Puskely Mária

Árpádházi Boldog Erzsébet

és a 14. századi misztika

ÁRPÁDHÁZI BOLDOG ERZSÉBET

Prokop Péter, *Megváltó Fiúisten*

Puskely Mária

Árpádházi Boldog Erzsébet

A TÖSSI DOMONKOS NŐVÉREK

ÉS A XIV. SZÁZADI MISZTIKA

Róma 1980

IMPRIMATUR

✠ Giovanni Canestri, Vicegerente
Arciv. tit. di Monterano
Roma, 14 aprile 1980.

Lektorálta:
Szabó Ferenc S.J.

A könyv borítóját tervezte:
Szokoly György

A címlapon a tössi domonos kolostor képe Christoph Silberisen Krónikájából (1541-1608) *(Kantonsbibliothek, Aarau)*

A hátlapon Árpádházi Boldog Erzsébet sírjának fedőlapja látható *(Schweizerisches Landesmuseum, Zürich)*

Készült Dario e Ugo Detti - Via Girolamo Savonarola, 1 - 00195 Roma

« Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztjét, és kövessen engem. Aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, de aki érettem elveszíti életét, megtalálja azt. »

Mt 16, 25-26

Schweig' gern still, das ist dir gut
Und bringt dem Herz' gar hohen Muth;
Zwing' deinen Sinn zur Innigkeit,
Da schaust du Gott, das höchste Gut, in aller Süssigkeit.

Tösser Schwesternbuch

ÁRPÁDHÁZI BOLDOG ERZSÉBET

(BEVEZETŐ)

Gyermekkoromtól kezdve nagy érdeklődéssel forgattam a magyar szentek életrajzait, Árpádházi Boldog Erzsébetet mégis csak mintegy öt éve fedeztem fel. Alig néhány adatot ismertem róla: III. András leánya volt, a svájci Töss kolostorában élt, éspedig a domonkos Regula szerint, mint nagynénje, Árpádházi Szent Margit. Mielőtt még sejtelmem lett volna a rá vonatkozó rendkívül gazdag irodalomról, *in medias res* belevágtam a « kutatásba ».

1977. szeptember 16-án levelet írtam a tössi domonkos kolostor perjelnőjének. Udvariasan arról érdeklődtem, emlékeznek-e a hat és fél évszázada köztük élt Árpádházi Erzsébetre, hogyan őrzik emlékét stb. Türelmetlenül vártam a választ. Október első hetében érkezett is egy levél Svájcból, de nem Tössből, hanem Luzernból, nem a megkérdezett perjelnőtől, hanem egy neves Suso-szakértőtől, Pius Künzle domonkostól. El nem tudtam képzelni, miért ír nekem egy ismeretlen domonkos. Az 1977. szeptember 28-i dátumot viselő levél aztán minden kérdésemet megoldotta. Mindjárt az elején ezt olvastam:

« Szeptember 16-án írt levele, amelyet a tössi kolostor perjelnőjéhez intézett, a cím tekintetében nem nélkülözi a humort. Ez az egykor virágzó kolostor már 4 évszázada nem létezik, vagyis azóta, hogy a protestáns reformot bevezették a zürichi kantonba. De csodáljuk meg a svájci posta ügyességét, amely négy évszázad elteltével is tudta, hogyan boldoguljon. A posta a zürichi domonkos testvéreknek kézbesítette levelét, abba a házba, amelyet 1959-ben nyitottak meg újra. A zürichi domonkosok viszont nekem küldték el levelét, minthogy én jól ismerem Heinrich Susót, Elsbet Stagel nővér lelki vezetőjét... »

E nem mindennapi bevezető után Pius Künzle két oldalon keresztül felsorolta mindazokat a munkákat, amelyeket meg kell ismernem, ha Susóval, Elsbet Stagellel és Árpádházi Erzsébettel akarok foglalkozni. (Vetter, Ancelet-Hustache, Grubmüller...) A

címek között szerepelt « Árpádházi boldog Margit Tössi Legendája », amelyet Salacz Gábor adott ki Pécsett 1940-ben...! A kimerítő tájékoztatót a levélíró ezzel a mondattal zárta: « Íme, a nem létező tössi perjelnő hiányában ezt válaszolhattam levelére. » (Sajnos, hálámat már nem tudom kifejezni neki, mert időközben elhunyt.)

Egy kis idő kellett, míg felocsudtam a meglepetésből. Miután jót derültem saját tájékozatlanságomon, megkezdtem a tervszerű tájékozódást és a szakirodalom begyűjtését. Bárhová fordultam, mindenütt a legnagyobb előzékenységgel találkoztam; különösen szolgálatkészek voltak Árpádházi Erzsébet kései rendtársai a római domonkos egyetem, az Angelicum könyvtárában. Lassanként kirajzolódott előttem a kor történelmi és spirituális arculata. De maga a hely, Töss nem hagyott nyugtot. Minden áron látni szerettem volna. Végre 1979 tavaszán sikerült elutaznom Svájcba. Zürichben először elzarándokoltam a Landesmuseumba, ahol rövid keresés után megtaláltam Erzsébet sírjának képről már jól ismert fedőlapját. Semmi más rá vonatkozó emléket nem tudtam felfedezni, de a múzeum gazdag gyűjteményének közvetítésével magamba szívtam a XIV. századi Svájc sajátos levegőjét.

Következő utam a bőséges anyaggal rendelkező városi könyvtárba vezetett. A Tössre vonatkozó anyag áthatolhatatlan kásahegynek tűnt. Szerencsémre ismét szakavatott személyek tereltek a helyes ösvényre.

Másnap svájci vendéglátóimmal kirándultam Tössbe. Alig egy órás út után a vonat Winterthurban állt meg. Innen autóbusszal jutottunk át Tössbe. Elszorult szível vártam a találkozást, legalább valami romot, emlékművet... Valami olyasfélét, mint a Margitszigeten... Tudtam, hogy a patakot kell keresni — az már csak nem tűnt el! — a hegyekkel körülfogott völgyben. Igen, el is jutottunk: — egy hatalmas gyárépülethez! A portás, végre megértve, mi után kutatunk, egy fiúkollégium épülete felé irányított minket. Az ódon, másfél-emeletes ház látványára megdobbant a szívem: mellette futott el a fürge hegyipatak! A vastag falak, apró ablakok és mélyre hajló boltívek a régi kolostori malomra emlékeztettek! Bementünk a házba, ahol a kollégium gondnoka — bennszülött svájci létére eléggé érthető magyarsággal — megerősítette sejtésemet: ez a ház volt a kolostor mellett működő malom. Többször átalakították, most ipari tanulóknak nyújt otthont, de ez az eredeti, XIV. századi épület! Végigjártuk a csinosan berendezett szobákat, klubtermet, ebédlőt. Megtapo-

gattam a hűvös — amint később kiderült, 120 cm vastag — falakat, lelkembe fényképeztem a fölénk boruló, eredeti színükben meghagyott boltíveket, és tűnődve hallgattam az északi fal mellett elfutó patak örök üzenetét. Egy pillanatra eltűntek a modern bútorok, a televízió, elhalkult a magyarázó szó és megragadott az ősi épület varázsa. Hová lett a régi szorgalmas molnármester? Hová tűntek a távoli tájakról idesereglő őröltető polgárok...?

De vissza kellett fordulnom az ablaktól és köszönetet mondani a szíves fogadtatásért és szakszerű magyarázatért. A gondnok megajándékozott a Riter és Tsa gyár egy prospektusával, amely a gyár keletkezésének történetéhez egy XVIII. századi, a tössi kolostort ábrázoló festményt is felhasznált illusztrációként.

Igen, így történt: a tössi domonkos apácák kolostorát az akkor benne élő 57 nővérrel a reformációt befogadó zürichi kanton 1525. november 11-én feloszlatta. A következő év elején a zürichi városi tanács bejelentette, hogy a kantonban nem létezik többé egyetlen kolostor sem. Az épületet a városi tanács vette tulajdonába, és különböző hivatali célokra használta fel. Hogy a kolostor és a templom a hozzájuk tartozó épületekkel együtt lényegében még a XVIII. században is megvolt, arról az előbb említett, A. Jenny nevű művész 1782-ben készített festménye is tanúskodik. A város 1833-ban a területet a rajta levő épületekkel együtt eladta Heinrich Riternek, aki — az egy malomház kivételével — lebontatott minden épületet és helyükbe textilgépgyárat épített. A bontás során eltűntek az utolsó freskók, emlékek is. Nyomtalanul.

Elsétáltunk a völgyet egészen betöltő, 1854-ben elkészült és azóta teljesen modernizált gyár mellett. Föl, a hegyek felé, amelyek nem változtak és néma hűséggel tanáskodnak az elmúlt évszázadok történetéről. A Madárdal utcán kapaszkodtunk fölfelé. Ragyogóan sütött a nap, és valóban soha nem hallott füttykoncertnek lehettünk belépődíjat nem fizető hallgatói. Magasabbra érve visszanéztem a völgybe. Hol is terült el a misztika virágoskertje? De ismét csak a szürke gyárfalak tompa tömbjeibe ütközött a szemem. Gyerünk hát még magasabbra! Az út mentén óriás, hallgatag fenyők sorakoztak, köztük illatos tavaszi szellő fújdogált. Vajon Erzsébet elsétált-e ilyen messzire? Könnyen meglehet, ha a kolostor területe ezt a hegyoldalt is magában foglalta. És vajon Winterthur és Töss lakói, az utcán kerékpározó kamaszok tudnak-e még valamit hősies keresztény életet folytató elődeikről? A Riter gyár munkásai éreznek-e valamit a *genius*

loci ihletéséből? Ahol egykor szapora ujjakkal eresztették a rokkáról a finom gyapjúszálat, ott most monstrum textilgépeket vág egybe a védőszemüveges hegesztő; az ipari és a technikai forradalom két százada nyomtalanul kipusztította volna a misztika évszázados gyökereit?

Nem ismertem Töss és Winterthur lakóit, ezért visszafordultam a múltba. Suso, az Örök Bölcsesség fáradhatatlan Szolgája, biztosan megjárta ezeket a hegyi ösvényeket, amikor Zürichből vagy Konstanzból jövet a tössi kolostor felé tartott. Aztán Árpádházi Erzsébet alakját próbáltam felidézni, megállva egy magas rönk mellett. Mit mondana önmagáról, a kolostorban eltöltött huszonnyolc évéről...? — Azt, hogy boldog volt. Boldog holtig tartó száműzetésében, egyetlen foltozott ruhájában, kegyetlen, nővértársai számára teljesen fel nem fogható magányában. Boldog volt, mert elzárt rejtettségében hasonlóvá válhatott keresztrefeszített Urához, érte kiüresíthette önmagát, és engedelmes lehetett a halálig, a kínos betegségek és teljes tehetetlenség kereszthaláláig. Megismerte Krisztus minden ismeretet meghaladó szeretetét, és viszonozhatta azt egész lénye odaadásával. Istenben tekintett vissza hazájára, kora és a későbbi századok magyarjaira, akikért az Atya meghívása szerint egészen elégő áldozat lett.

Megérintett egy pillanatra Erzsébet boldogsága. Úgy tűnt, élete legbelsőbb titkát osztotta meg velem.

Közben lassanként felértem a hegygerincre. Lefelé pillantottam a völgybe, ahol eltörpült a gyár, parányivá zsugorodtak a családi házak, futkosó bogaraknak tűntek az aszfaltcsíkon szaladó gépkocsik. A feketén csipkézett fenyők rejtekéből ismét felhangzott a bűvös madár-szimfónia. Háladalt fújtak az embert végtelenül szerető Istennek.

Két nap múlva a Habsburg család számára oly jelentős és Erzsébet életében is fontos szerepet játszó Königsfeldent kerestük fel. 1308. május 1-én itt ölte meg Habsburg Albertet unokaöccse. Az özvegy és leánya kolostort és templomot emeltek Albert emlékére.

A templom melletti udvaron a szó szoros értelmében egy óriás fa terpeszkedik. A hagyomány szerint még Ágnes királyné ültette. A templom felé vezető kőkockákon Erzsébet is járt, amikor Badenből erre került, hogy meglátogassa mostohaanyját. Sírva távozott innen, pedig már ismerte Ágnes keményszívűségét.

A gótikus stílusban épült és a strasbourg-i püspök által 1320-ban felszentelt templomot káprázatos pompával kivitelezett üveg-

ablakai tették híressé. A szentélyt tizenegy monumentális üvegkompozíció öleli körül. Apostolok, szentek, jeles történeti alakok népesítik be a színpompás tereket. Az egyik ablak sarkán örömmel fedeztem fel Árpádházi Szent Erzsébetet, kezében a magyar apostoli kettőskereszttel. Egy-egy ablakmező figurái előtt órákig is elácsorogtam volna, csak a dermesztő hideg késztetett továbblépésre. Több mint 650 évvel ezelőtt egy vagy több művész megálmodta, megtervezte ezeket a színes csodákat, ügyes kezek kivitelezték, aztán egyik század átadta a másiknak, hogy most én is belepillanthassak titkaikba. Ismét mérhetetlen hála töltött el: Krisztusért van mindez, az ő gazdagságából merítünk mindnyájan « kegyelmet kegyelemre halmozva ».

A sok koronás alak között, gondoltam, megtalálom Habsburg Ágnest is, mivel tudtam, hogy a kor szokása szerint általában az alapítót is megörökítik. Vagy egy órát töltöttünk keresésben, elemeztük a figurákat, mígnem egy szakértő közölte, hogy Ágnes nem szerepel az üvegablakok többszáz alakja között.

A templom hajójának közepén le lehetett menni egy nyitott kriptába. A Habsburg család több tagjának polcra helyezett koponyájával találtam magam szemközt. Valamennyi a XIV. században élt. Ágnes is itt pihent egy ideig, mígnem Mária Terézia 1770-ben őt is át nem vitette St. Blasienbe.

A meggyilkolt Albert özvegye és lánya által alapított kettős — ferences és klarissza — kolostorból nem sok maradt fenn. A templom melletti romantikus épületek a későbbi kor jegyeit mutatták. Talán csak egyetlen torony származik abból az időből. Csúcsán hétágú korona ékeskedik. Valószínűleg az itt lejátszódó tragédia emlékét őrzi.

Zürichben még egyszer elzarándokoltam a Landesmuseumba, Erzsébet sírjának megmaradt fedőlapjához. Látható alakban ez az egyetlen, Erzsébetről szóló emlék. Kezemmel mértem le: mindössze 9 arasz hosszú és 3 arasz széles. Ha valóban ez borította Erzsébet szarkofágját, akkor a magyar királyleány nem lehetett magas termetű, még akkor sem, ha magasítva, félig ülő helyzetben temették. Erzsébet földi maradványainak a reformáció idején nyoma veszett. Utoljára Mária Terézia kerestette. A kutató csoport azonban csak ezt, a földbe süllyedt fedőlapot találta a templom padozatában. Otthagyták. A területet és vele az épületeket megvásárló H. Riter a kertjében tartotta egy ideig dísztárgyként, majd odaajándékozta a zürichi Landesmuseumnak.

Erzsébet emléke lassanként teljesen elhomályosult. A domonkos rendben ugyan boldogként tisztelik, de az Egyház hivatalosan soha nem nyilatkozott életszentségéről. Egy jó évszázad óta számos szakember foglalkozott a tössi kolostor apácáinak misztikus életével (lásd a bibliográfiát), de szűkebb hazájában, amelyért életét adta, talán csak néhány történész és hagiografus tartja számon.

* * *

A bőséges német és francia irodalom alapján most szeretném összefoglalni Árpádházi Boldog Erzsébet élettörténetét, majd pedig közölni a tössi közösség ölén született és később kibővített « legendát ».

Szívből köszönetet mondok mindazoknak, akik e kis könyv összeállításában különböző módon segítségemre voltak. Magyar és német nővértársaim a legenda fordításában működtek közre. Magyarországi és külföldi szakemberek, nevezetesen zürichi magyar barátaim, ismerőseim a legnagyobb készséggel adtak útbaigazításokat a források felkutatásában és a « terepszemle » során. Végül, de nem utolsó sorban hálámat fejezem ki Dr. Szabó Ferenc jezsuitának, aki munka közben szaktanácsokat adott, illetve a teológiai és szövegkritikai kérdésekkel kapcsolatos részek megírásában közreműködött.

I. ÁRPÁDHÁZI BOLDOG ERZSÉBET ÉS KORA

1301. január 14-én meghalt az utolsó Árpádházi király, III. András. « S az ország főpapjai, bárói, nemesei és minden rendű lakosa — írá Ákos István országbíró, András király leghívebb barátja — Ráchelként elsiratván Szent István első magyar király nemzetségének, vérének, törzsökének atyai ágon kisarjadt utolsó aranyágacskáját, sokat tépelődve gondolkodának, Isten kegyelméből hol és mikép találnának maguknak a szent királyok véréből sarjadt új királyt. » (1)

III. András egyetlen gyermeket hagyott maga után, az első házasságából származó kis Erzsébetet. A kislány sorsának intézését mostohaanyja, Habsburg Ágnes vette a kezébe. Az Árpádház utolsó egyenesági leszármazottjának a « királynő » szerepet kellett betöltenie azon az európai sakktáblán, amelyen a magyar korona megszerzéséért folyt a játszma. A földrész színe-java bekapcsolódott a mérkőzésbe, Erzsébetet pedig ide-oda tologatták az éppen időszerű hadállás szerint.

A Habsburg család által kieszelt politikai tervek egymás után hiúsultak meg. Több figura eltűnt a sakktábláról, gyakran maguk a királybábuk is cserélődtek. A « királynő » egyszercsak teljesen egyedül találta magát. Ráébredt, hogy eddig csak eszköz volt, mások sakkoztak vele. Megelégelte. Most már ő akarta kezébe venni sorsa intézését.

Erzsébet két nagynénje, az akkor már szentté avatott Árpádházi Erzsébet és szentként tisztelt Árpádházi Margit nyomaiba lépett: az evangéliumi szegénység, tisztaság és engedelmesség, a közösségben élt testvéri szeretet, a rejtett ima és áldozat útját választotta. Bár mostohaanyja, Habsburg Ágnes, egy váratlan politikai fordulat után szinte bekényszerítette Erzsébetet a kolostorba, a döntő szót mégis a fiatal Árpádházi királylány mondta ki. És ettől a döntésétől kezdve nem tűrte többé, hogy érzéketlen

(1) Hóman-Szekfű, *Magyar történet,* I. 626. l.

bábuként tologassák. Volt alkalma arra, hogy ország-világ előtt ékesszólóan bizonyítsa: a királyok Királya mellé állva, az ő koronáját viselve nem uralkodóként, hanem önkéntes áldozatként akarja szolgálni hazáját.

Vállalta döntése legapróbb következményeit is. Semmit sem tarthatott meg magának: haláláig nem találkozott többé rokonaival, hazájabeliekkel, emlékezetében elhalványultak a gyermekkor melegbársony képei, édesapja szelíd, édesanyja sugárzó arca, a budai vár pompás termei, az őt meglovagoltató vitézek biztató mosolya... Szívében elhalkultak az édesen csengő magyar dallamok, ajkáról lekopott a mézízű magyar beszéd... A svájci Töss domonkos kolostora lett — ha nem is hazája, de — lelki otthona.

A maga választotta szigorú vezeklő életmód áldozatait a királyok Királya súlyos betegségekkel, külső és belső megpróbáltatásokkal tetézte. Erzsébet élete utolsó négy évében fokozatosan megbénult. Teljes kiszolgáltatottságban és embertelen fájdalmak közepette vált hasonlóvá a kereszten érte tehetetlenné vált Krisztushoz.

Negyvenvalahány évet élt, ebből huszonnyolcat mint domonkos apáca. Halálos ágyán, az égi haza küszöbén, földi hazája felé sóhajtott. Ekkor megsejtették nővértársai, hogy a köztük élő és elégő magyar királylánynak külső és belső megpróbáltatásain túl a számkivetés volt a legnagyobb szenvedése.

Kevesen gyászolták. A tössi kolostor lakói nagyon szerették és biztosak voltak abban, hogy szent életéért Isten gazdagon megjutalmazta. Miért is szomorkodnának? Inkább magasztalták Istent és Erzsébet pártfogását kérték.

Temetésére eljött mostohaanyja is, valószínűleg nem minden lelkiismeretfurdalás nélkül. A halálhír hosszú hónapok múlva eljutott Magyarországra is. Itt akkor már évtizedek óta Anjou Károly Róbert uralkodott és nevelte utódát, a fiatal Lajost. Már csak a legidősebbek emlékeztek a közel négy évtizede elhunyt III. András király száműzetésbe került leányára. Néhányan azt is tudni vélték, hogy dömés apáca lett és Margit módjára engesztelt hazájáért. De aztán ezek az utolsó emlékezők is meghaltak, és Erzsébetre senki sem gondolt. Legalábbis hazájában nem.

* * *

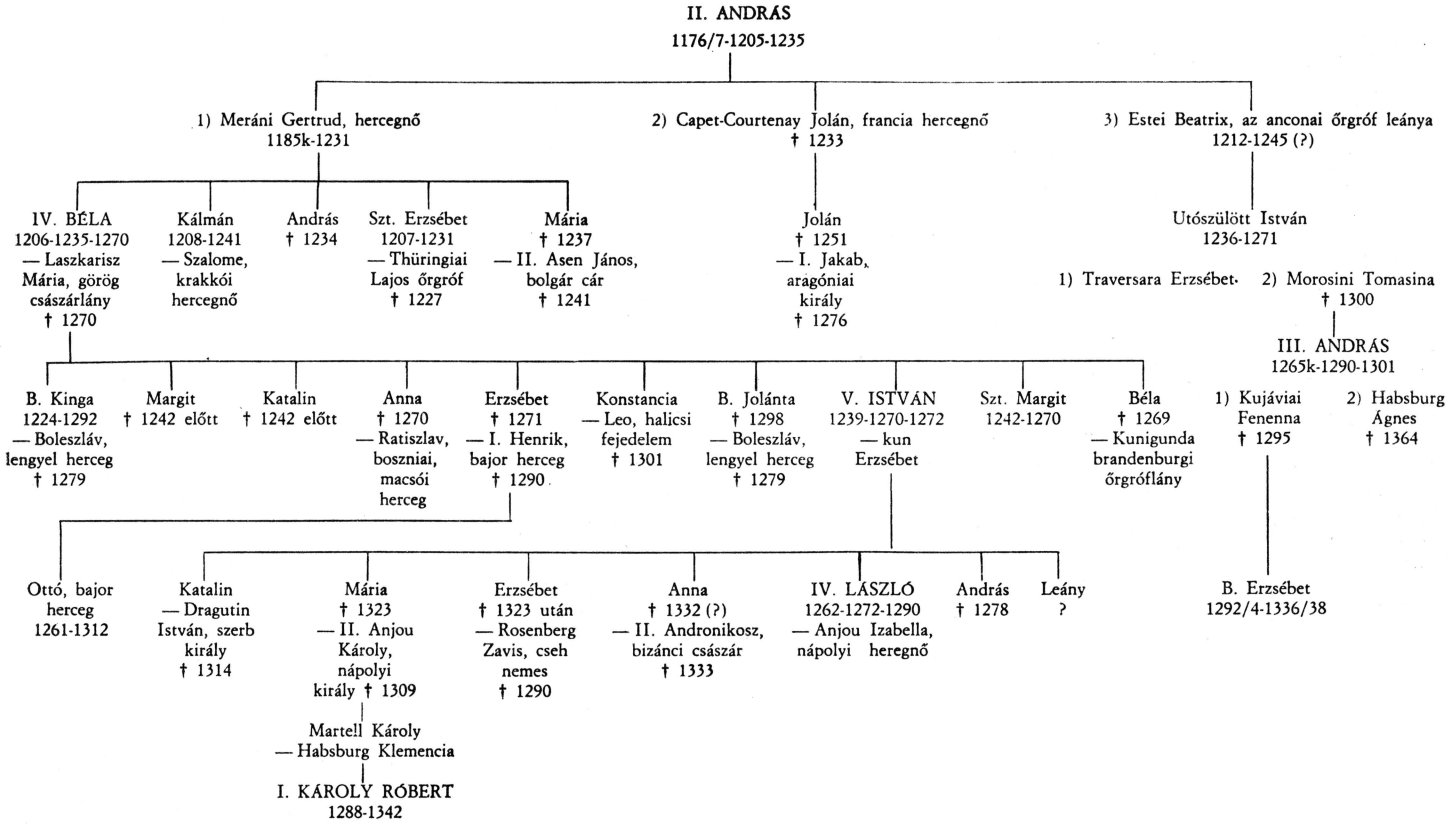
II. ANDRÁS
1176/7-1205-1235
1) Meráni Gertrud, hercegnő
1185k-1231
2) Capet-Courtenay Jolán, francia hercegnő
† 1233
3) Estei Beatrix, az anconai őrgróf leánya
1212-1245 (?)
IV. BÉLA
1206-1235-1270
— Laszkarisz Mária, görög császárlány
† 1270
Kálmán
1208-1241
— Szalome, krakkói hercegnő
András
† 1234
Szt. Erzsébet
1207-1231
— Thüringiai Lajos őrgróf
† 1227
Mária
† 1237
— II. Asen János, bolgár cár
† 1241
Jolán
† 1251
— I. Jakab, aragóniai király
† 1276
Utószülött István
1236-1271
1) Traversara Erzsébet
2) Morosini Tomasina
† 1300
III. ANDRÁS
1265k-1290-1301
B. Kinga
1224-1292
— Boleszláv, lengyel herceg
† 1279
Margit
† 1242 előtt
Katalin
† 1242 előtt
Anna
† 1270
— Ratiszlav, boszniai, macsói herceg
Erzsébet
† 1271
— I. Henrik, bajor herceg
† 1290
Konstancia
— Leo, halicsi fejedelem
† 1301
B. Jolánta
† 1298
— Boleszláv, lengyel herceg
† 1279
V. ISTVÁN
1239-1270-1272
— kun Erzsébet
Szt. Margit
1242-1270
Béla
† 1269
— Kunigunda brandenburgi őrgróflány
1) Kujáviai Fenenna
† 1295
2) Habsburg Ágnes
† 1364
Ottó, bajor herceg
1261-1312
Katalin
— Dragutin István, szerb király
† 1314
Mária
† 1323
— II. Anjou Károly, nápolyi király † 1309
Erzsébet
† 1323 után
— Rosenberg Zavis, cseh nemes
† 1290
Anna
† 1332 (?)
— II. Andronikosz, bizánci császár
† 1333
IV. LÁSZLÓ
1262-1272-1290
— Anjou Izabella, nápolyi heregnő
András
† 1278
Leány
?
B. Erzsébet
1292/4-1336/38
Martell Károly
— Habsburg Klemencia
I. KÁROLY RÓBERT
1288-1342

1. Harc a magyar trónért

Elég egy pillantást vetnünk az Árpádok családfájára, hogy az utolsó nemzedék sorában kijelöljük Erzsébet helyét. Atyai nagyapja Utószülött István herceg volt, II. András és harmadik felesége, Estei Beatrix fia, nagyanyja pedig István második felesége, Morosini Tomasina. Nagynénjei között látjuk Szent Erzsébetet, Szent Margitot, Boldog Kingát, Boldog Jolántát, unokatestvérei sorában pedig IV. Lászlót. Édesanyja, Fenenna hercegnő lengyel szülőktől származott: apja — tehát Erzsébet anyai nagyapja — Ziemomysl vladiszlavi herceg, anyja az ugyancsak lengyel Szalome. Fenenna a Visztula bal partján fekvő Kujáviai hercegségből került Magyarországra. 1290. július 29-án lett III. András hitvese.

Erzsébet születésének idejét 1292-94 közé tehetjük (lásd erről később: III./1.). Édesanyja fiatalon, második gyermeke szülésében halt meg 1295-ben. Néhány nap múlva a gyermek is elhunyt. III. András egy évre rá, 1296-ban újra házasodott. Most nyugaton keresett szövetségest, ezért Habsburg Albert leányát, Ágnest kérte meg. Gyermekük nem született, így kézenfekvőnek látszott, hogy Ágnes a kis Erzsébetet vegye anyai gondjaiba. Bécsben neveltette. A kislányt 1298. február 12-én eljegyezték II. Vencel cseh király fiával, az Erzsébetnél talán egy-két évvel idősebb Vencellel, IV. Béla egy kései leszármazottjával.

1301. január 14-én gyászba borult az ország, meghalt III. András, az utolsó Árpádházi király. A temetésen Erzsébet is részt vett. A hagyomány szerint, amikor a király koporsóján befelé fordították az Árpádok címerét, a kislány ájultan esett össze. Felfogta, mit jelentett édesapja halála neki és az országnak. Talán azt is megsejtette, hogy Európában ő lett most az egyik legfontosabb személy. Aki megnyeri őt, joggal nyúlhat a magyar koronáért.

Az özvegy Ágnes királyné kincsekkel megrakodva elhagyta az országot, vitte magával a gyászruhába öltözött kis Erzsébetet, a Habsburgok politikai terveinek legfontosabb eszközét.

Az előző században alig ismert Habsburg grófi család a XIII. század második felében kezdett kiemelkedni az ismeretlenség homályából. Az 1291-ben meghalt Habsburg Rudolf hatalmas területekre tett szert, és gyermekeit beházasította az európai politikát meghatározó legnevesebb családokba. Fia, I. Albert (1253-1308) erős kézzel szervezte a százfelé húzó svájciakat, németeket,

osztrákokat, svábokat. Ügyes érzékkel új székvárost alapított a Duna mellett; Bécsnek hívták. 1298-ban császárrá koronázták.

Habsburg Rudolf már 1290-ben fiának, Albertnek szánta a magyar trónt azon a címen, hogy IV. Béla, segítséget kérve a fenyegető tatárveszedelem ellen, Rudolf jelenlétében hűbérként ajánlotta fel Magyarországot II. Frigyesnek. A segítségből nem lett semmi, de Rudolf számon tartotta az ígéretet, és uralomra jutva meghódítandó hűbérként tekintett a magyar földre. Albert tehát « jogos örökségként » tartott számot a magyar koronára. Egyelőre azonban járhatóbbnak látszott az út Csehország felé azon egyszerű oknál fogva, hogy II. Vencel cseh király Albert nővérét, Habsburg Juditot vette feleségül. Az ő házasságukból született Vencel, a kis Árpádházi Erzsébet jegyese. Ez a jövendő házasság — voltaképp a Habsburgok irányításával létrejött és Habsburg érdekeket szolgáló érdekszövetség — egyesítené a cseh és magyar koronát. Ágnes királyné egyelőre ennek a tervnek megvalósításán fáradozott.

A magyarok között két párt alakult ki. A kisebbség a Szentszék jelöltjét, Anjou Károlyt koronázta meg. (IV. Miklós pápa ugyanis fenntartotta magának azt a jogot, hogy az Árpádház kihalásával maga jelölje ki az új apostoli utódot.) Károlynak megvoltak a törvényes esélyei is, mivel leányági leszármazottként szintén Árpádházinak tarthatta magát:

V. ISTVÁN — Kun Erzsébet
Mária — II. Károly nápolyi király
Martell Károly — Habsburg Klemencia
I. KÁROLY RÓBERT

Az ellenpárt viszont — és ide tartoztak III. András hívei is — II. Vencel cseh király Vencel fiát ismerte el uralkodójának. (Alig kamaszodó fiúkról volt szó: Károly 13, Vencel 12 éves volt.)

1301 júliusában II. Vencel és fia megérkeztek Magyarországra. A fiatal Vencelt, akinek útját többek között János, kalocsai érsek és Csák Máté egyengette, augusztusban Székesfehérvárott megkoronázták. Hogy kedvére legyen a magyaroknak, felvette a László nevet. A Szentszék ekkor ismét közbelépett jelöltje, a már ugyancsak — bár egyesek szerint nem érvényesen — meg-

koronázott Károly Róbert érdekében. Ez utóbbi hívei támadást indítottak Vencel-László ellen, és már Budát fenyegették. VIII. Bonifác pápa 1303-ban megtiltotta Vencelnek, hogy a magyar király címet használja, a magyar koronát pedig Anjou Károlynak ítélte. Az erélyes kezű pápa azonban még ugyanebben az évben meghalt. Folytatódott tehát a pártviszály, a két király és a « kiskirályok » harca. XI. Benedek pápa érdemileg nem tudott beleszólni a magyar kérdésbe, mivel mindössze egy évig ült Péter székén. Vencel-László és hívei Budán vadászattal, tivornyákkal, lovagi tornákkal töltötték az időt. A tényleges hatalmat a tartományurak gyakorolták; Árpád örökségét a teljes széthullás veszélye fenyegette. Az események híre bizonyára eljutott Erzsébethez, Vencel eljegyzett menyasszonyához.

Habsburg Albert ekkor — bölcs megfontolások alapján — megváltoztatta politikáját. Minden áron el kellett nyernie a pápa bizalmát; az újkeletű Habsburg császárnak ugyanis feltétlenül szüksége volt a pápa jóváhagyására, erkölcsi támogatására. I. Albert tehát elhatározta, hogy a magyar trónviszály kérdésében a pápa pártfogoltját, Anjou Károlyt támogatja, és megvonja támogatását Venceltől. II. Vencel látva, hogy fia számára reménytelenné vált a helyzet, elindult Magyarországra. Sereggel jött, bevette Esztergomot, majd fölmentette Budát az akkor már Károly mellé pártolt Csák Máté ostroma alól. Vencel-László királyt — a koronázási ékszerekkel együtt — visszavitte cseh földre.

A Habsburgok tehát átcsoportosították erőiket: keresték a barátságot Anjou Károly törvényes (a pápa által támogatott) magyar királlyal, és szakítottak Vencellel, illetve mindent elkövettek a cseh-magyar kapcsolatok felbontásáért. Ennek pedig legerősebb szála nem volt más, mint Árpádházi Erzsébet és Vencel jegyessége!

I. Albert, Károly támogatása címén betört cseh földre. II. Vencel ebben a kritikus helyzetben 1305 júniusában meghalt. Fia III. Vencel októberben békét kért. A béke értelmében lemondott a magyar trónról és felbontotta eljegyzését Erzsébettel; a koronát viszont « királyi jogaival együtt » Ottó bajor hercegre bízta. 1306-ban váratlanul elhunyt.

A magyar királysággal 1305 és 1307 között bajor Ottó, IV. Béla unokája is megpróbálkozott. Most V. Kelemen pápa lépett közbe, hogy az újabb trónkövetelőnek megtiltsa a királyi cím viselését. Ottó egy házassággal próbálta megszilárdítani esélyeit;

feleségül kérte Kán László erdélyi vajda leányát. A leánykérő bajor herceget azonban Kán László fogságba vetette és csak 1308 elején bocsátotta szabadon. Bajor Ottónak elege volt a magyarokból, lemondott a trónról és elhagyta az országot. Néhány év múlva, 1312-ben ő is meghalt.

Elérkezett a pillanat, amikor III. András, cseh Vencel és bajor Ottó párthívei végre kezet nyújtottak egymásnak, és Anjou Károlyt fogadták el királyuknak. Az 1307-ben megtartott rákosi országgyűlésen a rendek hűséget esküdtek Károlynak, de megkoronázására — immár harmadszor — csak 1310. augusztus 20-án került sor, amikor Kán Lászlótól egyházi átok fenyegetésével sikerült kicsikarni a koronát.

Ki gondolt volna már ezekben az években Árpádházi Erzsébetre?

A Habsburgok hatalmi törekvéseinek egy tragikus esemény vetett véget. 1308-ban I. Albertet megölte unokaöccse, Johannes Parricida. Özvegye, Karintiai Erzsébet és leánya, Ágnes véres bosszút álltak a gyilkoson és párthívein. Albert egyik fia sem volt képes a néhány évtized alatt összekovácsolt birodalom kormányzására. Úgy tűnt, hogy a Habsburg üstökös végleg letűnt Európa horizontján.

A gyilkosság színhelyén Erzsébet és Ágnes templom- és kolostorépítésbe kezdtek. A volt magyar királyné mint gondos anya arra akarta rábírni Erzsébetet, hogy lépjen majd be ebbe a kolostorba, — jóllehet előbb már megcsillogtatta előtte azt a lehetőséget, hogy öccsével, Habsburg Henrikkel házasítja össze. A Habsburg család így legalább jelképesen « bekebelezte volna » a magyar koronát. Most azonban fontosabbnak látszott a hatalmát egyre jobban megszilárdító I. Károly Róberttel való szövetség megpecsételése, ami pedig megkövetelte, hogy egy esetleges trónkövetelő végképp lekerüljön a színről. Erzsébet lépjen be a klarissza kolostorba, legyen apáca — ez volt a Habsburg család visszavonhatatlan döntése.

Erzsébet azonban nem kívánt mostohaanyjával élni még kolostori keretben sem. (Egyébként Ágnes sem lépett be, csak a kolostor mellett élt.) A sok megpróbáltatást kiállott fiatal leány jobban húzott ahhoz a rendhez, amelyben nagynénje, Margit lett a nemzet áldozata. A lelkében felhangzó hívást követve a svájci Töss domonkos kolostorát választotta. 1309 körül léphetett be, 14/16 éves korában (lásd később).

Ettől kezdve a politikai életben többet nem szerepelt a neve. Ágnes rajta tartotta a szemét, nehogy egy újabb váratlan fordulat további bonyodalmakat okozzon. Egy kegyetlen « udvarhölgyet » adott mellé, amint erről a tössi legenda beszámol. Néha maga is meglátogatta, de magatartása több fájdalmat okozott az árva Erzsébetnek, mintha soha többé nem látta volna.

Egy valaki azonban nem feledkezett el Erzsébetről: Habsburg Henrik.Egyszer meg is jelent a tössi kolostorban, hogy magával vigye kiszemelt jegyesét, de Erzsébet ekkor már örökre elkötelezte magát a szerzetesi életre. Henriknek vissza kellett vonulnia. 1327-ben ő is meghalt.

Ágnes magyar királyné, III. András özvegye, magas kort ért meg. 84 éves korában 1364. június 11-én hunyt el Königsfeldenben. Sírjába magával vitte a Habsburg család szertefoszló álmait.

Magyarország csillaga viszont újból az Árpádok korára emlékeztető fénnyel ragyogta be Európát. A trónon Nagy Lajos király kormányzott.

2. III. András Diptichonja

A most vázolt történeti keret kiemelkedő müvészeti dokumentuma az a két részes házioltár, amelyet a Berni Történeti Múzeum őriz.

A diptichont fekete-fehér fényképmásolatban közölte Hóman-Szekfű (*Magyar történet* I. 624/bis) a következő leírással:

« Fával bélelt ezüstlap, poncolt díszítéssel, hártyára festett és kristállyal borított miniatűrökkel, két vésett bizánci kővel. Velencei vagy velencei hatás alatt készült magyar mű, amelyet III. András halála után özvegye, Habsburg Ágnes vitt Svájcba. A jobboldali tábla felső sorában a két középső keretben Szent István, Szent Imre, Szent László és Szent Erzsébet miniatűrképe látható. »

A Berni Történeti Múzeum 1895/96-*os katalógusa részletesebb leírást ad a Diptichonról*:

> « A Berni Történeti Múzeum két részes házioltárát hosszú ideig Merész Károly tábori oltárának tartották.
>
> Két 44 cm magas és 38 cm széles szárnyból áll, mint egy könyvfedő, amelyet ki lehet nyitni és be lehet hajtani, tehát diptichon. A szárnyak

belseje fából van, a fabélésre kívülről aranyozott és szépen megmintázott ezüstlemezt helyeztek; belül a legdrágábban munkálták meg őket.

Mindkét szárny közepébe egy csaknem fekete jáspisból kivágott nagy kámeát illesztettek. A *balszárnyon* (a néző számára a jobbszárnyon) látható kámea a Megfeszítettet mutatja Mária és János között. Krisztus fölött Jézus Krisztus nevének görög monogramja látható: IC XC = Jézus Krisztus. Mária feje fölött mindkét oldalon ez áll: MP ΘΥ = Isten Anyja; János fejétől jobbra és balra fölülről lefelé ezt lehet olvasni: O A (az Alfa az Omegába helyezve!) IΩ O ΘΕΟΛΟΓΟC = vagyis: Szent János, a teológus. Evangéliumának magasröptű kezdete miatt nevezik így majd az evangelistát.

A *jobboldali* szárny kámeája a megdicsőült Krisztust mutatja, ugyancsak az IC XC betűkkel. Egy nagy íven ül, lábát egy kisebb íven tartja: az első az égi, a második a földi királyságot jelenti: « Az ég a trónusom, és a föld a lábam zsámolya » (Iz 66,1). Négy angyal tart dicsfényt Krisztus fölé. A stílus és a feliratok arra engednek következtetni, hogy a kámeák a XIII. sz. elejéről való bizánci munkák.

Mindegyik kámeát 8 bibliai jelenet és 22 szent vesz körül, ezeket pergamenre festették és vékony hegyikristály lappal födték be.

A *baloldali szárnyon* a következő újszövetségi jeleneteket látjuk:

1. Az Angyali üdvözlet ezzel a felirattal: ANVCIACO DNI — Annuntiatio Domini, vagyis az Úr hírüladása;

2. Krisztus születése, NATIVITAS DNI — Nativitas Domini, az Úr születése;

3. A három király imádása, MAGI, vagyis bölcsek;

4. Jézus megostorozása, IC XC — Jesus Christus;

5. Levétel a keresztről;

6. Sírbatétel, COMODO PONITUR I MONVMENTO — quomodo ponitur in monumento, hogyan helyezik a sírba;

7. Krisztus a pokol tornácán, SPVLIAVIT IFERNO — spoliavit inferno, kiszabaditotta (az ószövetségi igazakat) a pokol tornácáról;

8. Jézus feltámadása, RESVRECO DNI — Resurrectio Domini, az Úr feltámadása.

A *jobboldali szárnyon* a következő bibliai jeleneteket festették meg:

9. Krisztus megjelenése, COMODO APARVTI (sic) IC XC DISIPVLIS — quomodo apparuit Jesus Christus discipulis, hogyan jelent meg Krisztus az apostoloknak;

10. Krisztus mennybemenetele, AS.SIO DNI — Ascensio Domini, az Úr mennybemenetele;

11. A Szentlélek kiáradása, IFLAMACIO — inflammatio, azaz eltöltés lángokkal;

12. Mária felvétele a mennybe, ASVCIO SCE MARIE — assumptio sanctae Mariae, Szent Mária felvétele; Mária testét az apostolok veszik körül, lelkét pedig egy kisgyermek képében Krisztus viszi a mennybe;

13. Angyal könyvvel, Máté evangélista szimboluma, S. MATHEVS;

14. Szárnyas oroszlán — Márk, S. MARCVS;

15. Szárnyas bika — Lukács, S. LVCAS;

16. Sas — János, S. IOHNS — Sanctus Joannes.

A négy evangélista szimboluma Ezekiel 1,10 és a Jelenések könyve 4,7 látomására megy vissza. Az evangélisták ilyen ábrázolása az őskeresztény időkből származik.

A *szentek képei a baloldali szárnyon*: 1. György, 2. Teodor, 3. István (magyar király), 4. Imre (Szent István fia), 5. László (magyar király), 6. Erzsébet (Magyarországi, thüringiai őrgrófnő), 7. Ilona, 8. Nagy Konstantin császár, 9. Keresztelő János, 10. Zakariás (a zsidó pap), 11. Péter, 12. András, 13. József, 14. Benedek (rendalapító), 15. Gergely (pápa), 16. Ágoston (hippói püspök), 17. Domonkos (rendalapító), 18. Péter vértanú (domonkos), 19. Ferenc (rendalapító), 20. Antal (Páduai, ferences), 21. és 22. Kozma és Damján (orvosok).

A jobboldali szárny szentjei: 23. és 24. kétséges, talán apostolok, 25. Pál, 26. Jakab, 27. Miklós (Myra püspöke), 28. Márton (Tours püspöke), 29. Demeter (katona), 30. Elek (koldus), 31. Joakim (Mária apja), 32. Anna (Mária anyja), 33. Kristóf, 34. Leonárd, 35. Tamás (apostol), 36. Bernát (Clairvaux-i), 37. Julián, 38. Fumia (vértanú), 39. Margit. 40. Katalin, 41. Marina, 42. Borbála, 43. Lucia, 44. Cecilia.

A miniatűrök alakokkal nem borított területeit aranyalappal töltötték ki, és piros és zöld, kristályformában elrendezett kövekkel élénkítették, a szegélyt viszont kis gyöngyökkel rakták ki. A festmény jellege bizánci, bár valamivel szabadabb.

A képmezőt filigránmunkák vonalacskái keretezik, amelybe sok kerekded féldrágakövet és nagy gyöngyöket illesztettek, a szentek képeit pedig agátlapok választják el egymástól. Az egész aranyműves munka a bizánci művészet jellemzőit mutatja.

A tábla nem tábori oltár, hanem vagy egy oltár díszes része, vagy még egyszerűbben kis házioltár; kivitelezése igen előkelő megrendelőt feltételez.

A megmintázott szentek között található Péter vértanú, aki 1252-ben halt meg és már 1253-ban szentté avatták. A tábla tehát nem készülhetett ez utóbbi év előtt.

A burgundi zsákmányból való eredetről nem szól semmiféle okiratos forrás. Nevezetesen nincs semmiféle kiindulópont arra vonatkozóan, hogy Merész Károly burgundi herceg vagy apja zsákmány, ill. kincsnévjegyzékében szerepelt volna.

Ezzel szemben a régi magyar királyi ház (az Árpádok) részben kevéssé ismert négy szentjének (István, Imre, László, Erzsébet) jelenléte és ugyanakkor más országok fejedelmi szentjeinek hiánya Magyarországra utal, éspedig egy királyi házból származó rendelőre. A tábla kivitelezőjét azonban nem Magyarországon kell keresnünk.

A « Fumia » név régi velencei tájszólásban: Euphemia. Fumia és Marina a velencei egyházmegye szentjei. Valamennyi többi ábrázolt szent Velencében vagy templom védőszentje volt, vagy ugyanott híres oltáruk, képük vagy ereklyéjük volt. A miniatúrák nagy hasonlóságot mutatnak a velencei Szent Márk régi mozaikjaival. Így a tábla Velencére utal. Konstantinápoly 1204-ben történt bevétele után Velencében sok görög festő és aranyműves dolgozott. Ugyanezek készítettek filigránmunkákat, és a képeket kristályokkal borították. Itt kell keresnünk azt a műhelyt, ahonnan a tábla kikerült.

Velence és Magyarország emlékei III. András magyar király (1290-1301) személyében találkoznak. Ő mint II. András fiának, Istvánnak fia, Velencében született és nevelkedett, ezért nevezték « velenceinek ». IV. László halála után Magyarország királya lett. Anyját, Morosini Tomasinát és nagybátyját is Magyarországra hozatta. A velencei vonatkozású oltártáblát úgy tekinthetjük, mint — ahogy ma mondanánk — « velencei emléket ».

András első felesége — Fenna vagy Fennena — halála után 1296-ban másodszor is megnősült, az 1298-ban királlyá koronázott Ausztriai Albert herceg 16 éves leányát, Ágnest vette el. Amikor András 1301-ben meghalt, az özvegy visszatért Bécsbe. Miután királyi atyját 1308-ban a Brugg melletti Aargauban meggyilkolták, anyjával a gyilkosság helyén kettős kolostort — ferencest és klarisszát — alapított Königsfeldenben. 1316-ban ő is itt telepedett meg, de nem mint apáca; jámborságban és jócselekedetekben leélt élete után 1364-ben halt meg.

Apjától és férjétől igen gazdag hozományt örökölt, amit nagyszerű bölcsességgel mindenféle jótékony célra fordított. A Königsfeldeni Krónika szerint 800 ékszert hozott ki magával Magyarországról, és a königsfeldeni templomnak értékes miseruhákat és felszereléseket ajándékozott. 1357. július 28-i dátummal ismerjük az itteni kincsek egy jegyzékét. Ebben szerepel: « *ein gross tavelen mit Cristallen und mit zwein grossen Steinen an Mitten innen, gewürket mit gestein und Berlen* » (egy nagy tábla kristályokkal és középen két nagy kővel, drágakövekkel és gyöngyökkel díszítve). A leltárkészítőnek ez a rövid jelentése egészen ráillik kettőstáblánkra.

Így tehát eljutottunk e különleges munka elemzésének végére: a táblát mint házioltárt a velencei III. András magyar királynak adta emlékül szülővárosa, Velence, mégpedig — mint-

hogy szent Ágnes képe hiányzik a megfestett szentek közül — arra következtethetünk, hogy valamikor 1290 és 1296 között, vagyis trónralépése után és Ausztriai Ágnessel kötött házassága előtt. Az özveggyé vált Ágnes más kincsekkel együtt a házioltárt is magával vitte Königsfeldenbe, és azt az ottani kolostori templomnak ajándékozta. A reformáció idején valamennyi königsfeldeni értéket átszállítottak Bernbe. Ezek között volt a házioltár, amely, más bemutatott königsfeldeni tárgyakkal együtt, szerencsés módon a mi tulajdonunk. »

(*Museumskatalog von* 1895/6 *des Historischen Museums Bern*)

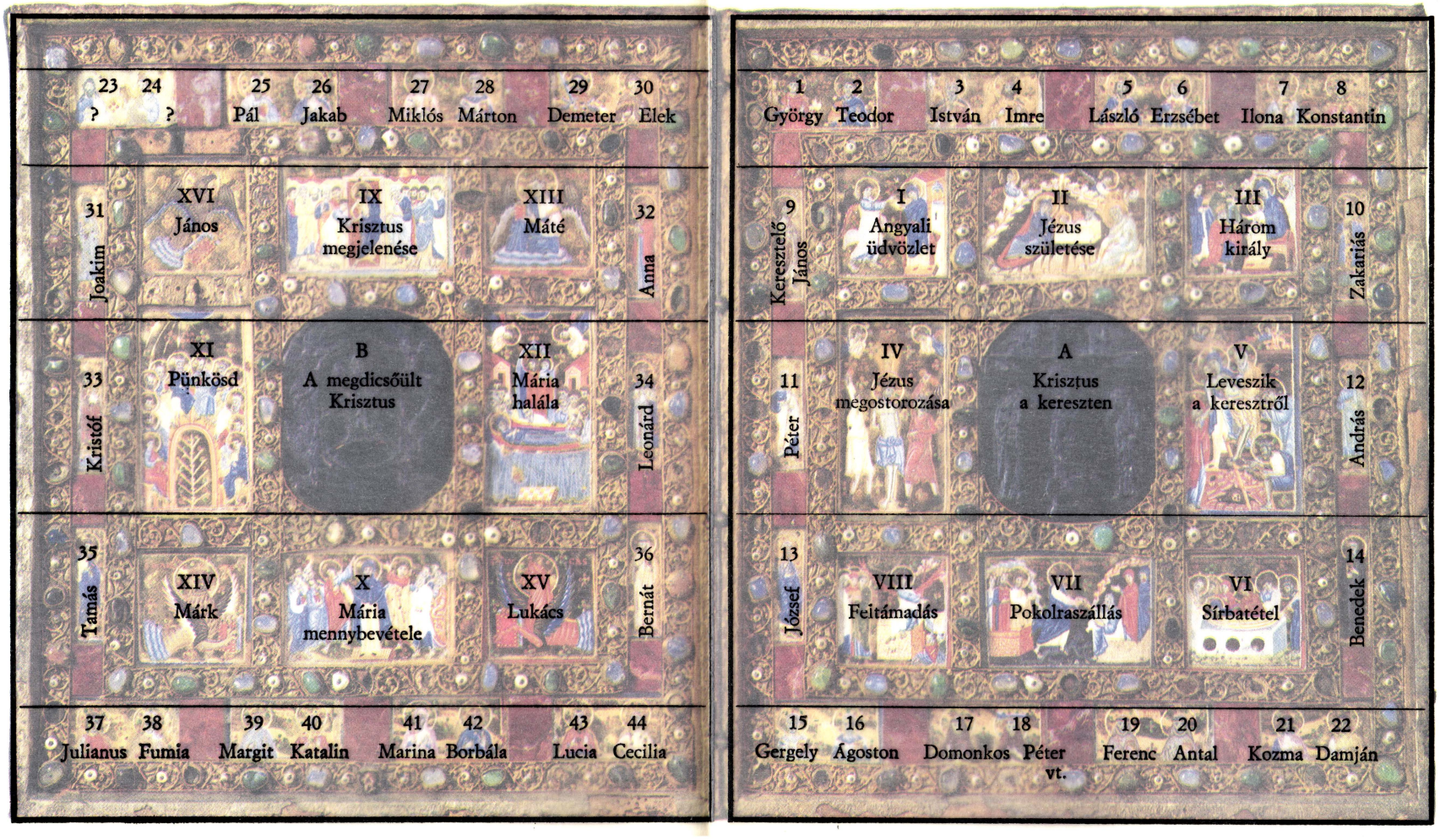

III. András diptichonja (Historisches Museum, Bern).

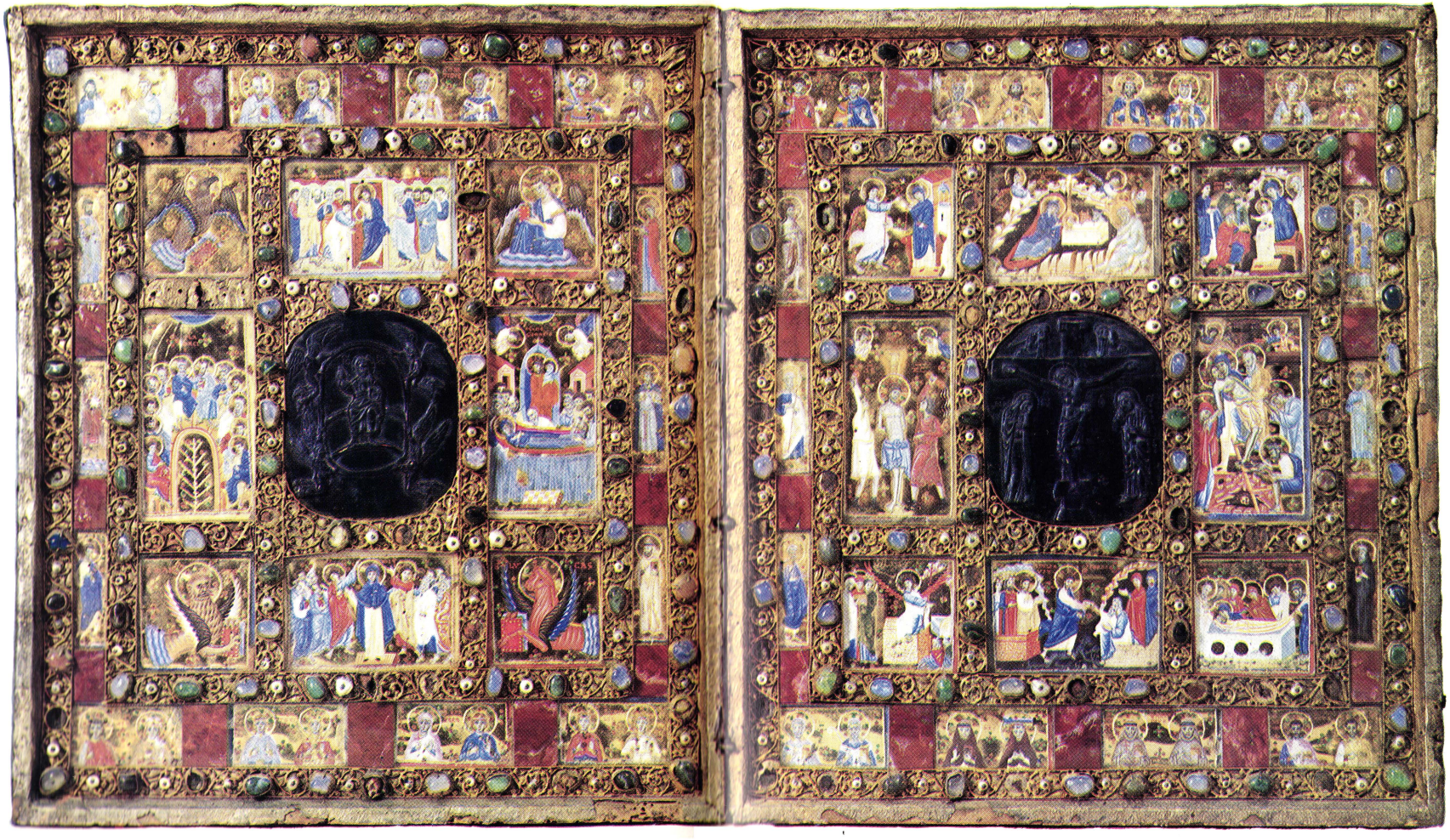

III. András diptichonja (Historisches Museum, Bern).

II. A TÖSSI DOMONKOS APÁCAKOLOSTOR

A középkori Svájc e lelkiségi központjának történetével, az itt készült legendákkal és írásokkal bőséges irodalom foglalkozik. (Lásd erről részletesebben a IV. részt és a bibliográfiát.)

1. Története

A svájci Winterthur melletti Töss helység voltaképp fenyvesekkel borított hegy-gyűrű ölén elterülő völgy, amelyet egy bővizű patak öntöz. A patak mellett már igen régen malom állt, körülötte még néhány épület. A domonkos testvérek, akik szent Alapítójuk nyomában járva már a XIII. század második évtizedében kolostorokat alapítottak Dél-Németországban és Svájcban, gyakran megfordultak ezen a tájon is, prédikáltak és az arra vállalkozóknak megmutatták a magasabb lelki élet eszményi útját. Az 1220-as években a malom mellett egy régi kis házacskában már kis nővérközösséget találunk, amelynek tagjai kezdettől fogva Szent Domonkos Regulája szerint rendezték be életüket. A szétsugárzó lelkiség újabb hivatásokat vonzott, a nővérek már nem fértek a kis házban.

A kolostorépítésnek eleinte a malomtulajdonos volt a legfőbb ellenzője, aki Kyburg grófjától bérelte a malom melletti földet. Ekkor — a hagyomány szerint — álmában egy hangot hallott, amely szigorúan megrótta ellenkezése miatt. Amikor az emberek még azt is elbeszélték, hogy éjjelente csodálatos fény láttak azon a vitatott területen, akkor a malomtulajdonos is beletörődött abba, hogy földje egy részét át kell adnia az apácáknak. Magának a kolostornak hivatalos alapítására a konstanzi püspök 1233. december 19-én adott engedélyt Hartmann kyburgi grófnak, egyben negyven napi búcsút engedélyezett mindazoknak, akik hozzájárulnak az építkezéshez. A munkák oly gyors ütemben haladtak, hogy a konstanzi püspök már 1240-ben felszentelhette a templomot és fennhatósága alá rendelte a kolostort. Az apáca-

közösség lelki szolgálatát IX. Gergely pápa már 1235. augusztus 30-án a zürichi domonkos kolostorra bízta; innen jöttek tehát rendszeresen a testvérek prédikálni, gyóntatni és vizitálni.

Az újonnan épített tössi kolostor olyan nagy hírnévnek örvendett, hogy a nővérek száma igen gyorsan megszaporodott. Amikor már vagy hatvanan szorongtak az 1240-ben elkészült kolostorban, ismét építkezésbe fogtak. Ez az 1300-as évek elején történt. Felépült a közösség és a környék lakói befogadására alkalmas méretű templom, a tág és napfényes kórus, a kolostori részben a gótikus ablakokkal díszített kerengő, az új dormitórium és refektórium.

A vendégek számára fogadószobák készültek, kisebb-nagyobb helyiségek emelkedtek az élelmiszer tárolására, a kolostor körül szükséges munkaeszközök elraktározására. Természetesen cselédházat is emeltek, hiszen a teendők ellátása a nővérekénél több munkáskezet igényelt. A gazdasági udvar közepén újabb mély kutat fúrtak, innen vitték szét a vizet a konyhába és a különböző épületrészekbe. Mosásra ott volt a kolostor mellett elfutó és a kis malmot még mindig dolgoztató patak friss vize. A főépület mellett ügyes kertészek gyümölcsöst varázsoltak, egy részt viszont meghagytak árnyas ligetnek. Az egész épületkomplexust magas fal vette körül, amelynek északi és déli oldalán volt csak egy-egy bejárat. A vastag kapuszárnyak csak akkor tárultak fel, ha a bebocsátást kérő — látogató, kéregető, jótevő vagy egyszerű vándorlegény — igazolta becsületes szándékát. A főkapun középkori szokás szerint két zászló lengett, a kőbe vésett címerek pedig az alapító kegyurak nagylelkűségét hirdették.

Az új templomot 1315-ben adták át rendeltetésének. A templomszentelést végző püspök a kórus nagy oltárát a Szent Szűz, Szent Mihály és Magyarországi Szent Erzsébet oltalmába ajánlotta. A mellékoltárok a kolostorban különösen kedvelt szentek tiszteletére épültek. Köztük volt Keresztelő Szent János, Péter, Pál és János apostolok, Szent István és Szent Lőrinc vértanú, Szent Ágoston (a domonkos Regula a hippói püspök Szabályát fogadta el alapként), Mária Magdolna, Ágnes, Ágota, Cecilia és Katalin, és — természetesen — Szent Domonkos.

Árpádházi Erzsébet már egy jól rendezett, szépen kiépített kolostorba lépett. Történetének további alakulásában maga is meghatározó szerepet töltött be.

2. A kolostor belső élete

A domonkos Regula előírásának megfelelően a kolostor élén a perjelnő állt, akit a testület idősebb tagjai választottak hosszabb-rövidebb időre, de soha nem élethossziglan. (A XIV. századból csak három tössi perjelnő nevét ismerjük.) Elsősorban a nővérek lelki életéért volt felelős, de végső soron az ő kezébe futott össze a közösség életének minden szála. A perjelnőnek tartozott mindenki feltétlen engedelmességgel, ő viszont a domonkos rend legfőbb férfi elöljárójának. A perjelnő rendelkezett a kolostor pecsétjével. Ennek egyik oldalán az angyali üdvözlet, a másikon a Gyermeket tartó Mária látható.

Szükség esetén az alperjelnő helyettesítette, általában pedig mindenben segítségére volt. Sajátos feladatai közé tartozott az olvasmányok kiválasztása, az istentiszteletek rendjének meghatározása. Neki kellett gondoskodnia új könyvekről és megfelelő számú Regula-példányról. A tössi krónikából tudjuk, hogy *Beli von Winterthur* nővér 20 évig viselte ezt a tisztséget.

A közösség anyagi szükségleteinek számontartása és kielégítése a gondnokot terhelte. Ő vezette a bevételek és kiadások könyvét, ő adott alamizsnát az arra rászorulóknak. Ő osztotta be a házban a munkát; így különösen sok dolga volt az ún. laikus nővérekkel. A vendégek, az átutazó prédikátorok ellátásáról is ez a nővér gondoskodott. Ő őrizte, természetesen, az élelmiszerkészletek raktárának kulcsait is. Több évig viselte hivatalát.

Az előénekes vezette a liturgiát a kóruson. Amikor több jóhangú és képzett nővér is akadt a közösségben, akkor hetenként váltották egymást. A cantrix tartott énekpróbákat, és látta el a kart a szükséges kottákkal. Az énekeskönyvek gondozását is rá bízták. Az 1320-as években *Mezzi von Klingenberg* töltötte be ezt a szolgálatot.

Aki csak bebocsátást kért a kolostorba, annak szót kellett váltania a portásnővérrel. Természetesen nem szemtől-szembe, hanem ráccsal fedett ablakon keresztül.

Rendkívüli feladatot látott el a kolostorban az újoncmesternő. Nevelte az új szerzetesnemzedéket, továbbá azokat a gyermekeket, akiket szüleik kicsi korukban azzal a meggondolással adtak be, hogy később majd eldöntik, mi legyen a sorsuk. (Ez a szokás megvolt már Szent Margit korában; gondoljunk a veszprémi és szigeti kis « nevelőintézetre ».) A szomszédos településekről,

különösen Winterthurból szívesen hozták ide a szülők leányaikat, így bizonyos években egész kis gyerekhad vette körül a közösséget.

A betegápoló nővér a betegházban fekvő társait szolgálta. Ezt a feladatot mindig laikus nővérre bízták. Súlyos esetekben orvos is meglátogatta a beteget, esetleg fürdőt vagy különleges ételeket írt elő. Az első apáca, aki Tössből fürdőre utazott, éppen a mi Erzsébetünk volt. De ahhoz, hogy elhagyhassa a szigorú klauzúrát, a férfi rend legfőbb elöljárójának engedélyére volt szüksége.

Az ápolónővért a betegmesternő segítette munkájában. Ő készítette el az előírt ételeket, gondoskodott az ágyneműről és a szükséges felszerelésről. A hivatalos betegápolókon kívül azonban az egész közösség szeretettel vette körül a beteg testvéreket.

A napirend tengelyét a zsolozsma közös elimádkozása alkotta. Mindennap legalább hétszer összegyűltek a kóruson, hogy fennhangon elrecitálják a megfelelő imaórákat: a Laudest a kis órákat, kora délután a Vesperást és lefekvés előtt a Completóriumot. A *Salve Regina* után tértek rövid nyugovóra. Éjfél körül fölkeltek és mintegy másfél órát zsoltároztak, olvasmányokat hallgattak. Ez volt a Matutinum. Rövid pihenés után kezdődött minden elölről. Változatosságot csak az ünnepek jelentettek: a karácsony gyertyafényes, meleg hangú zsolozsmája, a nagyböjt szigorú aszkézissel vegyített liturgiája, a húsvét allelujás éneke, a pünkösd izzó örömmel átitatott szertartása, majd ismét a homályba burkolt ádvent csendes várakozása...

A domonkos rendi officiumon kívül a nővérek magánájtatosságként szívesen imádkozták Szűz Mária kis zsolozsmáját, majd később, Suso idejében, az általa összeállított zsolozsmát az örök Bölcsesség imádására. Ez utóbbiban hangzottak fel a következő himnuszok: *Jesu dulcis memoria, Jesu rex admirabilis, Amor, Jesu dulcissimus, Tua Jesu dilectio, Jesu summa benignitas, Jesu sole serenior, Jesus in pace imperat.* A himnuszok utolsó versszaka az örök Bölcsesség dicsőségét zengte:

Aeterna Sapientia
Tibi Patrique gloria
cum Spiritu Paraclito
per infinita saecula. Amen.

A kórusba lépő apácát embernagyságú feszület várta kitárt karjaival. Ő, a Megfeszített ihlette közös karimájukat, elmélke-

désüket, szemlélődő elmélyedésüket, Ő késztette választottait a kereszt vállalására, a *conpassio*ra. « *Crucifixo condolere donec ego vixero...* » A kikerülhetetlen külső és belső megpróbáltatásokat a tössi apácák szívesen tetézték önként vállalt vezekléssel. Ismerték a penitencia régen bevált eszközeit (ostorozás, vezeklőöv, vasláncok, kemény fekhely, arcraborulások, ima kitárt karokkal...), a hideg, a böjt, a virrasztás és a kemény fegyelem áldozatait.

A liturgia pontos és odaadó végzése alapos felkészülést kívánt mindenkitől. Az apácák közül többen itt a kolostorban sajátították el az írás és olvasás alapelemeit, bár a gazdag nemesek vagy a jómódú polgárok családjából származók olykor magas műveltséget is hoztak magukkal. Meg kellett tanulniuk latinul is, legalább annyira, hogy olvasni tudják a szent szövegeket. Ismerniük kellett a gregorián ének alapelemeit, a szentírást, a liturgikus év felépítését stb. A szellemi munka és a napi 6-8 órás ima mellett kisebb-nagyobb mértékben mindenkinek részt kellett vennie a közösség fenntartását biztosító fizikai munkában is. Ki a templomban, ki a kertben, konyhában, a gazdasági udvarban, varrodában, a templom körül, a refektóriumban (ebédlőben) végezte kötelességét. Mások segítettek a vendégek ellátásában és a betegek ápolásában. Az idősebbek fontak, valami ülőfoglalatosságot végeztek. Mindezt mély hallgatásban, Jézusra figyelő csendben.

A liturgia mellett a lelki olvasmány táplálta a nővérek belső életét. A refektóriumban külön pódiumon foglalt helyet a *lectrix*, az olvasó apáca, a vastag kódexet az előtte emelkedő pulpitusra helyezte. Magas, kántáló hangon olvasott, míg a többiek néma csendben magukhoz vették az egyszerű böjtös táplálékot. A legendairodalom virágkorában természetesen a tössi apácák is sok csodás történetet hallottak. Ezek között szerepelt pl. Jacobus a Voragine 1270 körül írt *Legenda aurea* című gyűjteménye, Gerardus a Frachetto valamivel korábban szerkesztett *Vitae fratrum* című összeállítása. Szent Domonkos legendáját többen is megfogalmazták (Jordanus, Dietrich von Apolda stb.); a *Dialogus miraculorum* Cafarius von Heisterbach tolla alól került ki. Díszes kódexek lapjairól olvastak részleteket a Szentírásból és az egyházatyák tanításából.

Ünnepet jelentett, amikor levél érkezett Konstanzból, az örök Bölcsesség alázatos Szolgájától. Suso nemcsak Elsbet Stagelt örvendeztette meg üzeneteivel, hanem időnként az egész tössi közösségnek is írt egy-egy levelet:

« Az örök Isten azt kívánja, hogy jegyese teljesítse kérését és így szóljon: « Tégy engem mint szerelmed jelét szívedre. » (Én 8,6)

Drága leányaim, itt küldök nektek egy levelet, hogy mindig legyen valamitek, amit a lélek szájába tegyetek, amely által szívetek és lelketek megújul és meggyullad a gyöngéd, szeretetreméltó, örök Bölcsesség édes szerelmében; mert ez a legmagasabbrendű állapot, amelyet az időben elérhetünk mindaddig, amíg nem részesülhetünk a tiszta látásban, a közvetítő nélküli ölelésben és az örökké tartó belépésben; gondoljunk tehát gyakran a Szeretetre, igen, gyakran a valóban egyetlen, választott Szeretetre; vágyakozzék utána szívünk; beszéljünk róla gyakran; olvasgassuk szeretetreméltó szavait; végezzük minden munkánkat őérte; semmi más célunk ne legyen a földön, mint ő. A szemnek szerelmesen őt kell szemlélnie, a fülnek figyelmesen szavaira kell hallgatnia, a szívnek, az érzékeknek és a léleknek őt kell átölelnie. Amikor megharagítjuk, könyörögnünk kell hozzá; amikor megpróbál minket, el kell viselnünk; amikor elrejtőzik, keresnünk kell a drága Szeretetet, és soha bele nem fáradni, míg csak meg nem találjuk; amikor megtaláltuk, gyöngéden és tisztelettel kell őt megtartanunk. Akár állunk, akár járunk, eszünk vagy iszunk, szívünket mindig jelölje meg a « Jézus » aranykapocs. Amikor nem tudunk mást tenni, képét lelkünk szemével kell magunkba nyomnunk; szánkat édes nevével kell megtöltenünk; oly buzgón kell rá gondolnunk nappal, hogy éjjel róla álmodjunk. Egész szívetekből mondjátok együtt a prófétával: « Ó szeretetreméltó Istenem, ó szépséges, örök, választott Bölcsesség, mily jó vagy ahhoz a lélekhez, amely téged keres, aki egyedül utánad vágyódik! » (1)

Látjátok, ez a legjobb módszer, amit gyakorolhattok; mivel minden gyakorlat koronája az állandó ima, és minden más erre irányul, mint céljára. Mi mást tesznek a mennyei hazában, mint szemlélik és szeretik, szeretik és dicsérik a Szeretetet, a drága Szeretetet? Minél nagyobb szerelemmel nyomjuk tehát szívünkbe az isteni Szeretetet, minél gyakrabban szemléljük őt és minél kedvesebben szorítjuk őt magunkhoz lelkünk karjával, ő annál nagyobb szerelemmel ölel majd át minket az örök boldogságban. Amen. » (2)

---

(1) Vö. Siralm 3,25.

(2) *Grosses Briefbuch* 26.

Nem volt hiány a szóbeli buzdításban sem. A nővérek hetenként legalább egyszer összegyűltek a káptalanteremben, hogy meghallgassák a perjelnő buzdítását (itt történt a nyilvános hibabevallás is); a közösség gyóntatására érkezett domonkos testvér is mindig tartott egy kiadós beszédet. Alkalmanként egy-egy vándorprédikátor is nyújtott ízes lelki táplálékot.

Mindezek mellett magán lelkiolvasást is előírt a Regula. Tössnek volt könyvtára és íróműhelye. Itt dolgozott többek között Elsbet Stagel és itt készülhetett Árpádházi Erzsébet legendájának első változata is... A könyvtár állományát adományok is gazdagították. A *Schwesternbuch* nagy hálával emlékezik meg például *Mezzi von Klingenberg* nővérről, aki belépésekor több német « könyvet » hozott magával. (Természetesen kézzel írt kódexekről van szó, hiszen a könyvnyomtatásra még vagy két évszázadot kell várnunk.) A nővérek lassanként megszerezték és lemásolták a kortárs misztika nagy alkotásait, nevezetesen Eckhart, Tauler és Suso írásait. De polcaikon sorakozott még a domonkos Regula, Szent Bernát beszédgyűjteménye, a rendben mondott imák kötete, zsoltároskönyv. És ide került később a közösségi feljegyzésekből született *Schwesternbuch* is. Amikor a konstanzi domonkos testvérek a pápához való hűségük miatt, kénytelenek voltak elhagyni a kolostort, a perjel a tössi közösségnek ajándékozott 37 értékes kódexet. Ha maguknak száműzetésbe kellett menniük, legalább szellemi kincseiket biztonságban akarták tudni.

Az évszázadok során tehát gazdag és tartalmas könyvtár alakult ki a kolostorban. Ma mindössze négy olyan kódexet ismerünk, amelyeket feltehetően valamikor a tössi apácák használtak.

A tössi kolostorban keletkezett, vagy legalább is valaki a tössi közösség számára írta újra Árpádházi Szent Margit legendájának azt a változatát, amely Erzsébet legendája mellett szerepel a XV. századi kódexekben. (1)

A magyarországi domonkos apáca életszentségének híre Európa-szerte gyorsan elterjedt. Maga a domonkos rend legfőbb elöljárója gondoskodott arról, hogy Árpádházi Margit történetét minél többen megismerjék, és példáját követve nagyobb buzgósággal törekedjenek az életszentségre. A tössi nővérek szívesen

(1) *Árpádházi Boldog Margit Tössi Legendája,* szentgalleni kézirata alapján az überlingeni figyelembevételével kiadta Salacz Gábor. Pécs, 1940. — S. G. szerint a legenda forrása Marcellus fráter 1276-ban elkészült Margit - legendája és Garinus 1340-ben megfogalmazott szövege.

is hallgatták ezt a Legendát: egyrészt nagy tisztelettel vették körül Árpádházi Szent Erzsébetet, másrészt köztük élt a XIII. századi Margit « alter-ego »-ja, Erzsébet.

Üljünk most le néhány percre a nővérek közé, és hallgassunk meg egy-két « fejezetecskét » a tössi Margit Legendából. (1)

* * *

6) « Még négy éves sem volt ez az áldott gyermek, amikor egy keresztet látva megkérdezte, mi légyen az. A nővérek azt mondták, a szent kereszt jele, amelyen az élő Isten Fia, a mi Urunk Jézus Krisztus vérét ontotta az egész emberi nem üdvösségéért. Amikor a gyermek ezt meghallotta, átölelte, megcsókolta a keresztet, leborult előtte, és hangos szóval mondta: « Uram, neked ajánlom magamat. » Ettől kezdve bárhol látta, nagy áhítattal szemlélte a szent keresztet, s csak ritkán haladt el előtte anélkül, hogy leborulva el ne mondta volna imáját.

9) Szent Margret asszony lelke minden erénnyel ékeskedett, külső megjelenéséből is kegyelme gazdagsága tűnt ki. Szelídsége csak ritkán változott keménységre. Igen keveset beszélt, nagyon szerette a hallgatást. Sosem nevetgélt feltűnő módon. Alázatosságában nem tudta elviselni, hogy dicsérjék valami erényéért. Távol állt tőle minden kétértelmű és fölösleges beszéd. Szívében nagy lánggal lobogott az isteni szeretet, s ez kifelé abban nyilvánult meg, hogy állhatatosan gyakorolta az erényeket.

12) Karácsony szent estéjén és a húsvéti ünnepen ezer Miatyánkot mondott el, ugyanannyi véniával. Pünkösdkor ezer *Veni Sancte Spiritus*-t, mindegyiket véniával. Ezen szent estéken és a Mária-ünnepek előestéin is, perjelnője engedélyével két-három nővér társaságában az egész éjszakát imában töltötte. A nővérek szívesen voltak vele, és örültek, hogy kedve szerint elvégezte ájtatossági gyakorlatait.

14) Krisztusnak e szent jegyese a nagycsütörtökről nagypéntekre virradó éjjel nem tért nyugovóra. Minthogy a nagy munkáktól kimerülten teljesen elerőtlenedett, csak egy kicsit feküdt le a földre, hogy megpihenjen. Máskor meg a földön találták ágya előtt, amint egy kicsit szunnyadt. Tiszta testét sok böjtöléssel, imával, virrasztással sanyargatta. Lelkének minden vágyódása az ég felé irányult, ezért testének is követnie kellett a lelket.

(1) Fordításunk alapja a Salacz Gábor által közölt német szöveg.

Megtörtént, hogy teste teljes hosszában könyöknyi magasan lebegett a föld fölött.

19) E jámbor asszony szent kereszt ünnepétől egészen húsvétig mindennap böjtölt. Ha pedig a perjelnő fiatalságára és betegségére gondolva arra akarta rávenni, hogy többször egyék, sírva és alázatosan kérlelte, ne tagadja meg tőle a böjtre vonatkozó engedélyt.

20) Minden tekintetben alázatosan szolgálta nővéreit. Takarította a refektóriumot, a kórust, a dormitóriumot és a kolostor más helyiségeit. Elmosogatta a kormos üstöket és tálakat. Elkészítette a halat. A téli hidegtől gyakran kirepedezett a bőre és keze vérezni kezdett.

24) Ha valamelyik nővér megbetegedett, ő volt az első, aki megtudta, és engedélyt kért, hogy szolgálhassa. Tüzet rakott és elkészítette ételét. Fején vagy vállán vitte be a húst a portáról. (...) Nem lehetett olyan kellemetlen vagy undorító betegség, amelyben ne ápolta volna szívesen a szenvedőket. Egy ótvaros gyereknek is levágta a haját, és naponta hétszer is bekente a fejét.

30) Isten szerelmese, Szent Margaretha, megfontolta, mily sokat köszönhet boldogult elődeinek, akik átadták neki a keresztény hitet. Különösen szent Nagynénjét, Szent Elisabetet tekintette példaképének. Őt már az egész kereszténység nagy örömmel tisztelte. Felébredt szívében a vágy, hogy kövesse őt, és méltó legyen arra a jutalomra, amelyet ő már elnyert. Ezért ez a szent szűz Margretha állandóan gyakorolta az erényeket és szentül élt, úgy, hogy még napjainkban is minden erény és kolostori életszentség példaképének tartjuk.

33) Ezek után (*a cseh házassági tervekről van szó*) teljes komolysággal kérte a provinciálist, segítse hozzá, hogy letehesse örök fogadalmát, és így elkerülje a zaklatásokat.

34) Ekkor eljött a főtisztelendő esztergomi érsek atya, a váci és nyitrai püspök, sok tiszteletreméltó egyházi személy kíséretében. Három saját törzséből való nővérrel együtt lépett eléjük, hogy megkapja a végleges Konszekrációt és áldást, s megtartsák menyegzőjét pünkösd ünnepén. Attól kezdve nem zaklatták többé házassági ajánlatokkal.

48) Krisztus választott jegyese, az erények kedvelője, igen nagy bánatba esett, de ez jelentősen növelte jutalmát. Történt ugyanis, hogy nagy háborúság támadt atyja és bátyja között. Kemény harc volt ez, nem vezette sem istenfélelem, sem igazságos-

ság. Még főrangú papok, világiak is áldozatul estek, meg sok ezer ember, ebben a jogtalan küzdelemben. Szent Margret asszony a próféta szavaival emelt panaszt: *fuerunt mihi laccrime mee panes die ac nocte*. Valóban könnyhullatás kenyerén élt éjjel-nappal. Vigasztalhatatlan volt, hiszen tudta, mily sok lélek rohant vesztébe ezáltal. Azt is tudta, hogy a keresztény anyaszentegyház nemcsak hazájában, hanem a világ sok más részén is gyalázatot szenved. A kolostorok, az egyháziak és mások otthona is panasztól visszhangzott, szegény ártatlanok jajkiáltása szállt az ég felé. Ezért zokogott annyit Szent Margretha asszony, böjttel és szőringgel gyötörte testét, Istennek panaszolta el a jogtiprásokat. (...) S minthogy oly nagy volt siralma, némelyek megkérdezték, miért olyan nagy dolog ez számára, hogy emiatt oly sok testi szenvedést vesz magára. Szívből felsóhajtva így válaszolt: « A szent kereszténység, a hivek anyja drága tagjaiban szenved, kínzatik, s ti azt kérdezitek tőlem, miért oly nagy dolog ez nekem? Nem ő szült engem, akárcsak titeket? Nem az ő leányai közül való vagyok? »

51) Sokat lehetne arról írni, mily nagy és sokféle igazságtalan támadás érte Krisztus szerelmesét, Szent Margretet, menynyire magányos volt még halála órájában is, még barátai is ellene fordultak. Mindezt türelmesen, derűs lélekkel, Isten szerelméért viselte el. (...) Nagy betegség támadta meg testét úgy, hogy néhány nővérnek bizalmasan megmondta: itt az idő, amikor az égi király a mennyei boldogságba hívja. Már egy évvel előbb megmondta, hogy Szent Piroska szűz napján fog meghalni. Így is történt. Amikor január 9-én megjelent a közösségben s kijelentette, hogy tíz nap múlva meghal, sok nővér kételkedett. Mások megkérdezték, hová temessék. Így válaszolt: « Tudjátok meg, hogy halálom után testem körül nem kell rossz levegőtől félnetek. » Így is történt. Három nappal ezen nyilatkozata után erős hideglelés tört rá, s ez egészen a tizedik napig tartott. Amikor pedig ez is elérkezett, állandóan imádkozott, szent gondolatokkal foglalkozott, majd nagy áhítattal vette magához Urunk szent testét, és fogadta a szent kenetet. Végső órájában még elkezdte a zsoltárt: *In te domine speraui...* Amikor ezt a verset mondotta: *In manus tuas domine comendo spiritum meum,* szent lelke megvált tisztaságos testétől. Sok jelenvolt testvér és nővér tanúsíthatja ezt. Krisztus születése után az 1271. évet számlálták akkor. Életének huszonkilencedik évében elpihent békében.

59) Urunk születése után ezerkettőszáz hetvenkettőben, egy

évvel és öt hónappal Szent Margret halála után már nyilvánvalóvá kezdett lenni életszentsége az isteni erő működése által, amely sokféle nagy jelt cselekedett...

75) (...) Kérjük az alázatos és szelíd Szent Margretet, szerezze meg nekünk azt a kegyelmet, hogy szent rendünk szabályai szerint éljünk, s boldogan állhassunk az utolsó ítéletkor is. AMEN. ✠

Ó Úr Jézus Krisztus, neked mondunk hálát és dícséretet. *Deo gratias.* »

* * *

Ugyan melyik tössi nővér hallgathatta könnyek nélkül ezt a legendát, s kiben ne ébredt volna fel a szent vágy, hogy kövesse a szent magyar királyleány példáját?

Ki tudná elmondani, milyen sok alkalom adódott egy ilyen zárt közösségben a testvéri szeretet gyakorlására! A hit és Krisztus szeretete hozta őket össze, nem pedig természetes hajlamaik vagy evilági célok. Krisztusban lettek testvérek, ezért még jobban kellett szeretniük egymást, mint a természetes szálakkal összefűzött családtagoknak. « Aki teljesíti mennyei Atyám akaratát, az mind testvérem, nővérem és anyám » (Mk 3,35). Meg kellett bocsátaniuk egymásnak a közös életben elkerülhetetlen kis sértéseket, félreértéseket, részt kellett venniök egymás fájdalmában, örömeiben... A *Schwesternbuch* gyakran számol be ilyen jelenetekről. A testvéri « compassio » legszebb példáját Árpádházi Erzsébet nővérben állította olvasói elé, amint ezt később látni fogjuk.

A középkor szokásainak megfelelően a nővérek a családjuktól kapott adományból ruházkodtak. A jobbmódúaknak bőven volt alkalmuk kisegíteni a szegényebbeket. Erzsébet annyira megosztotta mindenét — azt a keveset, amit mostohaanyja neki juttatott —, hogy csak egyetlen foltozott ruhája volt.

Elsbet von Cellikon annyira szegény volt, hogy egy koldusnak egyszer a fejéről levett fátyolát adta ezekkel a szavakkal: « Fogd, talán ez is megér egy garast. » *Gertrut von Winterthur* nővérnek sok dolga akadt a kolostor kapuján kopogtató szegényekkel. Oly szeretettel bánt velük, hogy a környéken a « szegények anyjának » és az « Úr barátai barátnőjének » nevezték.

Életük minden mozzanatát az engedelmeség határozta meg. Nem saját akaratukat kellett keresniük, hanem az Atyáét, aki ide meghívta őket. Engedelmességet vállaltak halálukig, hogy az

Atya akaratának szüntelen kutatása és teljesítése által együttműködjenek a világ üdvözítésében. *Mechtild von Stanz* « bármit tett is, az engedelmesség szellemében tette és oly nagy buzgósággal, mintha soha eszébe se jutott volna, hogy valami mást is cselekedhetne. Oly serény volt a kórusban, hogy soha nem mulasztotta el a karimát, kivéve, amikor betegen ágyban feküdt; aztán amikor munkára csöngettek, a kórusból azonnal a munkaterembe sietett és dolgozni kezdett. Ugyanilyen szorgalmas volt a refektórium szolgálatában; de mihelyt teljesítette szolgálatát és ő maga is evett, ismét visszatért rejtett magányába. Mindazt, amit megparancsoltak neki, azonnal végrehajtotta; örvendezve hagyta, hogy az engedelmesség hajlítsa akaratát. » *Elsbet Schäflin*nek egyszer olyan hivatalt kellett ellátnia, amely — úgy tűnt — meghaladta minden erejét. A következő szavakkal vállalta: « Uram, most irántad való szeretetből engedelmeskedem neked, amint irántam való szeretetből te is engedelmeskedni akartál mennyei Atyádnak. »

Megtisztelő és kimerítő feladatot jelentett a betegek ápolása és vigasztalása. Ezen a szolgálaton versengve osztoztak a közösség tagjai, mivel az evangélium szellemében, és Árpádházi Szent Erzsébet példájára a szenvedő Krisztust gondozták testvéreikben. A köztük élő magyar királylány is kimondhatatlan gyöngédséggel vállalta a betegek szolgálatát, résztvevő szeretettel hallgatta meg őket, enyhítette fájdalmukat, sőt igyekezett minden módon felvidítani őket. Aztán pedig — ami sokkal nehezebb — hosszú és súlyos betegségében nagy hálával és alázattal fogadta maga is nővérei gondoskodását.

A tössi apácák tudatosan törekedtek arra, hogy « elveszítsék életüket ». Ezt a célt szolgálták a vezeklések, az állandó hallgatás és ima, az önmagát kifosztó szegénység, a belső szabadságra vezető engedelmesség, a közösség odaadó szolgálata, a mindennapi kereszthordozás és a testi halálnak mint beteljesedésnek elfogadása. A kereszt királyi útján csak egyetlen jutalomra számítottak: a megfeszített Jézus minden ismeretet meghaladó szeretetére. Közben tékozló örömmel szórták imáik és vezekléseik kincseit környezetükre, Isten kizárólagos szeretetéért elhagyott családjukra, elhunyt szeretteikre; imájuk szétáradt hazájukra, soha nem látott országok ismeretlen lakóira, az evangélium hirdetőire... « A szeretet nem ismer határokat, mindent s mindenkit magához ölel, s kifosztani vágyik önmagát. »

3. A kolostor lakói

Bár a *Schwesternbuch* a középkori legendák stílusát követve gyakran « sztereotip » alakokat mutat be, személyes vonásokkal is találkozunk az egyes nővérek lelki arcának megrajzolásában. Egyébként a hasonlóságokat részben megmagyarázza — a közös keresztény életeszményen túl — az azonos domonkos lelkiség, az a közös « matrix », amely a rendalapító regulájának szellemében az egyes nővéreket formálta.

Persze, a középkorban a szerzetesnők nem annyira az egyéni pszichológia, a sajátos személyiség érdekes vonásai iránt érdeklődtek, hanem a példás erénygyakorlatokat, az ima és az aszkézis sokszor « rendkívüli » eseteit adták tovább vagy jegyezték fel. Az életszentségről más felfogásuk volt, mint a mai szerzeteseknek; a « kollektív tudat » olyan vonásokat « vett észre » és továbbított az utókornak, amelyek a kor « szent »-eszményét tükrözték. Ugyanakkor a lényeg, az evangéliumi Krisztus-követés mindig erőteljesen kidomborodik.

A következőkben felvillantjuk a tössi nővérek lelkiségének néhány vonását. Mivel a *Schwesternbuch* egyik főkrónikása Elsbet Stagel volt (« szerzőségéről » később bővebben szólunk), legelőször őt mutatjuk be, bár a fiatalabbak közé tartozik.

a. *Elsbet Stagel*

Elsbet Stagel életét főleg a Suso-életrajzból (33-35.fej.) és a fennmaradt levelekből ismerjük. Minden későbbi szerző (J. Meyer, Greith, Vetter, Ancelet-Hustache, Grubmüller) ezeket az adatokat dolgozza fel.

Elsbet Stagel Zürichben született a XIV. század első éveiben. Apja, Rudolf Stagel, a városi tanács tekintélyes tagja volt, jómódú polgár. Elsbet gyermekéveiről nem tudunk semmit. Két fiútestvére, Otto és Friedrich nevét ismerjük csak. Feltehetően fiatalon lépett a tössi kolostorba. Néhány év múlva kapcsolatba került Susóval, az örök Bölcsesség költői lelkű Szolgájával. Lelki kapcsolatuk Elsbet haláláig tartott. A fiatal domonkos apácát Suso így jellemzi:

« Volt a Szolgának (1) egy kortársa, egy lelki leánya a Prédikáló Rendből a tössi klauzurás kolostorban, akit Elsbet Stagel-

(1) Suso önmagáról beszél.

nek hívtak. Külsőleg szent magatartású, belsőleg pedig angyali lelkületű volt. Szíve és lelke Isten előtti megtérése oly erővel történt, hogy összeomlott előtte mindaz a hiúság, amelyért annyi ember elveszti az örök boldogságot. Egész buzgalmával a lelki tanítás felé fordult, amely eligazítást nyújtott a boldog és tökéletes életről; ezért küzdött minden erejéből.

A kolostorban, amelyben mint minden erény tükre élt a nővérek között, beteges alkata ellenére egy kiváló könyvet írt meg; ebben többek között az elhúnyt szent nővérekről volt szó és Isten bennük művelt nagy csodáiról; mindez áhítatra indította a jólelkű embereket.

A szent nővér megismerkedett az örök Bölcsesség Szolgájával. Isten kegyelméből nagy áhítattal vonzódott élete és tanítása felé.

Kezdetben valaki igen magas lelki, transzcendens gondolatokat sugallt neki: « csupasz isteni lényeg », minden dolog semmisége, a semmiben való odaadás, a képek teljes hiánya és ehhez hasonló olyan gondolatok, amelyeket szép szavak fejeztek ki, és nagy emberi szeretetet szültek. (...) Ez a tanítás önmagában igen szép, de nem volt neki való. Írt a szolgának, hogy siessen segítségére és tanítsa meg a helyes haladásra ».

Elsbet a kolostorban ismerkedett meg Eckhart mester gondolataival. Fiatalos hévvel fogott tanulmányozásukba, de hamarosan megállapította, hogy nem érti a misztikus nyelvezetet, a nehéz kifejezésekbe öltöztetett teológiai gondolatmenetet. De mivel már fellobbant benne az istenszeretet vágya, nem nyugodott. Így született meg az a segélykérő levél, amelyről Suso említést tesz. De olvassuk tovább az életrajzot, Heinrich testvér válaszát:

« Az igazi boldogság nem a szép szavakban áll, hanem a jótettekben. De ha az igazi haladás végett kérdezősködsz ezek felől, akkor hagyd a magas kérdéseket, és helyükbe tedd fel a hozzád illőeket. Fiatal és a tökéletességben még gyakorlatlan nővér vagy, ezért számodra sokkal szükségesebb, hogy azt tudd, hogyan kell kezdeni, és tenni azt, amit a jó és szent példaképek tettek, mint Istennek ez vagy az a barátja (*Gottesfreud*), akik szintén nagy áhítattal kezdtek, és mindenek előtt Krisztus életének és szenvedésének megfontolásában gyakorolták magukat; mennyit szenvedtek ezek is, hogyan harcoltak mindnyájan nagy állhatatossággal, hogyan tartottak ki külsőleg és bensőleg, amikor édességben vagy keménységben vezette őket Isten, és amikor eltűnt előlük minden érzékelhető kép. Látod, a kezdőnek erre

kell törekednie és megtanulnia, hogyan lépjen magasabbra. Igaz ugyan, hogy Isten ezt megadhatja egy szempillantás alatt, de általában nem ezt teszi. Általában fáradságosan meg kell küzdeni érte. »

Elsbet nővér elfogadta, hogy legelőlről kezdjen mindent, hogy félretegye a misztika csúcsaival foglalkozó írásokat, és rálépjen a hétköznapi erénygyakorlatok fárasztó ösvényére. Suso javaslatára hosszú levélben (viasztáblákon) leírta egész életét; nagy bűnösnek vallotta magát és könyörögve kérte Susót, mutassa meg neki a további lépéseket. Suso eleinte habozott: hogyan keresheti valaki Isten gazdagságát őnála, a Szolgánál? Csak hosszú ima után döntött: vállalta Elsbet lelki vezetését. Egyik levél követte a másikat... Suso egy alkalommal a régi Sivatagi atyák velős mondásaiból küldött el egy csokorra valót. Elsbet tehát ilyen gondolatokkal foglalkozott egy ideig:

« Ülj a celládban és mindent meg fogsz tanulni. Külső lényedet tartsd nyugalomban, a belsőt pedig tisztaságban. — A testi vezeklés, a szív áhítata és menekülés az emberektől szülik a tisztaságot. — A haragos ember nem kedves Isten előtt, bármilyen nagy csodát tegyen is. — Változatlannak kell lenned az örömben és a szenvedésben, akárcsak a holtak csontjai. — Ember, segíts magadon, máskülönben sem én, sem Isten nem tud rajtad segíteni. — Igen keményen bánok a testemmel, mert sok kísértést okoz. — Azt sokszor megbántam, hogy beszéltem, azt, hogy hallgattam, soha. »

Elsbet igyekezett megfogadni a remeték tanácsait. Kemény vezeklésbe kezdett, ostorozta magát, vezeklőinget hordott, láncokkal gyötörte magát. Természetesen minderről hűségesen beszámolt a Szolgának.

« Amikor a Szolga mindezt megtudta, a következő levelet küldte neki: Drága leányom, ha életedet az én tanításom szerint akarod irányítani, amint ezt kérted is, hagyj fel ezzel a túlzott szigorúsággal, mert ez nem való a te gyönge női természetednek. A drága Krisztus nem azt mondta: vegyétek magatokra az *én* keresztemet, hanem ezt: mindenki vegye magára a *saját* keresztjét. »

A fiatal apáca tehát abbahagyta a súlyos vezekléseket, megértve, hogy ezek nélkül is eljuthat a tökéletességre, sőt, egy bizonyos határon túl a vezeklések többet ártanak, mint használnak. Előfordulhat az, tanította Suso, hogy valaki túlságosan megtöri a természetét, s aztán gyógyítására sokkal többet kell adnia beteg

testének, mint előtte. Isten majd küld kereszteket, amelyekkel megtisztítja barátait. Ezeket kell majd elviselnie.

És a keresztek nem várattak magukra sokáig. Elsbet súlyosan megbetegedett, és felépülése után is gyönge fizikumú maradt egész életében. Suso személyes látogatásával és leveleivel segítette abban, hogy egészen Istenre hagyatkozzék. « Minden szenvedés között az a legnemesebb és legjobb, amely krisztusivá alakít, vagyis az a szenvedés, amelyet a mennyei Atya egyszülött Fiának küldött és amelyet kiválasztott barátainak tart fenn ». Heinrich testvér rövid mondatokban foglalta össze tanítását, hogy a beteg Elsbet könnyebben megjegyezze: « Fogadd készségesen a szenvedést; viseld türelmesen a szenvedést; és mindenekfölött: tanulj meg úgy szenvedni, mint Krisztus! »

Elsbet tanulékonyan követte mestere utasításait. Suso ámulva szemlélte tanítványa gyors haladását, és egy idő után így biztatta: « Most már nagyon itt az ideje, leányom, hogy — akárcsak a régi fészkét elhagyó fiatal sas — magasabbra szárnyalj — az eddigi erénygyakorlatoknál, és lelked legmagasabbrendű erőit összeszedve a boldog tökéletes élet szemlélődő magasságába emelkedj. Korábbi gyakorlataid ehhez szolgáltak előkészületül. » A mester ekkor már készségesen világosította fel Elsbetet a szemlélődő ima mibenlétéről, fokozatairól. Mivel a szemlélődés Istenre irányul, Elsbet Istenről szeretett volna többet tudni. Suso így válaszolt: « Azt kérdezed, kicsoda Isten; ezt eddig még egyetlen mester sem tudta megvilágítani, mivel Ő meghalad minden fogalmat és értelmet. De az, aki szorgalmasan kutat utána, kap tőle üzenetet, de valami egészen távoli módon, és ebben a megismerésben rejlik az ember legmagasabb életszentsége. »

Elsbet nővért belépésétől kezdve érdekelte nővértársai rejtetten rendkívüli élete. Már bizonyos élettapasztalattal rendelkezve hozzáfogott a tössi kolostor elhunyt nővérei életének felkutatásához. Minden bizonnyal talált már feljegyzéseket a nővérekről, ezenkívül kikérdezte az idősebbeket. Korábbi felfogással ellentétben azt nem lehet bizonyítani, hogy mind a 37 életrajzot ő írta meg. « Kollektív szerzőségre » kell gondolnunk, de Elsbet Stagel, aki kétségtelen írói készséggel rendelkezett, jól ismerte a Szentírást, jártas volt a teológiában, latinul is tudott, jelentős szerepet játszott néhány nővér életének megörökítésében. Így például a *Schwesternbuch*ban olvashatunk arról, minként faggatta ki az idős Elsbet Bechlin nővért:

« Nagy vágy ébredt bennem, hogy barátai személyében szolgáljam Urunkat. Arra ihletett tehát, hogy írjak mindarról, amit elhunyt nővéreink lelki gyakorlatairól tudtam, valamint Urunknak azokról a rendkívüli kegyelmi megnyilvánulásairól, amelyről gyakran hallottam. Egy napon, amint éppen leültem, hogy írjam elhunyt nővéreink történetét, véletlenül az erényes Elsbet Bechlin jött hozzám. Róla is szívesen megtudtam volna valamit, és néhány ügyes kérdéssel sikerült is szóra bírnom. (...) Amikor ezeket a dolgokat elmondta, állhatatosan kérleltem, hogy mondjon többet, és nem hagytam, hogy többet ne szóljon. (...) Amikor még ezt is elmesélte, még többet akartam tudni. (...) Később még sok mindent elmesélt ».

Az idős Elsbet Bechlin nővér egyszer vallatóra fogta Elsbet Stagelt: mire jó ez a sok kérdezgetés, mi célt szolgálnak válaszai. A következő feleletet kapta: « Korunkban sok helyen kihülőben van az istenszeretet az emberek szívében. Egyikük majd valahol, előbb vagy utóbb, meghall valamit ezekből az élményekből, és talán majd elgondolkodik: hogyan élsz te? Hogyan akarsz eljutni a mennyek országába? Miért nem mutatod meg, hogy Isten neked is kegyelmet ad? Az idős nővér erre így válaszolt: Akkor Isten dicsőségére beszélni fogok, de amíg élek, hallgass róla. »

Így születtek tehát a *Schwesternbuch* magvát alkotó feljegyzések. — Elsbet a levelezés és a személyes találkozások során jól megismerte Susót. Engedélyével hozzáfogott, hogy összeállítsa életrajzát. Suso aztán átnézte a szöveget, kiegészítette. Az utolsó nyolc fejezet egészen Suso műve. Innen a közvetlen utalások Stagelre.

Suso és lelki leánya bensőséges kapcsolata csak az apáca halálával szakadt meg. Elsbet Stagel, a tössi nővérek és Mestere hűséges krónikása minden valószínűség szerint 1360-ban halt meg. A domonkos rendben, akárcsak az örök Bölcsesség Szolgáját, boldogként tisztelik.

b. *A Schwesternbuch szereplői*

Most pedig ismerkedjünk meg kicsit közelebbről a tössi domonkos kolostor nővéreivel, küzdelmeikkel, törekvéseikkel, örömeikkel. A *Schwesternbuch* életrajzai által a középkori misztika egyik elzárt virágoskertjébe pillanthatunk be, és fogalmat

alkothatunk magunknak arról a közösségről, amelyben Árpád-házi Boldog Erzsébet élt.

Egyesek egészen fiatalon kerültek a kolostorba: *Elsbet von Cellikon* 1251-ben, hat éves korában lett Töss lakója; *Margret Finkin* alig öt, *Willi von Konstanz* pedig mindössze három éves volt, amikor becsukódott mögötte a tössi kolostor nagy kapuja.

A nyolc éves *Elsbet Bechlin* a szülői házban egyszer imádság közben azt látta, hogy a Szent Szűz beborítja köpenyével, és megígéri neki, hogy haláláig pártfogását élvezheti. Tíz éves korában aztán odaállt apja elé ezekkel a határozott szavakkal: « Apám, tudd meg, ha a világnak adsz, ellened tanúskodok az ítéleten. » És rá egy évre 1273-ban belépett a kolostorba.

Mások viszont később kaptak meghívást. *Ita von Wezzikon* boldog házasélet után özvegyen maradt. Szívében felhangzott a hívás, hogy csatlakozzék a tössi domonkos nővérekhez. Ellátogatott a kolostorba, aztán azonnal riadtan elmenekült. Az istenszeretet vágya azonban nemsokára ismét visszahozta. Minden javát a kolostornak adományozta és élete hátralevő részét kemény vezeklésben töltötte. *Adelheit von Frauenberg*, nemes család sarja, boldog házassága ellenére állandóan azért imádkozott, vigye el őt az Úr a magányba, ahol csak Neki szolgálhat. Azt sem bánja, ha leprás lesz. Hosszú évek múlva megözvegyült, s bár rokonai igyekeztek rábeszélni egy másik előkelő házasságra, nem engedett. Így került a tössi kolostorba.

Mezzi Sidwibrin már idős korában lépett a kolostorba; itt aztán végre életelemében volt! Nem kellett mással törődnie, mint azokkal, akiket kiskorától szíve egész melegével szeretett. A kolostorban szokásai közé tartozott, hogy meg-megállt a Szent Szűz egyik képe előtt. A nővérek kérdésére, mit imádkozik, ezt válaszolta: « Beszél hozzám és rám mosolyog. Nagyon el vagyok foglalva Fiával. » Amikor a nővérek a *Salve Regina* antifónát énekelték, néha olyan buzgóság fogta el, hogy így sürgette őket: « Énekeljetek! Énekeljetek! Isten Anyja itt van közöttünk! » Máskor meg kezével intett és így kiáltott: « Álljatok félre, Isten Anyja halad el közöttünk! » Egyszer látta a Gyermek Jézust, másszor meg ezekkel a szavakkal nyitott be a nővérek dolgozó termébe: « Gyermekeim! Gyermekeim! Jézus itt van közöttünk! » Nagy szeretetében olykor ezt mondogatta az Úrnak: « Uram, ha Te lennél Mezzi Sidwibrin és én Isten, azt szeretném, hogy Te légy Isten és én Mezzi Sidwibrin! » — És mégis: amikor elér-

kezett halála órája, nagy aggodalmában így sóhajtott: « Ó, miért nem gondolunk többet erre az órára! »

Beli von Liebenberg ugyancsak előkelő nemes családból származott. Fiatalon egy Heinrich nevű úr felesége lett. Férje, a kiközösített II. Frigyes császár hűséges követőjeként halt meg. A kor kegyetlen törvénye megtiltotta temetését. Az özvegy mindennap kijárt a temető szélére vetett holttest mellé imádkozni. « Jaj — mondta magában —, íme mivé vált, akibe egész bizalmamat helyeztem! » Ettől kezdve csak az Úrnak akart szolgálni szegénységben és vezeklésben. Ezért kopogott Tössben.

A különböző társadalmi osztályból származó, különböző élettapasztalattal rendelkező nővéreket ugyanaz az eszmény lelkesítette: azonosulás a Megfeszített Krisztussal. A Regula keménységét szívesen megtetézték imáikkal, önként vállalt vezekléseikkel. Nem hiányoztak a betegség keresztjei sem, és valamennyiüknek rá kellett lépniük minden halandó közös útjára... A halál a teljes kiüresedést jelentette, a célt: azonosulást Krisztussal, aki « kiüresítette önmagát » és « engedelmes lett a halálig, a kereszthalálig ». A Megfeszített iránti szeretet csodálatos példáiról számol be a *Schwesternbuch*.

Margret Willin egy napon látni vélte, hogyan kínozták a zsidók Jézust. Ettől a naptól kezdve oly fájdalmat érzett, hogy nem tudott aludni. A kompletórium után nem ment lefeküdni, hanem a kórusban imádkozott. Matutinum után ugyanígy tett. Egyszer mégis ledűlt pihenni; a reggeli imánál azonban ezt kellett hallania az Úrtól: « Ebben az órában én bíráim előtt álltam; te pedig nyugodtan alszol... » És Margret nővér újult erővel tartott ki a virrasztó szeretet imájában.

Látni fogjuk, hogy Árpádházi Erzsébet szinte minden szabad idejét az imának szentelte. Amikor már súlyos betegségében alig vonszolta magát, a lélek buzgalmával pótolta a test erőtlenségét, Bénaságában egészen hasonlóvá akart válni megfeszített Urához, aki érte a kereszten teljesen tehetetlen lett.

Margret Finkin nővér naponta elimádkozott három *Pater noster*t a Getszemáni kertben halálküzdelmet vívó Jézus tiszteletére. Hosszan elmélkedett Jézus elhagyatottságáról és kísértéséről. A már említett *Mezzi von Klingenberg* a véniák ezreivel kívánt részt venni Krisztus gyötrelmeiben.

Erzsébet legendájából is láthatjuk, hogy a nővérek állandóan ismételtek bizonyos számú *Ave Mariá*kat Jézus élete misztériu-

mainak tiszteletére. Szokásban volt például háromszor ötven *Ave Maria* imádkozása; közben a nővérek « rózsafüzért » morzsoltak és Jézus titkairól elmélkedtek. Tehát már a Szent Domonkos által elterjesztett « olvasót » imádkozták. — Az *Ave Mariák* és *Pater noster*ek százait és ezreit sokan véniákkal kapcsolták össze. A térdre-, ill. arcraborulás az imádkozó teljes odaadottságát, az együttszenvedésre kész szeretetét fejezte ki. Árpádházi Szent Margit után Erzsébet is otthonos volt ebben a vezeklő imában. — De lássuk tovább a példákat.

Adelheit von Frauenberg, akinek már ismerjük előéletét, minden reggel ötven *Pater noster*t imádkozott el Jézus öt szent sebének tiszteletére. *Mechhilt von Wedeswill* maga előtt látta a tövissel megkoronázott, meggyalázott, kigúnyolt Krisztust és ezeket a szavakat hallotta: « Nézd, hogy megsebezték fejemet irántad való szerelemért! » *Elsbet Bechlin* nagy szenvedéseiben ezt azt imát ismételgette: « Uram, emlékezz arra, hogy kezeidet és szívedet értem nyitották meg, ne vond meg tehát tőlem szent kegyelmedet. » *Mechthilt von Stans* az egész nagyböjtöt Krisztus kínszenvedésének szemlélésében töltötte; a kórusban és a refektóriumban néha úgy elfogta a zokogás, hogy úgy kellett kivezetni. Látta Máriát is, amint Fia után egy láthatatlan keresztet hordozott, aztán amint szívszakadva ölébe vette a keresztről levett Holttestet. És Mechthilt nővér szívéből föltört az együttszenvedés vágya, együtt sírt Máriával és kérte: « Hogy szívemben lángra kelne Krisztusomnak szent szerelme, segíts neki tetszenem... »

Jützi Schulthasin súlyosan megbetegedett. Halálfélelmében sírva könyörgött az Úrhoz, hagyja még élni egy ideig. Aggodalma azonban hamarosan mélységes örömmé változott, amikor lassanként megértette, hogy ezen az úton hasonulhat legjobban szeretett Urához. Felgyógyulva oly szigorú vezeklésbe kezdett, hogy elöljáróinak kellett fékezniük buzgalmát.

A kor felfogása szerint a tössi nővérek is « szamár testvérként » tekintettek testükre, amelynek ostor kell és kemény munka, ha nem akar szolgálni. S pusztában élő remeték életéből gyakran olvastak hasonló « vonzó » példákat. *Mezzi von Klingenberg* indulatos természetén úgy uralkodott, hogy amikor a harag megkísértette, ostorral kényszerítette magát szelíd magatartásra. *Margret Willin* a földön aludt, kemény ciliciumot hordott és naponta háromszor megostorozta magát. Elöljárója aggódó szemrehányására ezt felelte: « Így kell tennem, mert ha csak egy kicsi-

vel is kevesebbet vállalok, hamarosan abbahagyok mindent. » A kóruson gyakran lehetett egy-egy nővért látni, amint kitárt karral a *Miserere* zsoltárt imádkozta. *Anna von Klingnau* nővér megfogadta, hogy soha nem beszél másról, mint Istenről. *Margret Willin* nővér önmegtagadásból soha nem tekintett ki az ablakon. Észrevették ezt a fiatalok, s egy jól megrendezett jelenettel megpróbálták eltéríteni elhatározásától. De hiába hajtogatták, hogy valami rendkívüli dolgot láthat, a nővér nem emelte fel tekintetét. *Ita von Wezzikon*, engesztelésül a világban élvezett pompás lakomákért, oly szigorúan böjtölt, hogy néha, nagy fáradtsága ellenére, az éhség miatt nem tudott aludni. Több nővér vállalt teljes hallgatást ádventben és nagyböjtben. *Sophia von Klingnau* azt kérte az Úrtól, hogy iránta és a lelkéért való szeretetből a világ végéig szenvedhessen. Ekkor kapta meg a misztikusok által jól ismert « szívsebzés » kegyelmét.

A kegyelem rendkívüli megnyilvánulásai a tössi kolostor légkörében szinte « természetesnek » hatottak. A szívsebzés kegyelmében részesült Sophia nővér láthatatlanul magán viselte a kéz és láb sebeit is. Társai látták, hogy minden lépése gyötrelemmel jár, hogy kezét alig tudja használni a fájdalomtól. (Nagy Szent Gertrud is « szívében » viselte a stigmákat.)

A *Schwesternbuch* bőven tudósít a nővérek belső megpróbáltatásairól is. *Jütti Schulthasint* évekig gyötörte az a kísértés, hogy Isten bűnei miatt elvetette, és menthetetlenül elkárhozik. Nem merte tekintetét fölemelni az égre; méltatlannak tartotta magát arra, hogy egyáltalán él. Mégsem hagyta abba imáit, ugyanolyan buzgalommal végezte a zsoltárokat, a *Pater noster* ezreit. Folytatni akarta áldozatait akár az utolsó ítélet napjáig is, akkor is, ha Istennek nem telik benne öröme. Amikor boldog, örvendező társaival találkozott, így fohászkodott: « Isten őrizzen meg téged! Megvan az okod arra, hogy örvendező légy, hiszen Isten azért teremtett téged, hogy Arcát szemléld és megízleld az örök boldogságot, amire én, nyomorult teremtmény, nem vagyok méltó. »

A már említett Sophia nővért annyira gyötörte bűnei tudata, hogy úgy érezte, Isten elvetette magától örökre. Fájdalmában többször elvesztette eszméletét. Hogy legyőzze ezt az iszonyú, talán a legkegyetlenebb kísértést, ami embert érhet, teljes szívével ráhagyatkozott Isten irgalmas szeretetére. Így imádkozott: « Uram! Istenem! Könyörgök kegyelmedért, de elismerem, hogy valamennyi teremtmény között én vagyok rá a legméltatlanabb. Megvetendőbb és gonoszabb vagyok a te szemedben,mint a föl-

dön csúszó féreg, mivel az soha nem bántott meg téged, én viszont súlyosan megsértettelek. Ezért nem merek imádkozni, de teljesen a te isteni irgalmasságodra hagyatkozom. »

A nővérek úgy vélték, hogy a Gonosz olykor látható alakban is kísérti őket. *Elsbet Schefflin* kígyót látott az ágya mellett; *Mezzi von Klingenberg,* amikor a földre borulva imádkozott, úgy érezte, patkányok támadtak rá. Minden erejére szükség volt ahhoz, hogy mozdulatlanul maradjon és folytassa imáját. *Ita von Tüngen* nővért a Sátán évekig öngyilkosságra akarta rávenni. Ő is, mint társai, kereszttel a kezében mondott ellen a Kísértőnek.

A *Schwesternbuch* írója természetes egyszerűséggel számolt be nővértársai elragadtatásairól. Nem osztályozta ezeket a rendkívüli kegyelmeket, megelégedett a tények egyszerű közlésével ill. hálát adott értük Istennek. Természetesnek találta a rendkívüli jelenségeket is. A tössi nővérek számára nem létezett külön imaélet és külön hétköznapi tevékenység. Életük Isten jelenlétében folyt, — és az Üdvözítő Jézus ugyan miért ne közölné magát közvetlenebbül is azokkol, akik feltétel nélkül Őt akarják szolgálni és szeretni? A krónikaíró ezzel a meggyőződéssel számolt be Isten kegyelmi csodáiról, és arra akarta buzdítani a közösség jelen és jövendő tagjait, hogy még nagyobb buzgalommal törekedjenek az önfeláldozó szeretetre. Természetesnek tartotta, hogy *Ita Sulzerin* nővér pl. konyhai munkája végeztével a kórusba ment imádkozni és ott másfélórás elragadtatásban volt része. Vagy hogy *Elsbet Bechlin* nővér karácsonykor a karjában tartotta a Gyermeket, és Mária engedélyével meg is csókolta. A nővérek « látni vélték », hogy egy-egy társuk feje fölött fényes csillag ragyog. *Sophia von Klingnau* dadogva kereste a szavakat, hogy érzékeltesse kimondhatatlan élményét: Isten megengedte, hogy egy kétségbeejtő kísértés után meglássa saját lelkét, annak minden fényt túlsugárzó ragyogását... Mintha az egész világegyetem fénybe borult volna hátteréül annak a csodának, hogy Isten lelkében lakik és szeretetben egyesül vele. Elragadtatásában a menny örömét ízlelte, s valahonnan távolról tekintett vissza megmerevedett, szinte hullára emlékeztető testére. Aztán nem tudta hogyan, de mégis visszatért ebbe a testbe. Nyolc napig olyan boldogságban élt, hogy alig tudott magáról, de igyekezett pontosan követni a napirendet, hogy senki ne vegyen észre rajta valami rendkívülit.

Nem egy nővér látta megnyílni az eget és szemlélte a megdicsőült szenteket. Máskor a szentek « látogatták meg » őket:

Árpádházi Erzsébetet nagynénje, Árpádházi Szent Erzsébet, *Ita von Schultz* nővért Szent Orsolya és vértanú társai. A leggyakoribb « vendég » természetesen a Szent Szűz volt: karácsonykor karján a Gyermekkel, nagyböjtben a szenvedő Krisztus mellett, vagy Fájdalmas Anyaként. Ő ígérte meg több nővérnek is (*Ita Mezzikon, Margret Willin*), hogy soha nem szakadnak el Istentől.

A rendkívüli megpróbáltatások és rendkívüli kegyelmek világában a tössi nővérek előtt egy csillag ragyogott állandóan: a hit. *Elsbet Bechlin*, aki karjában tarthatta a gyermek Jézust, és akit maga az Istenanya biztosított arról, hogy soha nem szakad el Istentől, hálát adott a rendkívüli kegyelmekért és utána hozzátette: « A legbiztosabb út, amit az ember követhet: őrizze meg magát a bűntől és gyakorolja az erényeket. » *Margret Finkin* nővért halála előtt megkérték, fedje fel azokat a rendkívüli kegyelmeket, amelyekkel Isten — sejtésük szerint — életében elhalmozta. És ezt a választ kellett hallaniok: « Mit mondjak? Úgy tűnik, Isten magadta azt a kegyelmet, hogy unalom nélkül teljesítettem kötelességemet, és mindig örömmel megtarthattam a Regulát. » *Jützi Schulthasin*, miután egy elragadtatásban átélte, hogy akarata teljesen egyesült Isten akaratával, iszonyú ürességet tapasztalt önmagában, elvesztette minden örömét az imában és az erények gyakorlásában. Amikor sírva emlékezett vissza a rendkívüli kegyelem boldog órájára, lelkében ezeket a szavakat hallotta: « Élj hited szerint, és tudd, hogy ez a legjobb és legbiztosabb út! » És ekkor megértette, hogy a hit nagyobb biztosíték számára, mint a szemlélődésben kapott rendkívüli élmény; élete hátralevő huszonhét évét ebben a szelíd, de biztos fényben élte.

Az Istennel való egyesülés legbiztosabb útja a hit, a szegénység egészen a teljes kiüresítésig, valamint a mértéket nem ismerő szeretet. Ezen az ösvényen még soha senki nem tévedt el, nem veszett el. A Krisztust követő ember, haladjon bár ragyogó világosságban, vagy gyötrelmes sötétségben, a hitből él.

Ezt vallották a tössi kolostor nővérei, köztük Árpádházi Erzsébet is.

III. ÁRPÁDHÁZI BOLDOG ERZSÉBET

1. A kéziratok keletkezésének története

A tössi nővérek életével, a kolostor történetével számos könyv és cikk foglalkozik (lásd a bibliográfiát). De a főforrás az a kéziratgyűjtemény, amelyben a *Schwesternbuch* és Boldog Erzsébet legendás életrajza található. Mi most a Vetter által kiadott ónémet szöveg alapján közöljük Erzsébet életének magyar fordítását. Ez a St. Gallen-i Stiftbibliothek 603. számú kódexében található (= *G*). Ezzel teljesen megegyezik az überlingeni kódex (= *Ü*, Leopold-Sophien-Bibliothek, 22. kódex). *G* a St. Gallen-i kantonban fekvő Wil Szent Katalin domonkos apácakolostorából, *Ü* pedig Zofingen/Konstanz Szent Katalin domonkos apácakolostorából származik.

A két kódexben a következő kéziratok vannak egybekötve:

1. Die vierzig Myrrhenbüschel (Krisztus szenvedésének allegóriája);

2. Szent Ida toggenburgi grófnő élete;

3a. A tössi nővérek élete (*Schwesternbuch* = *Schb*);

3b. Magyarországi Erzsébet, tössi apáca élete (= *E*);

4a. Magyarországi Margit élete (= *M*);

4b. Hackeborni Mechtild: *Liber specialis gratiae*;

5a. A St. Katharinental-i kolostor alapításának története és a diessenhofeni nővérek élete;

5b. A St. Katharinental-i nővérek élete;

6. Anjou Szent Lajos toulouse-i püspök legendája (1).

A kéziratokat Greith szerint a XVII. században kötötték egybe (2). Ezeket a szövegeket kritikai apparátussal 1906-ban

---

(1) Lajos toulouse-i püspök V. ISTVÁN leányának, Máriának és Anjou Károlynak fia. Püspökként is megmaradt szegény ferencesnek. + 1297. XXII. János avatta szentté 1317-ben, Ünnepe: aug. 19.

(2) A következőkben idézett szerzők műveit lásd a bibliográfiában.

Berlinben F. Vetter tette közzé. Ezt a szöveget vette alapul J. Ancelet-Hustache Erzsébet élete francia fordításában; és a legújabb időkig minden kutató többe-kevésbé elfogadta Vetter véleményét a *Schwesternbuch*, illetve Erzsébet legendája eredetére vonatkozóan. Vetter minden kétséget kizáróan Elsbet Stagelnek tulajdonította a *Schb*-t, Erzsébet életét viszont — korábbi nézetével ellentétben — már 1906-ban csak fenntartással mondta Stagel művének. Utána mások is megkérdőjelezték *E* stageli szerzőségét.

Döntő fordulatot hozott a kutatásban Klaus Grubmüller 1969-ben közzétett alapos tanulmánya. Grubmüller meggyőzően igazolta, hogy Erzsébet élete, úgy ahogy a *G* és *Ü* kódexekben szerepel, biztosan nem származik Elsbet Stageltől, sőt még a *Schb* ránkmaradt formája is többszörös átdolgozás eredménye, mégha Stagelnek szerepe volt is a szerkesztésben.

Mindjárt megjegyezzük, hogy Vetter nézeteit elfogadta Kühár Flóris (1939), sőt Salacz Gábor is, aki 1940-ben magyar bevezetővel és jegyzetekkel kiadta *Árpádházi Boldog Margit tössi legendáját* (« szentgalleni kézirata alapján, az überlingeni figyelembevételével »). Mivel a Margit-legenda a tössi *corpus*ban szerepel, Salacznak foglalkoznia kellett a szerzőség kérdésével is. « A kódexben található Tösser Schwesternbuchnak Elsbet Stagel, az ismert tössi apáca a szerzője. Stagel 1300-tól körülbelül 1360-ig élt. Valószínűleg ő írta Erzsébet németnyelvű legendáját is. Vetter említett kiadásában, korábbi véleményével ellentétben, kételkedik ugyan már ebben egy kissé, annyi azonban bizonyos, hogy ez a legenda Tössben keletkezett, mert Erzsébet a tössi kolostor tagja volt. Egészen kétségtelen, hogy ugyancsak Tössben keletkezett vagy legalább is a tössi kolostor részére készült a szentgalleni és überlingeni kódexben fennmaradt Margit legenda eredetije is. » (Salacz, V. lap.)

Salacz a továbbiakban még azzal érvel (természetesen elsősorban a Margit-legendát tartva szem előtt), hogy « a régibb szentgalleni kéziratban ugyanaz a kéz írta Boldog Margit legendáját, mint a Tösser Schwesternbuchot és az Erzsébet legendát » (VI.). Érvelésének alapja ez: mivel a *Schb* szerzője biztosan E. Stagel tössi apáca, és nagyon valószínű, hogy *E* szerzője is ugyanő, a Margit-legenda eredetije is Tössből származik. Bármint legyen is a helyzet a Margit-legendával, minket most közelebbről a *Schb* és *E* érdekel. Ha azt bizonyítottuk is, hogy a tössi kolostorból származik lényegük, ezzel még nem igazoltuk, hogy XV. századi

szövegük (ahogy a kódexekben ránk maradtak) teljes egészében Tössből való, és főleg azt nem, hogy Elsbet Stagel a szerzőjük. Csakugyan, Grubmüller megingatta az eddigi véleményeket. Ki tehát a *Schb* és *E* szerzője?

Próbáljuk röviden összefoglalni K. Grubmüller részletekbe menő szövegkritikai és szövegtörténeti elemzéseit. A szerző mindenek előtt a ránkmaradt szövegeket tanulmányozza, veti egybe, datálja (a vízjegyek és más adalékok alapján). Megfigyeli, hogy már a nürnbergi kódex (Stadtbibliothek, Cent. V. 10a = *N*) szövege is kissé eltér *GÜ*-től. *N* a nürnbergi Katharinenklosterből származik. Johannes Meyer domonkos, aki a XV. század derekán a rend nagy reformátora volt, kiegészítést írt a *Schb* elé (felvázolva Stagel életét); továbbá az *E* végén szereplő epilógus (Erzsébet sírfeliratával) is csak *N*-ben szerepel.

A XII. században létezett még egy negyedik kézirat is, amely a sarneni bencés kolostorba került (*S*). Ebben szintén megtalálható *Schb* és *E*. Grubmüller hosszas elemzések után megállapítja, hogy a négy kódexben *Schb* és *E* szövege lényegében megegyezik. Az eltérések annyira csekélyek, és keletkezési idejük is annyira közel áll egymáshoz, hogy nem lehet biztos következtetéseket levonni a kéziratok származására és egymástól való függésére vonatkozóan. Más eredményre jutunk, ha megvizsgálunk egy ötödik kódexet.

1865-ben K. A. Barack katalogizált egy kéziratot (Donaueschingen, Fürstl. Fürstenbergische Bibliothek, Cod. 452 = *D*), amelyről megállapítható, hogy fél századdal korábbi, mint *GÜ*. Ebben is megtalálható — Thüringiai Szent Erzsébet és Magyarországi Szent Margit élete után — Magyarországi B. Erzsébet, tössi apáca élete. Grubmüller a kézirat korát 1440 körülre teszi. *D tehát Erzsébet tössi apáca legrégibb életírását tartalmazza.*

Grubmüller ezután felbontja fontosabb elemeire a *GÜ*-ben szereplő legendát, majd az egyes mozzanatokat egybeveti *N* és *D* szövegével. Megállapítja, hogy már J. Meyer (*N*) is módosította a sorrendet, *D*-ben pedig *világosan két egymással párhuzamos Erzsébet-élet áll előttünk*! Lássuk először ezt az elemzést, hogy aztán rátérhessünk Grubmüller következtetéseire.

A) A F. Vetter által közölt Erzsébet-legendát (*G* és *Ü*) Klaus Grubmüller a következőképpen tagolja:

1. Általános bevezető: Isten gondviselése az örök életre vezeti választottját.
2. Erzsébet nemzetsége és fiatal korának története a tössi kolostorba való lépéséig.
3. Erzsébet kolostorba lépése mint az isteni kegyelem akarata.
4. Kora kolostorba lépésekor.
5. Protokolláris tiszteletadás kolostorba lépésekor.

6a. Rudolf király unokahugát állítják mellé erőskezű « udvarmesterként ».

6b. Erzsébetet meglátogatja osztrák Henrik, « jegyese, » hogy magávai vigye a kolostorból.

7. Kolostori életének időtartama és példaadó mivolta.

8. Alázatos életmódja a kolostorban.

9a. Mostohaanyja, Ágnes meglátogatja. — Hűbéri ajándék: Öningen. — Utazás Badenbe, Königsfeldenbe, Zürichbe, Einsiedelnbe a lakosság nagyszámú részvételével.

9b. Erzsébet, elrejtve nemes származását, elviseli, hogy a gyóntató megalázza.

10a. Példák alázatos magatartására.

10b. Imagyakorlatai és szenvedései.

11. Halálos ágyán mondott imája.

12. Erzsébet halála.

13. Halálának hatása.

14. Erzsébet megjelenik mostohaanyjának, Ágnesnek.

15. Erzsébet gyóntatója tanúsítja évi általános gyónását.

16. Erzsébet közbenjárására történt csodálatos gyógyulások.

17a. Egy tössi apáca meggyógyul két ismeretlen betegségéből.

17b. Egy tössi apáca meggyógyul lázas betegségéből.

18a. Épen maradt földi maradványait áthelyezik egy kőkoporsóba.

18b. Egy püspök megjelenése hitelesíti az életrajz valódiságát.

18c. Általános zárómegjegyzések.

B) Johannes *Meyer* (*N*) ezeket az elemeket a következő sorrendbe állítja:

1-3-2-5-4-6a-6b-9a-9b-8-10a-10b-12-11-13-13A-17a-17b-14-16-15-18a-18b-18c (13A hiányzik *GÜ*-ből).

C) A *donaueschingeni* kézirat (*D*) ezt a sorrendet követi:

1-3-4-7-8-10a-10b-12-13-13A-17a-17b-15-18a-18b (= *D I*);
2-5-6a-6b-9a-9b-11-14-16 (= *D II*).

A *D* kódexben tehát világosan két Erzsébet-életrajz áll előttünk. Az első (*D I*) a legendás, épületes; ez jól beillik a *Schb* szellemébe, stílusába. A második (*D II*) viszont inkább történeti, « regényes-epikus » öltözékben. Az első leírja Erzsébet apáca lelki életét, aszketikus gyakorlatait, erényeit, szenvedését és halálát, bizonyos « csodás » elemekkel tarkítva. A második inkább történeti-politikai összefüggésekbe állítja III. András király leányát: genealógia, kapcsolatai Ágnessel, Henrik leánykérése, badeni utazás. Igaz, *D II*-ből sem hiányoznak teljesen a történelmi vonatkozások. De ezek a szakaszok is azt hangsúlyozzák, hogy a hazájától távolra szakadt királylánynak mennyit kellett szenvednie a száműzetés miatt, hogy Erzsébet, jóllehet « trónörökös »

volt, milyen alázatosan és szegényen élt, a többi nővérrel együtt megtartva a rend szabályait. Mindenképpen azt mondhatjuk, — következtet Grubmüller —, hogy az olyan « történeti », tényszerű leírás, mint *D II*, teljesen idegen « test » a spiritualizáló, épületes apácalegendák között, amilyen a *Schb* és *D I*. Ez utóbbiak nem a földi életre, hanem kegyelmi életre fordítják figyelmüket.

Grubmüller a *D I* és *D II* különbséget még számos megfontolással, aprólékos stíluselemzésekkel illusztrálja, majd pedig mint egyedül alátámasztható következtetést, a következő hipotézist állítja fel: létezett egy első legenda, amit *D I* őrzött meg számunkra. Ebbe *G, Ü* és *N* « redaktorai » beledolgozták egy második életrajz egyes részeit, úgy, hogy azok továbbra is megkülönböztethetők. Már *N* is módosított a sorrenden, továbbá pl. hozzáadta 13A-t, ami *GÜ*-ben nem szerepel. Hasonlóképpen járhatott el egy ügyes kompilátor, aki egybeszerkesztette a legendát és az életrajzot.

Grubmüller lehetségesnek tartja, hogy ez az egybeszerkesztés a tössi kolostorban történt, de azt kizárja, hogy a « szerkesztő » E. Stagel lett volna. Ezt a nézetét megint hosszas elemzésekkel igazolja, tanulmányozva mindazokat az adatokat, amelyeket Stagelről a Suso-életrajzból illetve a *Schb*-ból tudunk. A szerző ezután így következtet, illetve a tössi gyűjteményben (*GUN*) a következő rétegeket különbözteti meg:

1) Egy alapvető *corpus*, amely már minden lényeges elemet tartalmazott, és amely különböző « forrásokból », több szerzőtől származik.

2a) E *corpus* bekeretezése (prológus, a végén Bechlin nővér élete).

2b) Rövid magyarázó betoldások az egyes nővér-életrajzokhoz.

3) Elsbeth von Cellikon nővér életének hozzáadása az E. Stagel által megírt anyagból.

4) Magyarországi Erzsébet legendájának hozzáadása (*D I*).

5) Ennek kibővítése egy második életrajzzal (*D II*).

6) Az egész *corpus*t újra bekeretezte és kiegészítette J. Meyer (*N*). (1)

---

(1) Grubmüller óvatosan megjegyzi: ez a felsorolás nem okvetlenül jelzi a *corpus* kialakulásának időrendjét. A szövegek pontos genezisét nem lehet

A *Schb* és Boldog Erzsébet élete tehát nem egyetlen kéz munkája. Az általunk közölt Erzsébet-legenda a tössi apácák szóbeli és írásos hagyományára megy vissza. Az eredeti « épületes » anyagot később kiegészítették történeti-politikai vonatkozású életrajzi adatokkal. Bár a ránkmaradt kéziratokat száz (*D*), illetve százötven (*GÜN*) év választja el az eseményektől, ama tény folytán, hogy Erzsébet élete nem E. Stagel « tollából », a « szemtanú » leírásából ered, nem vehetjük minden további nélkül biztos forrásnak bizonyos életrajzi adatok megítélésében. Csakugyan, bizonyos ellentmondásokat fedezhetünk fel, ha a más forrásokból ismert tényekkel egybevetjük a legenda adatait. Pl. Erzsébetnek anyja halála *után* 1-2 évvel kellett volna születnie!

* * *

Lássuk most *Erzsébet életrajzi adatait*. Már Kühár Flóris jelezte (1939-ben) könyve utolsó lapjain, hogy Erzsébet életének évszámait igen nehéz pontosan megállapítani a rendelkezésünkre álló források alapján. Egyébként ha a rá vonatkozó irodalmat áttanulmányozzuk, a legkülönbözőbb adatokat találjuk születésére, belépésére és halálára vonatkozóan. Biztos támpontok a következők: édesanyja, Fenenna 1295-ben meghalt. (Hóman-Szekfű I, 680), éspedig második gyermeke szülésekor (Sulzer 103). Erzsébet így legkorábban 1294-ben születhetett. Tévednek tehát mindazok, akik — mint pl. az *Acta Sanctorum*, — születését 1297-re teszik. Persze ennek megvan a magyarázata. A legendában a következő adatokat találjuk: Erzsébet 28 évet töltött a tössi kolostorban; 13. évében volt, amikor belépett. A csak az *N* kódexben szereplő latin sírfelirat szerint 1336. október 31-én halt meg, és 28 évet töltött a tössi kolostorban. A *G*-t kiegészítő *N* Erzsébet halálának leírásakor betoldja: « 41 éves volt ». (Nyilván az *N* kódexírója összeadta a legendában szereplő két

---

rekonstruálni. - Úgy tűnik, Grubmüller hipotézisének (*D I* + *D II*) irányába mutat az *Acta Sanctorum* latin legendája is, amely H. Murer kartauzi német szövegének fordítása. A XVII. századi bollandista megjegyzi, hogy a fordító Murer szövegét egybevetette a wili kolostor kódexével (= *G*), és a kettőt lényegében egyezőnek találta. Mi is megállapíthattuk, hogy az AS latin legendája lényegében azonos a *GÜ*-vel, *de az egyes mozzanatok sorrendje különbözik*. Az AS nagyjából az I. fejezetben hozza a történelmi-politikai vonatkozású életrajzi adatokat (ez felelne meg *D II*-nek), a II. és III. fejezetben pedig inkább (a badeni epizódot nem számítva) a legendás anyag található.

adatot: 13. évében volt, amikor belépett, és 28 évet töltött a kolostorban.) Viszont ha 1336-ból levonunk 41-et, 1295-öt kapunk, anyja halálának évét, aki második gyermekének szülésébe halt bele.

Egyesek szerint (Vetter, Kühár) Erzsébet 1309, vagy 1310 előtt nem léphetett a tössi kolostorba. Albert királyt ugyanis 1308-ban ölték meg; özvegye (karintiai Erzsébet) és leánya, Ágnes csak 1310-ben kaptak engedélyt V. Kelemen pápától a königsfeldeni kolostor építésére. Az életrajzból tudjuk, hogy Ágnes azt szerette volna, ha Erzsébet a königsfeldeni kolostorba lép be. Ha tehát Erzsébet 1309-ben (Vetter), vagy 1310-ben (Kühár) lépett be a kolostorba, és 28 évet töltött ott, akkor halála éve nem 1336, hanem 1337 (Vetter), ill. 1338 (Kühár). Akik így érvelnek, megjegyzik, hogy az *N* által hozott sírfelirat nem hiteles. (Csakugyan, pl. az *Acta Sanctorum* szerint semmiféle felírás nem volt a sírlapon.) De ebben az esetben Erzsébet nem 13. évében volt, amikor belépett a kolostorba, ahogyan a legenda kifejezetten állítja, hanem 14 vagy 15 éves. Így aztán születési évét is korábbra teszik, 1292-94 közé. Ennek a hipotézisnek előnye az, hogy egyrészt Erzsébet születési éve anyja halála előttre kerül; másrészt a kis Erzsébet mégiscsak legalább 4-6 éves volt, amikor 1298-ban eljegyezték II. Vencel cseh király fiával. Ezek szerint az Erzsébet-legenda — *GÜN* — adataiból csak az fogadható el biztosnak, hogy *a magyar királylány 28 évet töltött a tössi kolostorban.* Ez a legendában (*GÜ*) is és az *N*-ben közölt latin sírfeliratban is szerepel.

A sírfelirat szerint 1336. október 31. Erzsébet halála napja. Említettük, hogy ennek hitelességét kétségbe vonják. A legtöbb szerző, ha az évet, 1336-ot el is fogadja, a napot nem október 31-re, hanem május 6-ra teszi. (Pl. Greith, Sulzer, Vetter). Ezek — a halál *napját* illetően — valamennyien a bollandistákat követik. (Murer, *Helvetia Sancta*).

Mindent egybevetve Erzsébet legvalószínűbb életrajzi adatai:

született: 1292/94

belépett: 1309/10

meghalt: 1336/1338

Biztosra vehető, hogy 28 évet töltött a tössi kolostorban.

2. « Kungin Elsbet » élete

Bevezető gondolatok

« Itt kezdődik a tiszteletreméltó Erzsébet nővérnek, András úr, Magyarország királya leányának Legendája. A prédikáló rend nővére volt a német tartomány tössi kolostorában.

Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae.

A lényegében egyszerű Isten, aki mindenhatósága és túláradó jósága szabad elhatározása által teremtményét a maga hasonlatosságára akarta megalkotni, és kegyelmével méltóvá tenni arra, hogy befogadja azt az igazi jót, amelyet Ő birtokol, — ez pedig változhatatlan isteni természete szerint Ő maga —, atyai gondviselésének kifürkészhetetlen bölcsességében az örökkévalóságtól fogva méltóztatott meghatározni választottai számára azokat az utakat, amelyeken elő akarja őket készíteni annak a boldogságnak élvezésére, amelyet Vele együtt örökké ízlelnek majd imádandó arca édességének teljes szemlélésében. Ezt már sokszor bizonyította, amikor a földön szentjeinek, legjobb barátainak a szenvedések azon nehéz keresztjét készítette, amelyet Ő már előbb hordozott egész életében, e világ száműzetésében; így akarja ugyanis elvezetni őket ahhoz a célhoz, ahol majd birtokba veszik azt az örökséget, amelyet Ő a mennyei hazában nekik készített: mindenki a maga érdemei szerint, úgy, amint azt isteni gondviselése öröktől fogva előre látta.

Erzsébet hercegnő gyermekkora

Urunk mindezt teljesen és tökéletesen nyilvánvalóvá tette az igen nemes származású király hercegnő (1), Erzsébet, a nemes és előkelő András fejedelem, születése és öröksége révén Magyarország hatalmas királya leányának személyében. Fontos tudnunk, hogy annak a nemes és méltóságos András fejedelemnek, Magyarország királyának a lánya volt, aki harmadikként viselte ezt a nevet. Feleségét Fenn-nek hívták, aki Ceciliától (2) született.

(1) A legendában általában « Kungin » - királynő címmel illetik Erzsébetet, mi « királyi hercegnő » szóval fordítottuk. Az alcímek tőlünk valók.

(2) A Bollandistáknál (*Acta Sanctorum,* máj. 6.) « Cecilia » helyett « Szicilia » olvasható: « Huic uxor obtigit Fenna nomine, nata Siciliae, Regina ». A jegyzetben pedig ez áll: « valószínűleg Manfréd sziciliai « zsarnok »-király és Beatrix leánya ». A szövegkritika szerint mindkét szó elírás, minthogy Kujáviai Fenennáról van szól, aki lengyel szülőktől származott (lásd I. fej.).

Kettőjüknek Isten egy leányt ajándékozott, akit Erzsébetnek neveztek. Amikor megszületett, Budán sok Konstanzból jött ember is jelen volt. Ezek egyike tössi Walter volt, akinek két unokája él kolostorunkban. Ő mesélt nekünk az ott végbemenő szertartásokról és vigadozásokról. Nevezetesen elmondta, hogy minden kapuban bort töltöttek mindenkinek, gazdagnak és szegénynek, mégpedig oly bőségesen, mintha csak kútból folyt volna. Minden harang szólt, sok nemes úr volt jelen.

Nemsokára egy bajor (3) úrral jegyezték el; egy bizonyos idő múlva a római Albert király leánya, Ausztriai Ágnes felesége lett Magyarország királyának. Amikor már egy bizonyos ideje Magyarországon élt, azt kérte, hogy a hercegkisasszonyt Bécsbe vihessék, hogy az bátyja gyermekeivel nevelkedjék. Eközben meghalt a király. Akkor (Ágnes) tudomására adta a magyarországi uraknak, hogy a hercegkisasszonyt Ausztriai Henrik hercegnek akarja adni háromszázezer aranyforint hozománnyal. Eközben Ágnes asszony apját, Albert királyt, bátyjának fia, János herceg megölte. Ekkor ő (Ágnes) András király leányát magával vitte sváb földre. Férje, Magyarország királya és saját apja halála miatt lesújtva Ágnes lelki (szerzetesi) életre adta magát egy koldulórendben, és kolostort épített Königsfeldben. A fiatal leányt is arra kényszerítette, hogy maga is erre a szerzetesi életre adja magát. Csak azt engedte meg neki, hogy egyszerűen meglátogassa sváb föld valamennyi kolostorát; ő pedig nem akart máshová belépni, csak a mi tössi kolostorunkba.

Így Isten kegyelme megőrizte nekünk ezt a tiszteletreméltó kincset. Ezért állandóan dicsérnünk kell Őt és hálát adnunk a mindenható Istennek; Ő ugyanis világosan megmutatta csodái által, hogy őt (Erzsébetet) a maga dicsőségére, nem pedig a világ örömeiért teremtette. Most tehát Annak dicsőségére és tiszteletére beszéljük el életét, aki a földön az erények tanítója volt, most pedig megjutalmazója az égben, hogy ily módon mindenki, aki csak hall róla, jobbá legyen.

Erzsébet belép a tössi kolostorba, első megpróbáltatások

Ugyanúgy, amint az Úr Magyarország földjét és különösképpen a prédikáló rendet a szent és tiszteletreméltó, ugyanebből a

(3) Nem bajor úrról van szó, hanem II. Vencel cseh király Vencel nevű fiáról.

nemzetségből származó szent Margit asszonnyal (4) diszítette, éppenúgy megtisztelte ezzel a nemes fejedelemnővel ezt a földet és ugyanazt a rendet, különösképpen a tössi kolostort. Dicsérjük ezért szünet nélkül Isten végtelen jóságát, aki királyi személyének értékes ajándékát méltóztatott nekünk adni, és elvezette őt e kolostor lelki közösségébe. Csodálni való az, hogy a Szentlélek tanácsára és az isteni gondviselés akaratából abból a távoli országból ebbe a kolostorba jött, de mindebben Annak művét is kell látnunk, aki egyesíti a hatalmat, a bölcsességet és az akaratot: kegyelmének erejében Ő maga akarta ezt a művet beteljesíteni abban az időben, amelyet Ő meghatározott.

A nemes hercegnő tizenharmadik évében volt (5), amikor kolostorunkba adták és a Rend szabályai szerint az engedelmesség igájába hajtották; ő alázatosan megígérte, hogy önként aláveti magát mindannak, amit Isten és a Rend követel.

Ez a nemes hercegnő volt az első leány, akit az új alapítás szentségi oltára előtt fogadtak a Rendbe. Az oltárt aztán felszentelték Miasszonyunk angyali üdvözletének és Szent Erzsébetnek tiszteletére, aki szintén magyar királynő volt, Thüringia és Hesse őrgrófnője és (Erzsébet) rokona.

Amikor az erényes hercegnő már tizenöt hete élte a szerzetesi életet, mostohaanyja megparancsolta, hogy idő előtt adják rá a fátyolt, és tegye le az engedelmesség fogadalmát. Ő alázatosan meghajolt. Mostohaanyja elhozott a friburgi Szent Katalin kolostorból egy Bussnang nevű asszonyt, Rudolf császár nővérének a lányát, akit udvarhölgyként és gondviselőként állított mellé. Durva és kemény asszony volt, aki oly sok szenvedést okozott neki, hogy mi nem kételkedtünk abban, hogy Erzsébetnek a kegyetlenségek miatt vértanúságot kellett elviselnie.

Ausztriai Henrik, a kérő látogatása

Történt egyszer, hogy Ausztriai Henrik herceg jött ebbe az országba, hogy őt keresse (6). (Erzsébet) már fölvette a fátyolt, így már lemondott róla. De ő (Henrik) nem akart lemondani

---

(4) Lásd: Bevezető és I. fej.

(5) Valószínűleg valamivel idősebb volt; lásd Erzsébet életének kronológiáját.

(6) Habsburg Henrik (1298-1327) I. Albert gyermeke, Ágnes öccse. Később, ugyancsak Ágnes választását követve, 1314-ben megházasodott. A tössi « leánykérésnek » tehát 1314 előtt kellett történie.

róla, és követelte, hogy vezessék elé. Ebbe a kolostorba jött tehát. Amikor látta, hogy már fölvette a fátyolt (7), annyira felbőszült, hogy lerántotta a fátyolt fejéről, a földre dobta és rátaposott, mivel nagyon tetszett neki szeretetreméltó személye, és nagyon szerette volna feleségül venni: szép volt, arca nemes vonású, teste igen arányos, a nő minden kelleme megmutatkozott rajta. Ezért állhatatosan arra kérte, utazzék vele Ausztriába. Nem akarta tudomásul venni, hogy ő már szerzetesnő lett, és fogadalmat tett. (Erzsébet) azt válaszolta neki, hogy gondolkozni akar. A kórusba ment, térdre hullt a Legszentebb előtt, és Istenhez könyörgött, mutassa meg neki, hogyan ismerheti meg drága akaratát, és hogyan kell helyesen tennie. Először az a gondolata támadt, hogy engedhetne neki, mivel a magyar királyságnak ő a szuverén és törvényes örököse (8); de abban a pillanatban Isten megértette vele, hogy az ő akarata ez: maradjon ebben a kolostorban, szegényen és száműzötten az ő szerelméért, mint ahogy Ő is szegény és száműzött volt az iránta és az emberi nem iránt való szerelemből. Ekkor teljesen alárendelte akaratát Isten akaratának, de olyan fájdalmat érzett, hogy halott módjára elterült, szájából és orrából vér folyt. Amikor magához tért, elutasította (Henrik) urat: nem megy vele, itt folytat szegény életet Isten akarata szerint. A mennyei Atya tehát ugyanazt a hozományt adta neki, mint egyszülött Fiának: száműzetést, szenvedést és szegénységet. Így élt huszonnyolc évet (9) általában az egész közösség és különösképpen több személy épülésére, mivel lelki élete annyira kegyelemmel ékes volt, hogy a nővérek megszentelődtek és megvigasztalódtak általa.

Szavaiban és tetteiben mindig igen alázatos és szelíd magatartást tanúsított az egész közösséggel szemben. Mindent szívesen megtett, amit csak kértek tőle, jóllehet nagy nemessége, fiatalsága és természetes adottságai miatt szíve oly érzékeny volt, hogy a legkisebb dolgok is nagy belső fájdalmat okoztak neki. Egész életét tökéletes tisztaságban töltötte; Urunk Jézus Krisztusért, a tiszta- és alázatos szívűek mennyei Jegyeséért teljesen megvetette a világot és annak minden vonzását. Nagy szegénységben is élt, és megfosztotta magát az ideigvaló javaktól.

---

(7) Ti. hogy már fogadalmat tett.

(8) Ti. mint közvetlen leszármazott; de a koronára csak férjével együtt lett volna joga.

(9) Ez a legenda legbiztosabbnak látszó történeti adata.

Történt egyszer, hogy mostohaanyja eljött meglátogatni. Olyan szegény volt, hogy csak az az egyetlen javított és foltozott ruhája volt, amit viselt. (Ágnes) térdre esett előtte és ezt mondta: « Nővér, nem szégyelled magad, hogy bár Magyarország királyának leánya és törvényes örököse vagy, ilyen rossz ruhát hordasz? » Mindössze harminc schilling haller (= tallér) évi jövedelme volt. Később az ausztriai ház az Öningennek nevezett majort ajándékozta neki, ami évente negyven mérő gabonát jövedelmezett.

Utazásai

Aztán az történt, hogy súlyosan megbetegedett; az orvosok azt tanácsolták, hogy utazzék Badenbe. Erre ő alázatosan engedélyt kért a a prédikáló rend nagy káptalani mesterétől. Kolostorunk tehát, méltó társasággal, elküldte őt Badenbe. Itt a hercegek és a környezet elhalmozták őt ajándékokkal és tisztelettel, ugyanis jól ismerték nemességét és szegénységét. Mostohaanyja meghívta, jöjjön el Badenből Königsfeldbe is; megmutatta neki mindazokat a kincseket, amelyeket apja hozott a különböző országokból, de még egy tallér értékűt sem ajándékozott neki. E keménység miatt nagyobb fájdalmat érzett, mint akkor, amikor elhagyta hazáját.

Elhagyatottsága miatt szomorú szívvel indult vissza. Közben Zürichben meghallották, hogy Badenbe utazott. A város és rendünk tagjai nagyon vágyódtak arra, hogy meglássák őt, mivel jól tudták, hogy a legelőkelőbb személy volt, aki akkor élt, királynő négy őse (10) révén, de azért is, mivel jóságos és szent életmódját az egész országban ismerték. Az emberek tehát mind nagyon szerették volna őt látni és magukat szent imájába ajánlani. Amikor hozzájuk érkezett, a város és Rendünk nagy tisztelettel fogadta. Nemes és érzékeny természete számára — Isten kegyelméből — ez nagy öröm volt. Aztán elvezették az einsiedelni Miasszonyunkhoz, hogy ott elfelejtse bánatát. Végül visszahozták tössi kolostorunkba, ahol őt nagy tisztelettel és örömmel fogadták, amint az illett. Azt mondta nővéreinknek, hogy a neki adott nagy tisztelet nélkül kétségtelenül súlyosan megbetegedett volna, annyira szenvedett mostohaanyja szívtelensége miatt. És bár addig is

(10) Erzsébetnek valójában sokkal több, mint négy királyi őse volt.

nagyon kemény életet folytatott, ettől kezdve még szigorúbban és szentebbül kezdett élni.

Alázatossága

Ez a magas származású és igen nemes hercegnő és nővér Isten kegyelméből gyakran és igen alaposan gyónt, közben bőven ömlöttek könnyei és mindig feltárta a gyóntató előtt mindazt, ami szívét szorongatta. Történt egy napon, hogy egy ünnepre egy igen goromba gyóntatót küldtek. És minthogy az egész közösség meggyónt, ő is elment és alázatosan bevallotta hibáit és mindazon szenvedéseit, amelyeket neki a megpróbáltatások és a számkivetés okozott. Nemes személye ismeretlen volt előtte, ezért durván megkérdezte a nevét. Alázattal válaszolta: « Erzsébet nővér Budáról ». Ő (a gyóntató) tudni akarta, hogy ott született-e. Akkor így felelt: « Igen ». Ő így válaszolt: « Egy nyomorult, szegény teremtmény lehetsz, hogy olyan messze földről ide jöttél száműzetésbe. » De Erzsébet nem fedte fel, kicsoda. A kórusba ment, és az oltár előtt átadta magát annak, aki minden szív vigasztalója és segítője. Reá bízta minden gondját. Aztán a gyóntató, miután elhagyta, megérdeklődte, ki lett légyen. Megmondták neki, hogy a méltóságos királyi hercegnő, András király leánya. Rendkívüli módon megrémült, és azonnal azt kérte, vezessék hozzá (Erzsébethez). Amikor előtte állt, leborult a lábához, és alázattal kérte, hogy Isten szerelméért bocsásson meg neki. Ezt ő meg is tette.

Ez a kegyelmekkel elhalmozott királyi hercegnő igen alázatos életmódot folytatott. Nagy alázatosságát sok alkalommal megmutatta. Amikor tiltott helyen vagy meg nem engedett időben a fiatal nővérekkel beszélt, és ezt néhány nővér a szemére vetette, éppúgy megijedt, mint a többiek, és a lehető leggyorsabban távozott. Nagyon szívesen ment a kórusba, és fáradtsága ellenére is boldogan maradt ott, úgy, hogy senki sem vette észre betegségét, és az ott tartózkodást szívesebben megengedték neki. A közösségi káptalanon (11) is nagy alázattal vett részt, és beismerte a perjelnő előtt hibáját.

Alázattal és szeretettel szolgálta a közösséget az asztalnál; és ezt oly buzgalommal tette, hogy megsértették volna, ha nem engedik meg, hogy ügyeljen arra, ha valakinek valami hiányzik.

(11) Nyilvános hibabevallás és penitencia.

Annyira szorgoskodott, hogy maga hordta a tálakat, és amikor a nővérek ültek, és ő észrevette, hogy nem akarnak neki gondot okozni, őszintén sírt, és megvetette azt a megtiszteltetést, amit így akartak neki adni. Amikor ő maga ült le az asztalhoz, olyan alázatos volt, hogy elutasított mindent, amit az ő kedvéért tettek asztalára, bár szívesen megtisztelték volna ily módon is. Szeretetreméltó volt minden asztaltársa, öreg és fiatal iránt, és jóságával és erényével rendszeresen arra késztette őket, hogy egyenek vele ugyanabból az edényből. Az a nővér is, aki huszonnégy éven át a konyhában szolgált, azt mondta, bármilyen ételt adott is neki, soha nem panaszkodott, akár egészséges volt, akár beteg, mindent úgy fogadott, ahogyan az Úr küldte. Itt még azt is meg kell jegyezni, hogy minden más dologban alázatos volt, mi pedig mindnyájan épültünk jó példáján.

Bensőséges és áhítatos imája

Jó és hasznos azt is tudni, milyen buzgósággal adta magát az áhítatos és vezeklő imára. Szokása volt, hogy bármi jót tett is, imádkozott vagy jót cselekedett, azon igyekezett, hogy senki se beszéljen róla. Mégsem tudta egészen elrejteni; mi láttuk őt imádkozni, elmélkedésében elmerülten, és bár teste tántorgott, olyan kemény imára kényszerítette magát, hogy csodálkozva kérdeztük, hogyan is tudja elviselni. Néhány nővér azt is észrevette, hogy amikor imádkozott, szeméből bőségesen ömlöttek a könnyek. Különösen nagypénteken mutatott nagy áhítatot és ájtatosságot. Azon a napon Urunk szenvedésének tiszteletére négyszáz vénia̋t (12) tett, egész nap semmit sem ivott, ami pedig olyan szenvedést okozott neki, hogy utána még hosszú ideig elgyengült maradt. Néhányszor a kóruson találtuk az ima alatt annyira elaléltan, hogy úgy kellett onnan elvinni.

Ugyancsak bensőséges áhítattal viseltetett Miasszonyunk iránt; erről sok alkalommal tanúskodott, mivel buzgósággal szolgálta Miasszonyunkat. De különös nagy áhítattal ülte meg azt az ünnepet, amikor az Angyal tudomására hozta Miasszonyunknak, hogy Isten Anyja lesz. Lelkének egész buzgóságával emlékeztette őt arra az örömre és dicsőségre, amelyben akkor része volt, és ezen öröm tiszteletére ezer *Ave Mariát* mondott ugyanennyi

(12) Térdre, ill. arcra borulás.

véniával. Ugyanígy Miasszonyunk minden ünnepén ezer *Ave Mariát* mondott ezer véniával. Különösen ádventben mutatta meg szíve egész buzgalmát, mivel az volt a szokása, hogy hétezer *Ave Mariát* mondott ugyanannyi véniával azoknak az óráknak tiszteletére, amelyeket Urunk édes és gyöngéd tiszta testében töltött.

És amikor eljött karácsony szent napja, ment a Matutinumra, egy alkalmas, eldugott helyet keresett a kóruson, ott állt a Matutinum végéig, és elimádkozott ezer *Ave Mariát* a szent születésnek és annak a hatékony segítségnek tiszteletére, amelyet Miasszonyunk hozott meg minden embernek. Azonkívül az év folyamán, más imák mellett, harmincnégyezer *Ave Mariát* mondott el mindazon évek dicsőítésére és tiszteletére, amelyeket Urunk a földön töltött. Amikor a fiatal nővérek hozzá mentek, hogy beszélgessenek vele, néha ezt mondta: « Gyermekeim, előreküldök valamit a jövendő hazába, hogy majd ott megtaláljam, ha oda jutok. » És elment a kórusra, és nagy áhítattal imádkozott.

Szép és hasznos német imákban is gyakorolta magát; ezeket elmélkedései folyamán fogalmazta lelke jámborságában. Minden könyörgésnek határozott jelentést adott, hogy így nagyobb buzgóságra serkentsen. Különösen szeretett mondani három *Pater noster*t; az elsőt Urunk mindenhatóságának tiszteletére amellyel minden embert az ítéletre hív; a másodikat az igazságosság tiszteletére, amely által megítéltetnek; a harmadikat kimeríthetetlen irgalmassága tiszteletére, amely által az emberek üdvözülnek.

Szokása volt az is, hogy hét *Ave Mariát* imádkozzék a következő könyörgésekkel:

Az első: « Emlékezzél meg, ó tisztaságos Asszony, Isten Anyja, arról a jóságról, amellyel Isten téged megteremtett a miatt az örök kín miatt, ahová minden ember zuhant. Kérlek téged, szelíd Anya, kímélj meg engem minden rossztól, amely eltávolítana kegyelmedtől. »

A második: « Emlékezz arra a tisztaságra, amelyet az idők kezdete óta Isten a te szent emberi életednek tartott fenn, a mi lelkünk sötétsége miatt. Kérlek téged, Isten tiszta Anyja, segítségeddel add meg valamennyi bűnöm igaz ismeretének fényét és bánatát. »

A harmadik: « Emlékezzél mindazon szeretetre, amellyel Isten betöltötte szívedet az emberek örök üdvösségéért, a bűneink által okozott nagy harag miatt. Kérlek téged, minden kegyelem

Asszonya, adj nekem szerető szívet irántad és Gyermeked iránt, viszonzásul azon javakért, amelyeket tőled kaptunk. »

A negyedik: « Emlékezz arra a méltóságra, amellyel az isteni Háromság szűzi tested fölé hajolt a bűnös vétek nagy szégyene miatt. Kérlek téged, minden tiszteletre legméltóbb Asszony, felejtsd el azon bűnöket, amelyeket ellened és Gyermeked ellen elkövettem. »

Az ötödik: « Emlékezz arra az alázatosságra, amellyel Isten a mi gőgünk miatt ebben az életben alávetette magát neked. Kérlek téged, minden jóság Asszonya, kegyelmeddel segíts engem, hogy lelkem üdvösségéért egész alázattal alávessem neked akaratomat. »

A hatodik: « Emlékezz arra az örök biztonságra, amelyet Isten neked adott azért, hogy számunkra az örök élet biztosítéka légy. Kérlek téged, minden hatalom Asszonya, segítségeddel ébreszd fel szívemben a vágyat a soha véget nem érő élet után. »

A hetedik: « Emlékezz, Asszony, arra a segítségre, amelyet lelkünkért és testünkért az örök reménytelenség ellen Isten tebenned adott nekünk. Arra kérlek, édes Anya, tekintsd vágyamat, és őrizz meg a bukástól és minden jövendő rossztól most és mindörökké. Amen. »

Ilyen imákkal foglalta el lelkét hosszú órákon keresztül, mivel tudta, hogy minden hiábavaló, hacsak nem vezet Istenhez.

Isteni « jelek » igazolják

Hogy imáját Isten kedvezően fogadta, arra több bizonyítékunk volt. Egy alkalommal egy öreg nővér beszélni akart ezzel az erényekkel díszített királyi hercegnővel. Hosszan kereste a kolostorban, végül is a kórusba ért, ahol szintén nem talált senkit. Már el akart menni, amikor megpillantott egy nővért véniában leborultan Miasszonyunk képe előtt. Azt is látta, hogy egy könyöknyire a föld fölött lebeg. Az idős nővér letérdelt egy sarokban, hogy megtudja, ki az a nővér, aki ebben a kegyelemben részesült. Egy óra múlva lejött a nemes hercegnő az oltártól. A nővér ezt mondta neki: « Asszonyom, hol volt? Annyira kerestem. » Az így válaszolt: « Itt voltam. Szükséged van rám? Mondd meg, mit akarsz. » Az idős nővér ekkor így szólt: « Menjen ki ezen az ajtón, majd jövök én is. » Azért tett így, mivel tudni akarta, van-e még valaki a kóruson. Újra becsukta tehát az ajtót,

világosságot fogott a kezébe, mert már késő este volt, körbe ment a kóruson, és úgy találta, hogy abban az időben senki más nem volt a kóruson, csak egyedül ez a szent asszony.

Egy más alkalommal pedig az történt, hogy egy ember, aki ennek a nemes hercegnőnek fájdalmat okozott, nemsokára meghalt. Halála után megjelent kolostorunk egyik nővérének és ezt mondta: « Nagyon komolyan kérlek, menj el a hercegnőhöz, borulj le előtte, és kérd meg, az Isten szerelméért, bocsássa meg nekem, hogy fájdalmat okoztam neki. Kérd meg arra is, hogy imádkozzék értem Istenhez, mert Isten színe előtt imája oly szép, mint az égből hulló fehér hó.

Egy másik ember, aki szintén fájdalmat okozott neki, megjelent halála után az egyik nővérnek, felébresztette álmából, nevén szólította és ezt mondta: « Az Istenre kérlek, még ma menj el a hercegnőhöz és alázatosan borulj le előtte. Isten nevében kérd meg, bocsássa meg, amivel megsértettem. » Ugyanez a személy megjelent egy másik nővérnek és ezt mondta: « Magamnak kell mennem a hercegnőhöz, hogy megkérjem, bocsássa meg, amit ellene vétettem. » A nővér így válaszolt: « Olyan beteg, hogy nem tudná elviselni. » De az elhunyt így felelt: « Feltétlenül meg kell tennem, mert a tisztítótűzben maradok mindaddig, mígcsak magam nem kérem, hogy kiengesztelődjék velem. » És az erényekkel ékes hercegnő később maga mondta, hogy ez az ember megjelent neki a kórusban.

Ennek a nemes hercegnőnek az volt a szokása, hogy amikor még betegsége előtt a dormitóriumban aludt, mindennap az első nővérek között volt, akik Miasszonyunk Matutinumára felkeltek, és ezt oly buzgósággal tette, hogy a többiek róla vettek példát. Egy napon egy nővérnek álmában a következő látomása volt: úgy tűnt neki, hogy a nővérek fölkeltek Miasszonyunk Matutinumára. Mindegyik nővérnek egy kis serleg volt a kezében; és amikor elkezdték Miasszonyunk Matutinumát, mindegyik szó egy szép drágagyönggyé válva hullott a serlegbe. De amikor a nemes hercegnőre került a sor, látta, hogy minden szónál két csodálatos drágagyöngy hullott a serlegbe. Ebből megértette a nővér, menynyire kedves volt Miasszonyunknak az ő szolgálata, amit betegsége ellenére egész szívével végzett.

Együttérző testvéri szeretete

A nemes hercegnőben megvolt az együttérzés erénye mindazok iránt, akik fájdalomban voltak, vagy szenvedtek. Amikor egy ember fájdalmat okozott neki, és aztán hozzá ment elpanaszolni bánatát, vagy tanácsát, segítségét kérte, oly nagy jósággal fogadta, mintha az az ember sohanem okozott volna neki fájdalmat. Ő maga mondta néhány nővérnek, hogy egész élete során soha senki sem sértette meg úgy, hogy ő őszintén meg ne bocsátott volna, amikor (az őt megsértő ember) aznap vagy másnap szeretetreméltónak mutatkozott iránta.

Gyakran megtörtént, hogy — az Úr akaratából — nővéreink szerettei haltak meg. Amikor ez a szent hercegnő látta, mennyire szenvednek, egész szívével velük sírt. Őszinte együttérzése oly erős volt, hogy valódi szenvedést állt ki, és még betegebb lett. És mivel mi már ismertük ezt a szokását, a nővérek néha meg akarták kímélni, és nem mentek hozzá, amig fájdalmuk friss és eleven volt. Amikor ezt látta, ő maga ment nagy alázatosan hozzájuk, ha betegsége miatt ezt megtehette; őszintén sajnálkozott szenvedésük miatt, és hogy őket jobban megvigasztalja, különleges imákat mondott azokért a szegény lelkekért, akiket elvesztettek. Nagy alázattal gyakorolta az irgalmasságot súlyos beteg nővéreink mellett. Nagy erénye elvezette őt a betegszobába; szelíden és jóságosan beszélgetett velük és azt kutatta, hogyan tudná őket vigasztalni és segíteni abban, hogy szívesen viseljék szenvedéseiket. Kedves szavai megértették velük, hogy szívének igen fáj szenvedésük. Együttérzést és irgalmasságot mutatott a nyomorultak és szegények iránt; szíve mindig készen volt arra, hogy enyhítse bajaikat és szenvedéseiket. Ezért és más jó tetteiért, amit az isteni kegyelem benne művelt, egész erényes életéért, dicsérjük Urunkat.

Két különleges kegyelem

Biztosan tudjuk, hogy az isteni Gondviselés rendezte el életét. Sok hitelt érdemlő személy megállapította, hogy Urunk nagy életszentségre és jutalomra teremtette és választotta ki. Semmi kétség afelől, hogy a mindenható Isten élete során ezt több személynek kinyilvánította, amikor közbenjárására különböző kegyelmeket adott meg nekik. Ennek különösen is bizonyítékát adta egy szegény asszony, akinek negyven éve béna volt a keze. Karja és keze annyira használhatatlan volt, hogy ezen idő alatt

a legkisebb mozgást sem tudta vele végezni. És ezen évek múltával történt egy éjszaka, hogy egy hangot hallott: « Menj Magyarország királynőjéhez, kérd, hogy érintse meg karodat, és meggyógyulsz. » Az asszony azt gondolta, hogy képzelődik, és nem törődött vele. De a következő éjszaka ismét beszélt a hang, és ugyanazokat a szavakat ismételte. Az asszony azt gondolta, hogy Magyarországra kell mennie, s minthogy ezt soha nem tudta volna megtenni, nem volt benne semmi bizalom. De harmadik éjjel is szólt a hang és ezt mondta: « A tössi kolostorba kell menned, ott van Magyarország királyának leánya. Kérd őt, hogy érintse meg kezedet, és egészséges leszel. » Az asszony tehát eljött, és elmesélte, hogyan szólt hozzá háromszor a hang, és nagy állhatatossággal és bizalommal könyörgött a nemes hercegnő segítségéért, akit Urunk megjelölt neki. A nővérek elmentek hozzá, és elmondták ezeket a szavakat. Ő megrémült, mivel még fiatal volt, és alázatosan azt válaszolta, hogy nem illendő az ilyen tett, és nagyon nem szívesen tenné. A nővérek azonban addig unszolták, mígnem beleegyezett. A szegény asszonyhoz ment, megfogta a kezét, és azért könyörgött Urunkhoz, jutalmazza meg hitét és segítse meg. Urunk meghallgatta ezt az imát és teljesen meggyógyította a szegény asszony negyven éve béna kezét. Ugyanez az asszony később különböző dolgokat hozott, amelyeket meggyógyult kezével készített annak jelélül, hogy tanúskodjék arról a csodáról, amelyet Urunk ezen irgalmas hercegnő igazi szeretetének megjutalmazásáért és nagyobb vigaszáért tett.

A nemes hercegnő egy napon az egyik nővérrel a gyümölcsöskertbe ment. Abban az időben szolgálója egy kemencét állított fel a kolostor falában, hogy a hercegnő számára rózsavizet készítsen, amelyre betegsége miatt szüksége volt. Amikor megérkezett a gyümölcsöskertbe, látni akarta, mit csinál a lány, de senkit sem találtak ott, és látták, hogy a kemence fölötti faházacska lángokban áll. A vele levő nővér ezt mondta: « Kedves asszonyom, megkeresem a lányt, hogy jöjjön és oltsa el. » Az erényes hercegnő így felelt neki: « Ne tedd, hiszen mielőtt visszajönnétek, minden leég. Nekünk kell vizet hoznunk és oltanunk. » De vízhordásra nem volt ott más edény, mint egy rossz dézsa, amelynek egy részét már szétmarta a rozsda, és már régen csak szén és szemét hordására használtak. Akkor ezt mondta a hercegnő: « Fogjuk ezt a dézsát, és hozzunk benne vizet. » A nővér szerint ez lehetetlen volt a rajta levő lyukak miatt. De az erényes hercegnő ebben az alázatos műben Istenbe vetette bizalmát, segít-

ségét kérte és megfogta a rossz dézsát. Elmentek vizet meríteni, jó hosszú úton visszahozták, és a kemencét körülölelő tüzet teljesen eloltották. Mi pedig megértettük, hogy Urunk szeretetéért csodálatos módon kinyilvánította kegyességét, amint azt máskor is tette.

Szenvedései

Urunk szemmel láthatóan felékesítette őt kegyelmével, mivel nemes volt születésére nézve, de még nemesebb volt erényeire nézve, amelyekkel szerette Istent és az embereket; de különösképpen azért volt nemes, mivel haláláig kegyetlenül szenvedve Teremtője nyomaiba lépett. Ez által mutatta meg nagy türelmét, bár gyakran jóval erején felül szenvedett. És mivel Isten nagy szentségre választotta és teremtette, ő határozta meg azokat az utakat, amelyeken elő akarta készíteni az igazi és véget nem érő javak befogadására, amelyeket most már mindörökre élvez. A fájdalmas száműzetéssel kezdte, amelyben egész élete folyt gyermekkorától kezdve, mivel távol volt hazájától és mindazoktól, akik között született, és azt is jól tudta, hogy mindig így kell maradnia. Mivel pedig fiatal és érzékeny természetű volt, ez a szenvedés meghaladta teste és lelke erőit; Isten segítségével azonban el tudta viselni, hiszen Ő hatalmas segítség minden szomorúságban, bölcs tanító minden kétségben és édességes vígasz minden bánatban. Adott neki kegyelme túlcsorduló forrásából, hogy lemondhasson e csalóka világ tünékeny hiúságáról és az előkelőségről, amelyben született. Aztán számtalan szenvedés zúdult rá, amelyek megnehezítették száműzetése fájdalmát. Mégsem keresett vigaszt másnál, mint Annál, aki számára ezer év olyan, mint egy nap. És mivel Isten teljesen kárpótolni akarta őt a számára ismeretlen tünékeny örömökért, nem elégedett meg száműzetésben töltött szerzetes életével és számos erényével, úgy tett, mint az az ember, aki elkezdett építeni maga számára egy házat, aztán azt kedve szerint akarta berendezni, hogy ott örömben lakjék. Elborította tehát már ifjúságát mindenféle betegséggel, hosszú és kegyetlen szenvedésekkel; nem is tudunk mindent elmondani, de azért mégis látni lehet, hogy Isten csak egy egészen rövid időt hagyott neki különleges testi vagy lelki szenvedés nélkül.

Még csak rövid ideje volt a kolostorban, amikor először súlyosan megbetegedett; sokat szenvedett és hosszú ideig gyenge

maradt. Négy éve volt már közöttünk, amikor Urunk egy másik súlyos betegséget küldött; ez hosszú ájulásokat okozott. A betegség oly fájdalmasan támadta meg tagjait, hogy ájultan esett össze. Ez oly rettenetes és elviselhetetlen gyötrelem volt, hogy nagy hatást gyakorolt mindazokra, akik ennek tanúi voltak. Ez a nagy szenvedés annyira állandó volt, és annyira súlyosbodott, hogy már az életét féltettük. Ápolóinak állandóan virrasztaniok kellett mellette, olyannyira, hogy alig volt idejük arra, hogy a szükséges táplálékot magukhoz vegyék. Ebben a kínban és szenvedésben maradt pünkösdtől egészen Szent Erzsébet ünnepéig (13). A betegség állandóan súlyosbodott, testi erői pedig egyre fogyatkoztak.

És amikor elérkezett Mindenszentek ünnepe, a betegség oly erőssé vált, hogy teljesen eszméletlen volt és semmit sem tudott arról, ami körülötte folyt. Az orvosok azt mondták, hogy egyetlen német nyelvű országban sem láttak hasonló kórt.

Amikor már négy napja volt a test és érzékek ezen nagy nyomorúságában, egy éjjel, Matutinum után megjelent neki Szent Erzsébet asszony és ezt mondta: « Hogy vagy? » Így válaszolt: « Egészen rosszul, különösen a fejemben érzek nagy fájdalmat ». Szent Erzsébet ezt mondta: « Nem vagy eszméletnél, és négy nap óta már olyanok a szenvedéseid, hogy egyetlen orvos sem tudott rajtad segíteni, mivel ami jó az egyik dologra, az rossz a másikra; mindazonáltal ki kell kérned az orvosok tanácsát. De mivel te az én nemzetségemből születtél, és kötelességeim vannak irántad Isten előtt, megkaptam Urunktól azt a hatalmat, hogy visszaadjam eszméletedet és meggyógyítsalak ebből a súlyos betegségből. Tudd meg, hogy tizennégy nap múlva lesz az én ünnepem: addig sokat kell szenvedned. » És fejére tette a kezét és visszaadta érzékei használatát. Aztán nem látta őt többet. Amikor a mellette levő nővérek fölébredtek, már teljesen magához tért; elmondta, hogy nagynénje, Szent Erzsébet megjelent neki és visszaadta eszméletét. Akkor a nővérek egész szívükből dicsérték Istent és Szent Erzsébetet.

Ezután fájdalmai még növekedtek, a betegség még rosszabbra fordult; nyolc nap múlva ismét megjelent Szent Erzsébet és azt mondta, hogy szenvedései rövidesen csökkennek, de a következő nyolc napban még többet kell szenvednie. És ez így is történt.

---

(13) November 19.

A betegség oly heves, a szenvedés oly sokféle és fájdalmas volt, hogy életét egyedül Isten és Szent Erzsébet asszony segítő jósága mentette meg.

És miután két héten keresztül testében és lelkében ezt a vértanúságot és gyötrelmet szenvedte, harmadszor is megjelent neki Szent Erzsébet, ünnepének matutinuma előtt, és azt mondta, hogy betegsége ezen a napon lesz a leghevesebb, de végre is kegyelemre talál. A hercegnő ezt elmondta a jelenlevőknek.

És napfelkelte előtt oly iszonyú fájdalom fogta el, hogy az már meghaladta erőit; így töltötte az egész napot. Amikor elérkezett a vesperás ideje, Urunk oly sok erőt adott neki, hogy fölkelt, mintegy eszméletlenül, és a kórusba ment az oltárhoz. Ekkor szenvedése annyira fokozódott, hogy összeesett. Az őt ápoló nővérek segítségére siettek, de ő így feküdt az oltár előtt, se nem látott, se nem hallott, se nem beszélt addig, míg a közösség a vesperást énekelte. Ebben a kimondhatatlan inségben teljesítette benne ígéretét Szent Erzsébet asszony: megszabadította súlyos szenvedéseinek elviselhetetlen mártiromságától. Magához tért, felnyitotta a szemét és ezt mondta ápolóinak: « Készítsetek fürdőt. » Miután megfürdött, visszavitték ágyába, mivel az elmúlt hat hétben ágyban fekve elveszítette minden erejét. Ettől kezdve jobban érezte magát, nemsokára visszatérhetett a kórusba, szolgálhatta a közösséget és más jócselekedeteket végezhetett. De ezen betegség után egészen haláláig soha nem volt teljesen egészséges.

A borzalmas és sokféle szenvedést úgy viselte el, hogy soha egyetlen türelmetlen szó sem hagyta el ajkát. Később szíve oly gyönge lett, hogy hosszú ideig ájultan feküdt, utána pedig még több órán keresztül egy szót sem tudott kiejteni. Elveszítette a hallását, olykor pedig a látását; de ezeket a bajokat oly türelemmel viselte, hogy csak csodálni lehetett őt és épülni rajta. Egy alkalommal annyira kimerült és hirtelen oly fájdalom lepte meg, hogy azt hittük, hogy ütött az elválás órája. Egy bizonyos idő múltán, amikor a szorongó nővérek azt kérdezték, vajon idejében érkeznek-e a szentségek, magához tért, s látta, hogy az egyik nővér keservesen sírt. Jóságosan így szólt hozzá: « Bátorság, Isten senkinek sem ad nagyobb szenvedést, mint amit el tud viselni. » A nővér nagy épüléssel szemlélte türelmét, amit ebben a nagy gyötrelemben tanúsított.

Egy más alkalommal, amikor beteg volt, egy nővér jött meglátogatni és sajnálkozott rajta. Ő így válaszolt: « Szívesen vagyok

beteg; mivel nem tartom meg a Regulát úgy, mint kellene, Urunk szenvedésekkel és betegségek fájdalmaival gyógyítgat ». Isten végtelen és kimeríthetetlen jóságának kell tulajdonítanunk azt a türelmet és alázatot, amellyel a test és lélek oly sok nyomorát viselte, hogy azt nem is tudjuk leírni. Ritkán szűnő szenvedései által Urunk tökéletesen hasonlóvá tette őt azokhoz, akiket különleges szeretettel kényeztet; szenvedései addig a napig tartottak, amikor Isten — e tünékeny életért cserébe — megadta neki a halált nem ismerő életet.

Mielőtt azonban beteljesedett volna az az idő, amelyet Urunk számára ezen a földön kijelölt, még sokféle szenvedést és rendkívüli betegséget bocsátott rá a halálát megelőző négy évben. Először heves váltóláza volt, ami rettenetesen meggyötörte. Amikor már egy ideje viselte ezt a bajt, ez olyan fájdalmat okozott neki, hogy rendkívüli módon szenvedett tagjaiban. Azután halálos betegségbe esett, ami miatt olyan gyötrelmeket és szükséget szenvedett, mint azelőtt soha. Teste egészen összezsugorodott. Oly közel jutott a halálhoz, hogy kiszolgáltatták neki a szentségeket, és minden percben halálát vártuk. Az orvos, aki betegségét már régóta ismerte, ezt mondta: « Háromféle történhet: vagy meghal, vagy béna marad, vagy betegsége még súlyosabbra fordul. » És íme ez történt, ezt a bajt szenvedte el teljes nyomorúságában. A kegyes Isten, aki előtt örökké ragyog szentjeinek dicső vértanúsága, méltóbban akarta előkészíteni arra, hogy belépjen azok társaságába, akik vele együtt kimondhatatlan békében és örök örömben uralkodnak; ezért nem engedte még meg, hogy meghaljon. De ettől a pillanattól kezdve halálos szenvedéseket, igazi büntetést állt ki, minthogy ez a betegség kezdte elborítani egész testét, s mivel végtagjai bénák voltak, szenvedése annál gyötrőbb volt; nem tudta ágyát elhagyni, hacsak nagy fájdalmak árán nem segítették.

Amikor ezek a gyötrelmek már egy éve tartottak egyetlen óra szünet nélkül és a betegség napról napra rosszabbodott, egy éjszaka, Matutinum után ágyában fekve azt érezte, hogy ereje visszatért, nem érzett többé fájdalmat teste egyetlen részében sem. Titokban fölkelt, maga felöltözött, miközben az ott lévő nővérek aludtak; Isten segítségével a kórusba ment az oltárhoz. De hogy ott Urunk mit nyilvánított ki neki, vagy hogy mi történt, arról soha nem beszélt. És amikor már olyan hosszú ideig volt ott, amint Isten akarta, visszament; a nővéreket mind alva találta. Ekkor, anélkül, hogy valaki észrevette volna, visszafe-

küdt. Mindezt csak néhány nővérnek mesélte el kevéssel halála előtt.

Utolsó évei

Ettől kezdve állandóan feküdt, soha többé nem tett egyetlen lépést sem. Úgy kellett fölemelni és lefektetni. Először lábai bénultak meg, majd kezei. Halála előtt két évvel olyan tehetetlen volt, hogy mások segítsége nélkül nem tudott megfordulni az ágyban. Ez a rendkívüli szenvedés állandóan súlyosbodott, és újabb gyötrelmeket okozott, mivel testének különböző részei kezdtek felsebesedni. Ez minden erőt meghaladó vértanúság volt.

Ezek a fekélyek elterjedtek egész testén, amelyen legalább tíz nyitott seb volt. Ezen rettenetes gyötrelemben szívbéli buzgósággal ezt mondta: « Uram, dicsőítlek téged és hálát adok azért, hogy tagjaimban és egész testemben béna vagyok a te szerelmedért, hiszen a kereszten tagjaidban és egész testedben te is tehetetlen akartál lenni irántam való szeretetedben. »

Betegsége idején ez a nemes hercegnő egyszer oly rosszul volt, hogy azt hittük, meghal. Akkor egy gonosztól megszállott ember jött oda, sokat beszélt róla, azt mondta, hogy Isten nagy boldogságra teremtette, majd hozzátette: « Ha bizakodik Istenben, hát szabadítsa ki a tisztítótűz lelkeit, hogy örvendjen az egész mennyei sereg. » De a mindenható Isten, aki isteni bölcsességében meghatározta élete végét, még nagyobb jutalmat akart neki adni. Kegyelméből még egy évig élt, de úgy, hogy betegsége egyre súlyosbodott, és egész testében a legborzalmasabb kínokat okozta. Annyira elborították a szenvedések, hogy azt lehetetlen elmondani. Úgy kellett a szájába tenni az ennivalót, mint egy gyermeknek; mindent alázatosan fogadott a legutolsó konyhalánytól is, aki neki főzött. És amikor ez piszkos ruhában ment hozzá, a legkisebb ellenkezést sem mutatta, ami természetes lett volna ebben a betegségben.

Történt egy éjszaka, amikor a nemes hercegnő nagy gyöngeségben feküdt, hogy a fény, ami általában egész éjszaka égett előtte, kialudt. Észrevette és aggodalom töltötte el, mert rosszul érezte magát. Fölkeltette tehát két őrzőjét, és mondta nekik, hogy kialudt a láng, és kérte, hozzanak másikat. De a hosszú virrasztástól olyan fáradtak voltak, hogy anélkül, hogy megtették volna, azonnal újra elaludtak. Amikor ezt látta, arra a fáradtságra gondolt, amit ő okozott nekik, az alázatosság és önmegtagadás

szellemében csöndben maradt és Urunknak ajánlotta magát. Egy bizonyos idő múlva felébredtek maguktól, és látták, hogy a láng csillogóbb és szebb, mint előbb volt, és mivel maguk is látták, hogy kialudt, majd minden emberi segítség nélkül újra meggyulladt, egészen biztosak voltak abban, hogy egy rendkívüli kegyelemmel Urunk akarta megvigasztalni az erényes hercegnő, úgy, amint ez illett Isten végtelen kegyességéhez és atyai szívének szeretetéhez, mivel ő állandó és mindig növekedő szenvedések közepette élt, a betegség szünet nélkül tépte a testét, s már helye sem maradt benne az életnek. Ezt oly jól megértette, hogy maga mondta: « Elérkeztem odáig, hogy kívánom azt, amitől minden ember természete szerint visszariad: a halált. »

Halála

Elérkezvén a pillanat, amikor Isten magához akarta emelni ez élet száműzetéséből, kérte, hogy nyissák ki az ágya melletti ablakot; az égre tekintett, buzgón Istenhez fohászkodva így szólt: « Uram, Istenem, Teremtőm, Megváltóm és örök Oltalmazóm! Tekints ma rám végtelen irgalmasságodban. Fogadj be az örök hazába, távol e világ száműzetésétől, kínszenvedésed és fájdalmas halálod érdeme által. Vedd tekintetbe, hogy annyira távol éltem a világtól, hogy családomból soha többé nem láttam senkit, mióta elhagytam hazámat .»

És minthogy már a halálküzdelem fájdalmait szenvedte, elérkezett az az óra, amikor Isten magát akarta adni annak, aki iránta való szeretetből annyi lemondást gyakorolt, annyit fáradott és szenvedett egészen gyermekkorától. Szép és édes halált adott neki, és ezért szüntelenül magasztalnunk kell Őt. Nemcsak a Rend és a közösség iránti hálájáról tett tanúságot, amelyeknek utolsó órájáig köszönte a neki nyújtott tiszteletet és minden kapott jót, hanem még kinyilvánította Isten iránti lángoló szeretetét is; szívének egész bizalmával hívta Istent, irgalmas jóságának és atyai vigaszának segítségét kérte tőle.

Ebben az összeszedettségben szállt el értékes lelke a meggyötört testből. (14) Elhagyta e tünékeny világ nagy nyomorát az igazi gazdagságért, a könnyek völgyét az örök örömért, a halandó élet törékenységét a teljes egészségért, e múlékony lét

(14) *N* szerint 41 éves korában.

száműzetését a mennyei királyság örök otthonáért, ahol birtokába vette, hogy örökké élvezze, az idők kezdetétől neki készített örökséget.

Amikor ez a méltóságos és erényes hercegnő elhagyott minket, az egész közösségben nagy sóhajtozás és sírás volt, amint ez várható volt. Még nyolc napig tartottuk őt közöttünk. Mihelyt tudomást szerzett haláláról, megérkezett mostohaanyja és néhány más jámbor személy. Éjszaka megjelent mostohaanyjának, ágya mellett, ahol pihent, éspedig úgy, hogy az ott lévő szobalányok és személyek is látták és hallották. A jelenés csillogó és hófehér volt, és két könyöknyire a föld fölött lebegett. (Ágnes) soha nem akart beszélni arról senkinek, mit mondott neki (Erzsébet). Hallgatnia kellett, hiszen már semmit sem lehetett megváltoztatni. Haláláig több jót tett tössi kolostorunkkal, mint valaha.

Csodás imameghallgatások

A kegyelmekkel ékesített hercegnőnek egész életében megvolt az a szokása, hogy nagy buzgalommal és ájtatossággal általános gyónást végzett, hogy így közelebb kerüljön Istenhez és jobban egyesüljön vele. Halála után maga gyóntatója említette, hogy tizenhat éven át így tett. Amikor nem készült fel jól, vagy szerette volna elhalasztani, minthogy nem volt biztosítva arról, milyen lelkiállapotban lesz később, az isteni szeretet oly állhatatosan sürgette őt, hogy eltávolított szívéből mindent, ami e szeretettől eltérítené. Amikor a betegség az ágyban tartotta, továbbra is így cselekedett; kérte, hogy hozzák el a gyóntatót, aztán oly jámborsággal és őszinteséggel vallotta meg hibáit, hogy gyóntatója, aki pedig nagy tudományú ember volt, épült rajta. Ez nővéreink számára is jó példa volt, s ettől kezdve nagyobb buzgósággal végezték általános gyónásukat.

Amint a nemes hercegnő egész életében szelíd és együttérző szívű volt a szerencsétlenek iránt, egészen jónak mutatkozott halála után. Fontos tudnunk, hogy nyomorúságában és rejtett szomorúságában sok embernek segítségére sietett, akik hozzá fordultak. Sok embert meggyógyított súlyos fejfájásból, szem- és fülbajból, lázból és más betegségekből. Irgalmas közbenjárása nem sokkal halála után megmutatkozott egyik nővérünk iránt. Ennek a nővérnek különböző betegségei voltak, valamennyi igen fájdalmas, de kettő különösképpen súlyos. Miután megünnepelték a halála utáni harmincadik napot, elment a szent hercegnő

sírjához. Segítségét kérte mindazon szenvedések nevében, amelyeket ő gyermekkorától elviselt, s megígérte, hogy egy esztendeig mindennap eljön a sírjához imádkozni. Ha meghallgatást nyer, minderről írásban is bizonyságot tesz. És Urunk segítségével a szent hercegnő meghallgatta imáját és teljesen meggyógyította betegségéből.

Más csoda

Egy másik nővér elmesélte, hogy erős láza volt, amely minden második nap elővette, s úgy meggyötörte, hogy egészsége egészen megrendült. Egy napon nagy fájdalmában a kórusra ment, s amikor meglátta a nemes hercegnő sírját, hirtelen nagy buzgóság fogta el, és szívében vágy ébredt, hogy a nemes hercegnő kegyelmét és segítségét kérje és megszabaduljon betegségétől. Segítségéért könyörgött mindazon szenvedések nevében, amelyeket elviselt, mindazon kegyeknek és kegyelmeknek nevében, amelyeket Istentől azért kapott, hogy örökké vele örvendjen: szabadítsa meg betegségétől. Megígérte, hogy egy éven át mindennap eljön sírjához imádkozni. És Urunk újfent megmutatta szeretetét, amellyel ezt a boldogságos asszonyt szerette: teljesen meggyógyította a nővér betegségét, úgyhogy az abból többé semmit sem érzett.

Sirja

Történt aztán, hogy amikor a kegyelmekkel ékes hercegnő már hosszú ideig a földben pihent, faragott sírhelyet akartak neki készíteni. A köveket úgy rendezték el, hogy értékes maradványai a föld fölött nyugodjanak, amint ez királyi méltóságához és szentségéhez illett. Amikor a sír elkészült, kiemelték testét arról a helyről, ahol már harminc hete nyugodott; a nővérek nagyon kívánták őt újra látni, mivel nagyon szerették őt, de senki sem merte ezt nekik tanácsolni attól való félelemben, hogy a test már teljesen enyészetnek indult hosszú fájdalmas betegsége miatt. Titokban mégis felnyitották a koporsót, és a testet és a tagokat oly tökéletes állapotban találták, hogy még a bőr sem változott el, bár ruházata már szétfoszlott. Ekkor kezénél és lábánál óvatosan megfogták a tiszteletreméltó testet és átemelték a fakoporsóból a kőkoporsóba; sem a feje, sem a tagjai nem sérültek meg, szét sem lazultak. Isten csodája valóban, hogy az

a test, amely életében elviselhetetlen fájdalmakat tűrt, hosszú ideig kár nélkül szenvedte el a föld nedvességét.

Miután ez a legenda (15) nagy buzgósággal és számos olyan ember tanúságtételével megíratott, akik a tárgyra vonatkozóan részleteket tudtak adni, néhány ember elégedetlen volt, mivel csak földi betegségét látták, anélkül, hogy megértették volna, milyen csodákat vitt végbe benne Isten kegyelmének szabadságával. Tössi kolostorunk egy tiszteletreméltó nővére ezzel kapcsolatban elmesélte egy látomását, amelyet álmában látott e boldog királynő halála után. Úgy tűnt neki, hogy a közösség összegyűlt a kórusban, sok úr is ide tartott. Mindnyájan olyasféle ruhákba voltak öltözve, mint amit a misénél szoktak hordani. Közöttük volt egy előkelő úr, úgy öltözve, mint egy püspök. Könyvet vitt a kezében; amikor megérkezett az oltárhoz, ugyanez az úr a stallum egyik oldalára ment, félig Urunk Szentsége felé fordult, részben meg a közösség felé, hangosan felolvasta e legendát, majd emelt hangon ezt mondta: « Minden igaz, amit itt írva vagyon, és még sok minden más, ami nincs leírva. » Aztán eltűnt a látomás.

Epilógus — buzdítás

Most pedig, (16) tisztelendő nővértársaim, mivel egy fiatal, szép és kedves nővér, egy hatalmas, gazdag és előkelő király leánya és a magyar királyság minden földjének igazi örököse oly türelemmel, alázattal és erénnyel viselte el Rendünk szegénységét és a nagy szenvedéseket, hogy példaképül szolgál mindazon nővéreknek, akik a Rend jótéteményeit élvezik, ahol több békét találnak, mint a világban, bár a megpróbáltatásokban még nem tanúsítanak olyan erényt, alázatosságot és türelmet, mint amellyel ő bírt, illő, hogy a nővérek példaképül állítsák maguk elé ezt a boldog Erzsébet nővért, a nemes hercegnőt, aki annyira hűséges volt Istenhez a szegénységben, száműzetésben, szenvedésekben, megvettetésben, alázatban, vezeklésekben és más erényekben, hogy megkoronáztatott az élet koronájával, amint ezt a legenda elején írott szavak is magyarázzák, és amit Isten intézhetett hozzá: *Esto fidelis usque ad mortem et dabo tibi coronam vitae*. Légy hűséges mindhalálig, és neked adom az élet koronáját.

---

(15) Ez a rész későbbi hozzáadás.

(16) A Nürnbergi kódexnek ez az összefoglalása nem szerepel *GÜ*-ben.

Tehát nekünk is így kell cselekednünk, kedves nővéreim; gyakoroljuk halálunkig a tökéletes alázatosságot, türelmet és más erényeket, és — amint ezt az alázatos, szenvedő és türelmes nővért — Isten minket is megkoronáz az élet koronájával. Adja ezt meg nekünk mindnyájunknak a Szentháromság, Atya, Fiú és Szentlélek. Amen.

* * *

Íme ez sírjának felírata:

Anno Domini MCCC xxxvj pridie kalendas nouembris obiit soror Elisabeth filia illustrissimi principis domini Andree quondam regis Ungarorum, soror ordinis nostri, ducens laudabilem vitam in isto conventu Thös xxviij annis, hic sepulta juxta mayus altare. (17)

Isten, (18) aki megjutalmazza valamennyi szentjét, és felmagasztalja az alázatos és tiszta szívűeket, magához vette ezt az erényes és alázatos hercegnőt, és a tünékeny javak viszonzásaképp az örök dicsőség mindenkor megmaradó kincsét adta neki, amelynek ő nagy örömben és tökéletes biztonságban fog örvendeni mindörökké. E tökéletes boldogság ölén hívjuk őt segítségül. Kérjük, esdjen ki nekünk kegyelmet az Úrnál; hiszen ha földi élete során szeretetében oly sok kegyelmet eszközölt ki felebarátainak, bizton reménykedünk abban, hogy most még jobban segít Ő mellette, és meghallgatja imáinkat. »

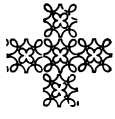

(17) « Az Úr 1336. évében, november első napjának előestéjén meghalt Erzsébet nővér, a kiváló herceg úr, András, a magyarok egykori királya leánya, rendünk nővére; huszonnyolc évig dicséretes életet élt e tössi kolostorban; itt van eltemetve a főoltár mellett. »

(18) Valószínűleg a tössi krónikások zárószava.

3. Erzsébet és Margit legendájának összevetése

Árpádházi Erzsébet és Margit tössi legendájának párhuzamos elemzését több szempont is indokolja. Mindenek előtt: mindketten ugyanabból a királyi családból származtak, így egy meghatározott miliő légkörét szívták magukba, egy meghatározott történelmi keretbe illeszkedtek bele. Mindketten a nemrégiben alapított és Európa-szerte gyorsan terjedő domonkos rendnek tagjai, ugyanazt a Regulát követték, ugyanabból a lelkiségből táplálkoztak, bár a Margitot és Erzsébetet elválasztó egy nemzedéknyi idő a rend életében is nagy változásokat hozott magával. Talán így mondhatnánk: Margit — a magyar környezetben — a domonkos rend « vaskorában », Erzsébet pedig — a Rajna-vidéki német környezetben — a rend « aranykorában » élt. Mindketten ugyanazért a célért vállalták ezt a vezeklő életmódot: hazájukért. Mindkettőjük életéről először rendi testvéreik készítettek feljegyzéseket, ily módon legendáikban felvillan a kor, közelebbről a domonkos lelkiség sajátos szent-eszménye. A Margit-legenda bőséges forrásokra támaszkodik. A tössi környezetben élő szerkesztők a maguk elgondolása szerint ötvözték Marcellus és Garinus legendáját, mintegy « tössi formába öntve » a meglévő anyagot (1). Az Erzsébet legenda Tössben fogant, gyarapodott és vált kerek egésszé. (Lásd erről részletesebben: A kéziratok keletkezésének története, III/1.)

Érdekes lesz tehát röviden egybevetni a két tössi legenda azonos és eltérő vonásait, illetve megvizsgálni, milyen megvilágításban áll elénk a XIII. században élt Margit és a XIV. században élt Erzsébet.

Az Erzsébet- (*E*) és Margit- (*M*) legenda lényegében azonos címet visel:

---

(1) Árpádházi Boldog Margit legendájának ófelnémet szövegét a St.-Gallen-i kézirat alapján, az überlingeni figyelembevételével kiadta Salacz Gábor (*Árpádházi Boldog Margit Tössi Legendája*), Pécs, 1940. S. G. szerint Boldog Margit legendája Tössben keletkezett. vagy legalább is a tössi kolostor részére készült a *G* és *Ü* kódexekben fennmaradt Margit-legenda eredetije. « Erzsébet természetszerűen felkeltette az érdeklődést rokona és a rend szentség hírében meghalt tagja, Boldog Margit iránt. Boldog Margit nemcsak az ő legendájában, hanem magában a Tösser Schwesternbuchban is szerepel. Tössben legkésőbben a XIV. sz. közepén feltétlenül ismerték már Boldog Margit legrégibb, Marcellustól írt legendáját. » (I.m., V-VI.)

E: Hie fahet an die legende des lebens der hochwirdigen junckfrawen swester Elsbethen, herr Andreas tochter des kunges Ungarn, die da was ein swester prediger ordens in dem closter ze Tösse in teüczscher provinc̃e

M: Von der hailgen wirdigen junckfrowen Sant Margrethen ains kungs dochter von Vnger jr legent vnd hailigs leben stat hier nach.

A legendaíró mindkét életrajz elején megjelöli célját: Isten dicsőségét akarja szolgálni az alább leírt történettel. Az *E* írója — érthető okok miatt — kevés adatot közöl Erzsébet gyermekkoráról ; annál bőségesebb itt *M*: visszamegy Margit második évéig, sőt ismerteti születésének előzményeit is. A további felépítés nagyjából párhuzamos. Az író-szerkesztők bőséges teret szentelnek Erzsébet, illetve Margit királyleány erényes életének, különösképpen kiemelik alázatosságukat. *E* röviden időzik az Henrik-féle « leánykérés » epizódjánál, *M* viszont részletezi a cseh király házassági ajánlata körüli bonyodalmakat. Margit nem igen hagyta el a kolostort — csak Veszprémből a Nyulak szigetére való utazásáról olvashatunk —, annál fontosabbnak tartja viszont *E* a magyar királylány badeni utazásának részletes leírását.

Érdekes egyezéseket mutat a két domonkos apáca imaéletének bemutatása. Mindketten rendkívül sok időt szántak az imára, ezt tekintették élethivatásuknak. Erzsébet és Margit egyaránt gyakorolták az ún. vezeklő imát, valamint a nagyfokú összeszedettséget kívánó, gyakran elragadtatásban folytatódó szemlélődő imát. Erzsébet előszeretettel imádkozta az *Ave Mariák* ezreit: ezret a Mária ünnepeken, hétezret ádventben, 34000-et az év folyamán, karácsonykor ezret stb. Ezt a gyakorlatot Margit is nagyon szerette. Karácsony vigiliáján pl. ezer Miatyánkot imádkozott ugyanannyi véniával. A tössi életrajzírók szerint Margit a Mária ünnepek nyolcadában 1000 *Ave Mariát* mondott 1000 véniával. Ez az adat csak a tössi legendában szerepel, talán « egyszerű jámbor bővítés » (Salacz VII-VIII.l.)

Mindkét királylány hősies mértékben gyakorolta a szegénységet. Erzsébetnek egyetlen toldott-foldott ruhája volt, Margit pedig szinte rongyokban járt. Mindketten bőven kaptak ezért szemrehányást: Margit királyi szüleitől és elöljárójától, Erzsébet pedig mostohaanyjától.

E és *M* bőséges adatokkal illusztrálja a két domonkos apáca együttérző testvéri szeretetét. Ez a *compassio* mindkét Árpádházi

királyleányt jellemezte. Erzsébet érzékenyebb, szelídebb természetű nő volt, Margit viszont a mások szolgálatában önmagát vasakarattal következetesen elemésztő típusként áll előttünk. Mindketten hősies szeretettel szolgálták a betegeket. A legenda leírása mégis érzékelteti a két királylány temperamentumának különböző voltát. Margit hősies, erejét szinte meghaladó cselekedeteket hajtott végre, egész fiatalos energiáját bevetette ebbe a szolgálatba. 16-18 éves korában már « anyai szeretettel » vette körül idősebb nővértársait: olyan betegeket ápolt, gondozott, akiknek bűzét már senki sem tudta elviselni; az orvos rendelése szerint tehéntrágyából készített borogatást egy betegnek, megágyazott, kihordta a szemetet, kitakarított — még az ágy alá is benyúlt! — fürdőt készített, egy ótvaros gyereknek levágta a haját és naponta hétszer bekente a fejét; ápolt egy szegény asszonyt, mindent megtett érte ínségében; ha jobb ételt kapott, azonnal vitte a betegeknek stb. Ő is vigasztalta a betegeket, a hozzá sereglő nyomorultakat. Mások baja láttán sírásba tört ki... Erzsébet törékenyebb egészségű volt, tovább élt, sok betegség kínozta. Ő nem volt képes ezekre megerőltető szolgálatokra, de jelenlétével, kedves szavaival rendszeresen vigasztalta nővértársait. Margitot sok szegény, nyomorult, beteg, háborús rokkant kereste fel a szigeti kolostorban. Isten ezekkel gyakran tett csodát Margit közbenjárására. Erzsébet csak egyszer, még fiatal korában, került hasonló kényes helyzetbe, de akkor éppen úgy vonakodott, mint Margit. Végül mégis imádkozott a negyven éve béna kezű asszony gyógyulásáért, és Isten őt is meghallgatta.

Mindkét domonkos apáca kedvenc foglalkozása volt a refektóriumban való szolgálat. De a legendák alapján észrevehető a két jellem és életmód különbsége: Margit gyakran böjtölt, arca elé húzott fátyolban ült a közös asztalnál, míg nővértársai étkeztek. Alig vett magához valamit, legfeljebb kenyeret és vizet. Erzsébet sokkal « emberibb »: igaz, ő is elutasította a számára külön készült finomabb ételeket, de ezen túl nem tűnt ki keményebb böjtben, mint amit az amúgy is szigorú domonkos Regula előírt. Nem ült mereven, imába merülten az asztalnál, hanem kedvességével arra késztette nővértársait, hogy vele egy tálból egyenek. Kínálta őket, eléjük adta a szükséges dolgokat, minden módon igyekezett kellemessé tenni az étkezést. Szeretetreméltó — mondja róla többször is a legenda.

Egyik apáca életéből sem hiányoztak a kegyelmi élet rendkívüli külső megnyilvánulásai, bár ezek leírásában észrevehetően

a Margit-legenda időzik szívesebben. Margit lebegett ima közben, máskor fején csodálatos fényjelenség mutatkozott. Erzsébetet csak egyszer leplezte le nővértársa, amikor imájában elmerülten egy könyöknyire lebegett a föld felett.

Mindkét legendában szerepel az álombeli látomás motívuma. Margit álmában egy könyvből olvassa azt a mondatot, amely egész lelkiéletének irányt szabott: « Ez az ősatyák tökéletessége: Isten szeretni, önmagát megvetni, senkit el nem ítélni, senkit meg nem vetni » (Cap. 29.) Az *E*-ben akkor kerül elő ez megoldás, amikor az író-szerkesztő a legenda hitelességét akarja bizonyítani.

Isten a hétköznapi élet mozzanataiban is meghallgatja imáikat. Margit anélkül emelt le egy tüzes fazekat a lángról, hogy megégette volna magát, imájára megáradt a Duna, épségben húztak ki a kútból egy szerencsétlenül járt nővért. Erzsébet életét nem szőtték át a csodák, de nem is hiányoztak teljesen: lyukas dézsában vitt vizet az égő faház eloltására, betegágya mellett maguktól meggyúltak a kihunyt mécsesek.

Érdekes eltérést láthatunk a vezeklések leírásában. *M* bőven részletezi Margit kegyetlen diszciplináit: szőringet hordott, vadul vesszőzte, ostorozta vagy ostoroztatta magát, minden elképzelhető módon gyötörte testét. Az *E* nem tud ezekről az embertelen vezeklésekről, helyette Erzsébet kínos betegségeit, fájdalmait, szenvedéseit részletezi. Margit belső gyötrelmeiről nem tesz említést a legenda, annál gyakrabban visszatér erre *E*. Margit hallgatag mosollyal viselte a *persecutio bonorum* megpróbáltatásait, Erzsébetet szerető szívű nővérek vették körül — kivéve fiatal korát, amikor az Ágnes által mellé adott « udvarhölgy » gyötörte —; ezek a nővérek még azt is megsejtették, hogy a magyar királylány életének legnagyobb szenvedése a számkivetés volt. Margitot keménynek, hajthatatlannak, utánozhatatlan hősnek látták társai, és ez természetesen kiváltotta féltékenységüket, Erzsébetet viszont úgy állítja elénk a legenda, mint szelíd szenvedőt, aki teljesen Isten akaratára hagyatkozott. Margit cselekvően szenvedett, gyötörte magát haláláig, Erzsébet viszont mosolygó szelídséggel, « passzív » módon elfogadta a kereszteket.

Margitnak nem sok megértésben volt része, « magányos hős ». Ez a magány jellemezte Erzsébet életét is, csak az okok voltak különbözők.

Mindkettőt rendkívüli szeretet fűzte szent elődeikhez. Jóllehet a Marcellus-legenda szerint Margit nagy tisztelettel övezte Istvánt, Imrét és Szent Erzsébetet, tössi legendája csak Erzsé-

betet említi. A tössi kolostor kezdettől fogva különleges tisztelettel övezte Magyarországi Szent Erzsébet alakját (a königsfeldeni templom üvegablaka is megörökítette); Erzsébet pedig szoros lelki kapcsolatban is volt vele. Neki köszönhette gyógyulását súlyos betegségéből.

Margit pontosan megmondta halála napját, és ez után is zavartalanul teljesítette napi kötelességeit. Erzsébet már teljesen megbénultan vágyakozott a halál után, nem tudta, mikor jön el érte az « evangéliumi tolvaj ». Mindketten Isten kezébe ajánlották lelküket. Margit már csak az égi haza felé tekintett, Erzsébet viszont még utolsó órájában is földi hazája felé sóhajtott...

Erzsébet hosszú betegsége idején több csodás eset történt, mint egész életében. Margit utolsó tiz napja puritán egyszerűségben telt el, állandóan imádkozott és természetes egyszerűséggel fogadta a halált, a beteljesülést.

Erzsébet súlyos betegségében azt kérte, készítsenek számára fürdőt; Margitról a legenda — a forrásokhoz hűségesen — megjegyzi, hogy soha nem mosdott, súlyos betegségében sem engedett meg magának semmi könnyítést. Erzsébet számára rózsaolajat is pároltak, amire « betegségében volt szüksége ». Az effajta finom gondoskodás elképzelhetetlen lett volna Margit életében. Ez a kis részlet is jelzi számunkra a két nemzedék, ország, mentalitás különbözőségét.

Halálakor Margit huszonnyolc, Erzsébet pedig negyvenvalahány éves volt. Margitot is, Erzsébetet is kétszer temették, testük a második sírbatételkor sem mutatta az oszlás nyomait. Mindkettő halála után számos csoda történt. Margit krónikása többről tud, mint a tössi közösségé.

Mindkét életrajz buzdítással zárul és az örök élet jutalmára hívja fel az olvasók figyelmét.

Az 1270-ben elhunyt Margit a tössi legenda keletkezésének idejében már « legendás » alakká nőtt, már Európa-szerte szentként tisztelték, főleg a domonkos rendben. A legenda egyszerűen csak Sankt Margret néven emlegeti. Árpádházi Erzsébet viszont általában « Kungin Elsbet » néven szerepel. Ő még « emberközelben élt », és a legendaíró egyelőre csak azt reméli, hogy életszentsége serkentő példaként hat a tössi domonkos kolostor nővéreire.

4. Erzsébet szarkofágjának fedőlapja

A legenda szerint Erzsébetet a templom kórusa közelében temették el. « Amikor már hosszú ideig a földben pihent, faragott sírhelyet akartak neki készíteni. A köveket úgy rendezték el, hogy értékes maradványai a föld felett nyugodjanak, amint ez királyi méltóságához és szentségéhez illett. Amikor a sír elkészült, kiemelték testét arról a helyről, ahol már harminc hete nyugodott. » Fölnyitották a koporsót, és Erzsébet testét tökéletesen épségben találták, bár ruházata már szétfoszlott; « ekkor kezénél és lábánál óvatosan megfogták a tiszteletreméltó testet, és átemelték a fakoporsóból a kőkoporsóba ».

Az *N* kódexből származó hozzáadás közli még latinul a sírfeliratot is. Amint már láttuk, ennek hitelessége vitatható. Csakugyan Murer (*Acta Sanctorum*) szerint semmi felírás nem volt a kőlapon. Murer is leírja azt, hogy a temetés után harminc héttel látni akarták a testet, kiemelték a boldog testét a földből és a fakoporsóból, és kőkoporsóba helyezték át, amint ez a királylány méltóságához és szentségéhez illett. « Translatum deinde sacrum corpus est in lapideam, ut dixi, tumbam aliquanto elevatam a terra: supraque ipsam erectae quatuor Evangelistarum statuae quorum media utrimque spectantur Hungarici regni insignia, absque ulla sepulchrali inscriptione vel titulo. »

Delmar hosszan vitatja azoknak véleményét, akik szerint (Rahn, Vetter, Weiss) Erzsébetet nem szarkofágba, hanem a földbe mélyesztett « asztalsírba » helyezték: csak a sírfedő emelkedett a föld fölé. A kérdést nehéz eldönteni, mivel a legenda adatai nem egyertelműek és csak a zürichi múzeumban őrzött tetőalakú sírfedő maradt fenn hosszú hányattatás után. Az a szarkofág, amelyre ráhelyezték, nem Erzsébet korából való. De úgy látszik, a szakemberek Delmar véleményét fogadják el, vagyis úgy vélik, hogy a kemény, szürke homokkőből készült, tetőalakú fedél egy szarkofág fedele lehetett. Delmar a következőképpen írja le a sírfedőt:

« A tetőalakú fedél kemény, szürke homokkőből készült (méretei: teljes hossza 171 cm, teljes szélessége 66 cm, magassága a gerincnél mérve 26 cm). A fedőlap kissé homorú, enyhe lejtése a peremnél megtörik és meredekebb lejtésű szegélybe megy át. Utóbbin egymáshoz fűzött gótikus virágokat látunk szabályos távolságban, csak a két hosszoldal közepe táján szorul két-két virág össze. A tetőrajz szimmetrikus, a gerinc alól négy

ág kétszer kanyarodik a sarkok felé, töveiknél egymással ellentétes irányba fektetett két magyar címert fogva közre. Az ág első kanyara egy arabeszk-szerűen elágazó indát egy nagy és több kisebb levéllel, második kanyara egy-egy evangelista szimbólumot és nagy levelet zár körül. A címerpajzsok annyiban különböznek a königsfeldeni üvegfestmények címereitől, hogy oldalaik domborúbbak, felül kissé be vannak húzva és kevésbe hegyes csúcsban futnak össze. E tekintetben leginkább hasonlatosak némely königsfeldeni sírkő címerpajzsához, melyek a XIV. század második felében készültek. Az apostoli kereszt alul hármas tövisben végződik, szárai egyenesek, végeik felé kiszélesednek; a szárvégek keskeny oldalai kissé homorúak. A pólyás címernek ez a legrégibb fennmaradt emléke Svájcban. Minden evangelista jelképéhez mondatszalag tartozik; kettőn, a sason és az angyalon még részben olvasható Szent János és Máté evangelista neve. Szent Márkus és Lukács evangelista mondatszalagjai azonban erősen le vannak kopva.

A fedél keskeny oldalain a gótikus profilok alkotta kis háromszögben többszörösen kanyarodó babérlevél látható. » (1)

A szakirodalom alapján a következőképpen lehet rekonstruálni a sírfedő történetét. A reformáció idején Erzsébet sírját elpusztították; a megmaradt sírfedélről 1598-ig nincs adat. « Ekkor megtalálták, és 1602-ben, mások szerint 1608-ban a templom szentélyében négy oszlopra helyezve ismét felállították. 1703-ban egy átépítéssel kapcsolatban a szószék alá tették. Itt a földbe süllyedve talált rá a Mária Terézia által Erzsébet hamvainak felkutatására kiküldött bizottság... » (2)

Tudnunk kell, hogy Mária Terézia őseinek földi maradványait, akik a különböző svájci kolostorokban pihentek, 1770-ben a Fekete-erdőben fekvő Sankt-Blasien apátságában gyűjtötte össze. Ekkor vitték át ide a königsfeldeni kolostorból Habsburg Ágnes maradványait is. A császárnő megbizatást adott, hogy Erzsébet földi maradványait is vigyék át Tössből St.-Blasienbe. Erzsébet koporsóját nem találták, csak a szarkofág fedelét. (3)

« Ezután ismét feledésbe merült a múlt század ötvenes éveiig, amikor az akkor már gyárépületté lett templom padlója alatt

---

(1) Delmár Emil, *Középkori magyar emlékek Svájcban,* 30. old.

(2) Delmár E., *i.m.,* 29-30.

(3) E. Greith, *Die deutsche Mystik....* 411; vö. Gerbert apát, *De translatis Habsburgo-Austriac. principum eorumque conjugum cadaver.* 60.

elásva ismét rátaláltak. A tulajdonos először Winterthur melletti villájában állítatta fel, majd 1898-ban mint ajándék a zürichi múzeumba került. Itt egy kápolnaszerű földszinti teremben, egy e célra gótikus stílusban készített sarkophag fedeleként helyezték el. » (4)

(4) Delmár, *i.m.*, 30.

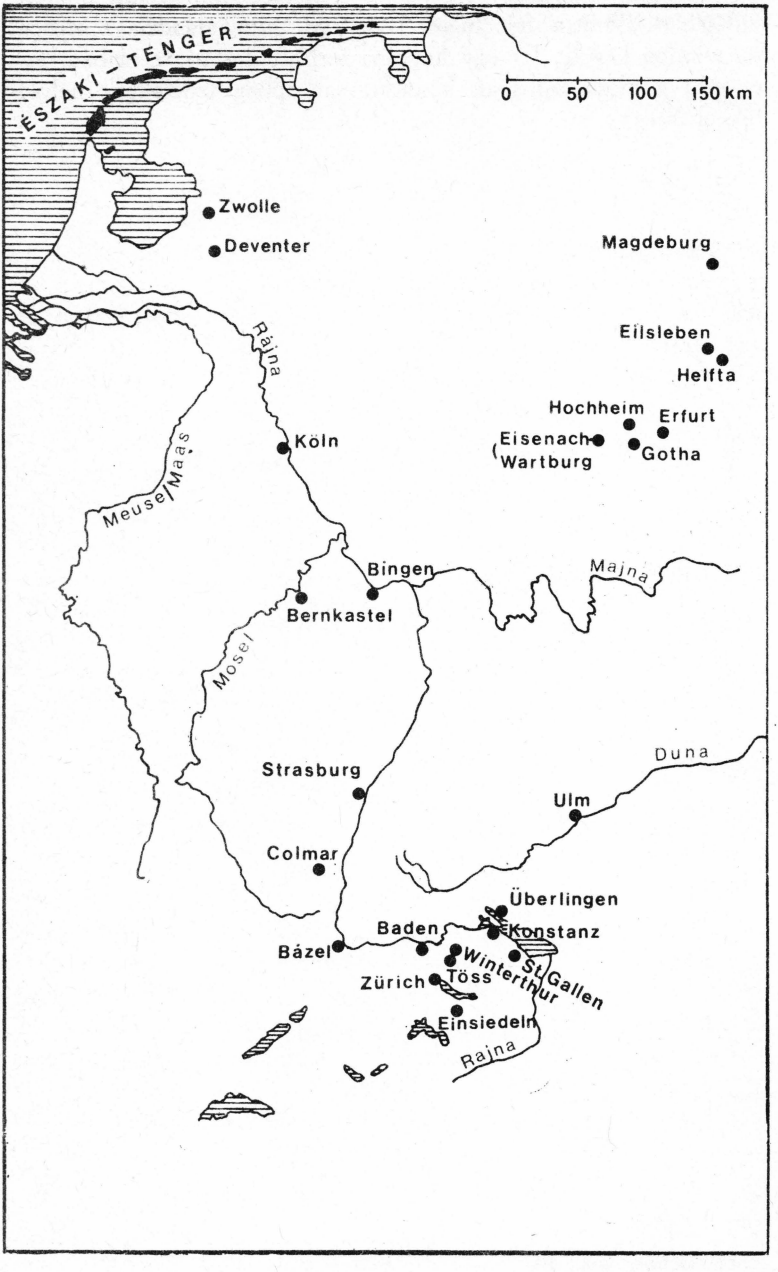
ÉSZAKI – TENGER
0
50
100
150 km
Zwolle
Deventer
Magdeburg
Eilsleben
Helfta
Hochheim
Erfurt
Eisenach
Wartburg
Gotha
Rajna
Köln
Meuse/Maas
Bingen
Majna
Bernkastel
Mosel
Strasburg
Duna
Ulm
Colmar
Überlingen
Konstanz
Baden
Bázel
Winterthur
St. Gallen
Zürich
Töss
Einsiedeln
Rajna

IV. TÖSS LELKISÉGE ÉS A RAJNA-VIDÉKI MISZTIKA

Árpádházi Boldog Erzsébet lelki környezetét és lelkiségét csak úgy érthetjük meg, ha azt a kor nagy misztikus áramában helyezzük el. A svájci Tössben 1233-ban megalapított domonkos apácakolostor, amelynek Erzsébet kb. 1309-től 28 évig tagja volt, közvetve vagy közvetlenül a három nagy domonkos misztikus, Eckhart, Tauler és Suso hatása alá került. Látjuk majd, hogy főleg Suso gyakorolt közvetlen befolyást a nővérek életére, nem utolsó sorban tehetséges lelki leánya, Elsbet Stagel közvetítésével.

A XIII. és XIV. század lelkiségét az újonnan alapított kolduló rendek határozták meg. A XIII. században a ferences és domonkos reneszánsz főleg a latin országokban bontakozott ki. De a XIV. század elejétől — legalább is madártávlatból úgy tűnik — a latin népek elveszítették a szellemi-lelki hegemóniát. A századforduló táján a germán népek, Anglia és főleg a német kultúrájú területek (Németország, Elzász, Németalföld, Svájc, Ausztria) lettek az új lelkiség tűzhelyei. Vannak persze kivételek is, pl. Sziénai Szent Katalin és Jean Gerson. *A német területeken* az intellektuálisabb beállítottságú *domonkosok* veszik át a vezető szerepet (1).

A XIII. századot jellemzi a kolduló ferenceseknél kitört válság a szegénység gyakorlásában és az alapító szellemének értelmezésében. (A XIV. század elején XXII. János pápának kellett közbelépnie a válság megoldására.) A germán népeknél a viták középpontjában nem a szegénység, hanem a *szemlélődés* áll. Mi a szemlélődés lényege, és konkrét módon hogyan kell gyakorolni az Istennel való egyesüléshez vezető szemlélődést? — e körül folytak a lelkiségi viták. Igaz, Eckhartnál is szerepet játszik a « lelki szegénység », de az újplatonizmus hatása alatt a Mester

(1) Vö. Leclercq-Vandenbroucke-Bouyer, *La spiritualité du moyen-âge*, Paris, 1961, 448kk.

ezt úgy tekinti, mint az isteni képmáshoz való visszatérés feltételét. A ferenceseknél az akaraton, a külső szegénységen volt a hangsúly; Szent Domonkos fiai az értelem, bölcsesség (ismeret) szerepét állítják előtérbe az imában és a szemlélődésben, bár egyes domonkosoknál továbbél a bernáti ihletésű « jegyesi misztika », illetve a szenvedő Krisztus « utánzásának » ferences vonása. A tössi kolostor apácáit befolyásoló Susónál a « jegyesi misztika » a « szenvedésmisztikával » harmonikus egységbe olvad (1).

Mezey László 1979-ben megjelent *Deákság és Európa* c. könyvében, azt vizsgálva, hogy a régi Magyarország miként kapcsolódott be az európai műveltségbe, ill. a különböző lelkiségi irányzatokba és a nyugati misztikába, jól dokumentált megállapításokat tesz *a XII. és XIII. század misztikájának folytonosságáról*. A XII. század misztikájának két főiskolája, Clairvaux ciszterci apársága és a párizsi Szent Viktor (az ágostonrendi kanonokok apátsága) volt. Szent Bernát és a viktorinusok (Hugó és Richárd) Szent Ágostont és a Pseudo-Dionysost (VI. sz.) követték; továbbították az újplatonikus tanokat a XIII. századi Nagy Szent Albert, Aquinói Szent Tamás és Szent Bonaventúra « skolasztikája » felé. Az ágostoni irány mindig az affektust, a szívbéli megértést és megtapasztalást hangsúlyozta: Bernát és a viktorinusok azt vallották (egyébként Szent Jánost követve), hogy « aki nem szeret, nem ismeri Istent, mert Isten Szeretet » (Jn 4,8). A szeretet az a szem, amellyel « megláthatjuk », az az érzék, amellyel megtapasztalhatjuk Istent. Eckhart mester Párizsban ismerkedhetett meg az újplatonikus iránnyal. Nemcsak Nagy Szent Albert és Bonaventúra, hanem — amint M.D. Chenu kimutatta — Szent Tamás is az újplatonizmus hatása alá került, tehát nem csupán az arisztotelészi intellektualizmus határozta meg művét. A domonkosoknál ugyan a studium, — az intellektuális erőfeszítés az igazság-bölcsesség megszerzésére — előtérben áll a ferences iskola « szívteológiájával » szemben, de Tamást nem szabad összetévesztenünk a késői, elvont skolasztika « tomizmusával ». A rajnai domonkos misztikusoknál még fokozottabban előtérbe kerül az ágostoni-újplatonikus irány, a Pseudo-Areopagita « negatív teológiája ».

Mezey találóan írja: « Az Areopagita merész újplatonista spekulációit az Aquinói rendkívüli intellektuális fegyelme arra használta

(1) J. Bühlmann, *Christuslehre und Christusmystik des H. Seuse*, Luzern, 1942.

fel, hogy az ősigazság mennybéli kontemplálásában lássa meg a stúdiumnak önmagán túlmutató, misztikus célját. Ez a — mondhatnók — 'egyetemi' domonkos lelkiség megint különbözik attól az irányzattól, amelyet a 'rajnai iskola' néven tartanak számon. Tamásnál bővebben merít ez az iskola.a nem is ágostoni, hanem dionysosi újplatonizmus gondolataiból. És ez a felső-rajnai domonkos 'Lesemeister'-ek (...), Eckhart és Tauler, valamint Suso és tanítványai — a 'Gottesfreund'-ok, 'istenbarátok' — misztikája. Ez fogja táplálni a flamand Ruysbroek tanítását is. Hatásától, különösen Tauler 'német teológiájától' Luther sem maradt ment. Susót — ha előbb nem — a XV. században Magyarország domonkosai ismerték » (1).

A magyar domonkosok Szent Margitnak († 1270) szintén az első domonkos lelkiségi iskola augusztinizmusát közvetíthették. A Szent Domonkos életében olvasott liturgikus és imagyakorlatok, valamint a szenvedés örvendező elviselése jellemzik Margit lelki életét is, magyarázza Mezey. « Rosszat rosszal nem viszonzott, megáldotta azt, aki őt átkozta. Azt kívánta, hogy Krisztus hitéért ostorozzák, darabokra vágják » — olvassuk Szent Domonkosról. « Ezt kívánta Margit is — fűzi hozzá Mezey —, hogy ízenként, 'foltonként' metélnék szét és végezetül, 'az ő kínjának végén, fejét is elvágják' ». Mindezt Margitban táplálhatta a Marcellus által közvetített *Domonkos-legenda.* « De táplálta azt a magyar provincia oly sok mártírt teremtő élete is, s ez volt az a lelki klíma, amely Margitot körülvette. Kétségkívül mindez valami tragikus színt ad a királyleány amúgy is heroikus életének képéhez. Krisztus szenvedésének tisztelete ennek oka is, magyarázata is lehet » (2).

Érdekes már most megjegyeznünk: a tössi domonkos apácák életében is — így Árpádházi Erzsébetnél is — megtaláljuk mindezeket a vonásokat. Ez jórészt érthető a közös domonkos lelki hagyományból, továbbá a kolostor lelki atyjának, Susónak szenvedésmisztikájából. De bizonyára nem tévedünk, ha azt állítjuk: Erzsébetre *különösen is* hathatott a kolostorban ismert — a *Schwesternbuch* mellett minden kódexben megtalálható — *Mar-*

---

(1) Mezey László, *Deákság és Európa.* Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata, Bp., 1979, 198-199. Lásd az egész XI. fejezetet: « Virágok virága », 194skk.

(2) Mezey, *i.m.,* 200-201.

git-legenda, éspedig a távoli vérrokonság, a közös magyarság és a hasonló sors tudata miatt. (1)

Mielőtt a három nagy « rajnai » mesterről, Eckhartról, Taulerről és Susóról szólnánk, felvillantjuk néhány közvetlen « előfutár » alakját.

Magdeburgi Mechtild (1202-1282), jó harminc évig egy beginaközösség lakója volt Magdeburgban. Életének jórészét az imának és a szeretet gyakorlatának szentelte a domonkosok vezetése alatt. Valószínűleg 1270 körül, betegen és szinte már vakon a helftai ciszterci zárdába került; itt fejezte be « Az Istenség fénye » c. misztikus írását, amelyet még Magdeburgban kezdett írni lelkiatyja, a domonkos Heinrich von Halle irányítása alatt. Mechtild írását a « jegyesi misztika » ihlette: nemcsak az *Énekek énekének* nyelvezetét használja misztikus élményei leírására, hanem a világiasabb Minnesänger-irodalom szerelmi szókincsét is. A misztikus egyesülést a szerelmi egyesülés képeivel érzékelteti, sokszor meghökkentő realizmussal. « Szeretnék belehalni a szeretetbe, ha megtehetném, mert megvilágosított szemmel láttam Őt, akit szeretek: a lelkemben lakik... Uram, vonzz engem magadhoz, akkor tiszta és áttetsző leszek, de ha magamra hagysz, sötétségben maradok ». Mechtildnél a « jegyesi misztikán » túl már érezhető az « lényegmisztika » is, amely a Rajna-vidéki domonkosoknál kivirágzik.

Helftában Mechtild kortársa volt két misztikus ciszterci apáca: *Hackeborni Mechtild* (1241-1295) és *Nagy Szent Gertrúd* (1256-1302). Magdeburgi Mechtild mély benyomást gyakorolt nővértársaira. Hackeborni Mechtild *Liber specialis gratiae* (A különleges kegyelem könyve) c. munkája és Nagy Szent Gertrúd *Legatus divinae pietatis* (Az isteni Szeretet követe) c. könyve a Jézussal megélt bensőséges kapcsolatról számol be. Gertrúdot öt éves korában a kolostorba adták; kényszerű hivatását középszerűen élte. De 1285-tól haláláig lelki élete szakadatlan felemelkedés volt. A helftai apácák lelkiségét egyrészt befolyásolták a domonkosok, másrészt ők maguk is hatottak a Rajna-vidéki domonkos

(1) Salacz Gábor szerint « Tössben legkésőbb a XIV. sz. közepén föltétlenül ismerték már Boldog Margit legrégibb, Marcellustól írt legendáját ». A Schwesternbuch mellett szereplő Sankt-Gallen-i legenda szövegének « első 58 fejezete nem egyéb, mint Marcellus és Garinus legendáinak egybeolvasztása, egymással való kiegészítése » (Salacz Gábor, *Árpádházi Boldog Margit tössi legendája,* 1940. VI-VII.l.).

misztikára. Gertrúd ugyan gyermekkora óta megkapta a « stigmákat », de ezeket külsőleg nem lehetett látni, csak « szívében » viselte őket. Nem annyira a rendkívüli misztikus jelenségek (extázis, lebegés stb.) volt számára a lényeges, mint inkább a belső látomások és bensőleg hallott szavak, amelyek az isteni Jegyes jelenlétéről tanúskodtak neki. Jézus iránti szeretetének csúcsa « Jézus Szívének csodálatos helye ». A modern Jézus Szíve-tisztelet kezdetei Szent Gertrúdhoz nyúlnak vissza, aki áradozó szívvel hálálkodik Isten ingyenes szeretetéért. (Vö. Prohászka, *Az élő vizek forrása.*) Íme egy kis ízelítő Gertrúd szeretetvallomásából:

« Csodálatos és titokzatos módon kezdtél bánni velem. Úgy, mint barát jó barátjával a saját házában, sőt mint jegyes menyasszonyával, állandóan örömödet akarod találni szívemben. Hogy szereteted ezt a célját elérhesse, különböző órákban és különböző módon látogattál meg. Különösen a Megtestesülés vigiliáján és Urunk mennybemenetele előtt egy napon, abban a minden teremtmény szemében csodálatos és tiszteletreméltó ajándékban részesítettél, hogy attól az órától kezdve mostanáig egy pillanatra sem éreztem, hogy távol volnál szívemtől. Sőt ellenkezőleg: mindig jelenlevőnek tudtalak, ahányszor csak magamba szálltam, kivéve egyszer tizenegy napot. Szavakkal el sem tudom mondani, míly nagy és míly számos jóval tetted számomra még kedvesebbé üdvösséges jelenlétedet. Add meg, ajándékok osztogatója azt a kegyelmet, hogy mostantól kezdve lelkem alázatosságában a magasztalás méltó áldozatát mutassam be neked. Különösen pedig azért, hogy szívemben a te tetszésednek, de az enyémnek is megfelelően, oly kedves lakást rendeztél be. Sem Salamon templomáról, sem Asvérus ebédlőjéről nem olvastam s nem hallottam olyasmit, ami fölülmúlhatná azt a gyönyörűséget, amelyet te az én bensőmben kegyelmeddel magadnak készítettél. És kegyesen megengedted, hogy nagy méltatlanságom ellenére is, mint királyné a királlyal azt veled együtt élvezhessem.

Ezek közül különösen azt a két ajándékot becsülöm nagyra, hogy szívembe nyomtad üdvösséges sebhelyeidnek dicső ékszereit. Ehhez még a szeretet sebét is oly szembetűnően vésted be a szívembe. És ha soha, sem belső, sem külső vigasztalásban nem részesítettél volna többé, ezzel a kettővel oly nagy boldogságot nyújtottál, hogy ha ezer esztendeig élnék is, minden órában több mint elég vigasztalást, fölvilágosítást s hálaadásra serkentő anyagot találnék benne.

Ezek között még a te megbecsülhetetlen bizalmas barátságodra is méltattál. Különböző módon nekem nyújtottad istenségednek nemes szekrényét, mint minden gyönyörűségem bőséges forrását; isteni Szívedet. És pedig: majd ingyen adtad ide, majd pedig a kölcsönös barátság nagyobb bizonyságául kicserélted az én szívemmel. Ezzel rejtett ítéleteidnek, de egyszersmind gyönyörűségeidnek titkát is feltártad előttem. (...) A jótetemények eme teljességéhez csatoltad még azt is, hogy édesanyádat, a Boldogságos Szűz Máriát gondviselőmül adtad. Többször

barátságosan ajánlottál az ő szeretetébe, mint ahogy egy hű jegyes szokta anyjának ajánlani szeretett menyasszonyát. » (1).

A két Mechtild és Gertrúd misztikáját áthatja a Jézus iránti gyengéd, « jegyesi » szeretet, de ugyanakkor már a domonkos misztikára jellemző szárnyaló áhítat is felfedezhető náluk. A bencés-ciszterci lelkiségből táplálkozó Helfta nőmisztikusai az összekötők egyrészt Szent Bernát és Guillaume de Saint-Thierry, másrészt Eckhart, Tauler és Suso között.

* * *

A pápák a XIII. század derekától a domonkos prédikáló testvérekre bízták a német nyelvterület apácáinak lelki vezetését (nemcsak a domonkos apácákét). 1287-ben ez már hetven kolostor lelki gondozását jelentette, mindegyikben 60-80 apácával. A század végén a német domonkos provinciális arra buzdította a domonkos testvéreket: készüljenek fel alaposan, ill. csak tudós embereket küldjenek a női kolostorokba, tekintettel az apácák magas kultúrájára. A német tartomány három rendkívüli « mestert » küldhetett a nővérekhez: Eckhartot, Taulert és Susót. A tössi domonkos apácakolostor lelki vezetője a XIII. század dereka táján Suso volt. Lássuk most röviden a három lelki mester életművét (2).

Johannes Eckhart 1260 táján született a thüringiai Hochheimben német lovagi családból. Egészen fiatalon belépett a domonkosok erfurti kolostorába. Kiképzése a kor szokása szerint közel másfél évtizedet vett igénybe. Valószínűleg ismerte még Nagy Szent Albertet, aki az általa alapított kölni domonkos kolostorban halt meg 1280-ban. Fiatalon kinevezték az erfurti kolostor perjelének és Thüringia helyettes tartományi főnökének A századforduló táján Párizsba került, ahol négy év alatt megszerezte a teológiai magiszteri fokozatot. Ettől kezdve szólították Eckhart « mesternek ». Párizs ekkor a kereszténység egyik legfőbb szellemi központja volt. Itt tanított korábban Szt. Bonaventúra (ferences), valamint rendtársai: Nagy Szent Albert és Aquinói Szent Tamás. (A domonkosok 1217-ben érkeztek Párizsba,

(1) Szent Gertrúd, *Az isteni Szeretet követe* (Ford. Dombi Márk), Budapest, 1939, 118-120.

(2) Vö.: Jeanne Ancelet-Hustache, *Maître Eckhart et la mystique rhénane,* 1956. Hilda Graef, *Histoire de la mystique,* 1966. E. Greith, *Die deutsche Mystik im Predigen-Orden* (von 1250-1350), 1861.

alig egy évvel a rend pápai jóváhagyása után.) A rend tagjai az egyetemen tanítottak; 1230-tól két katedrájuk volt a teológiai fakultáson.

J. Eckhartot 1302-ben megválasztották Szaxónia tartományi főnökévé, öt év múlva pedig Bohémia viceprovinciálisának. Négy év múlva ismét Párizsban találjuk (teológiát tanít), majd a strasbourg-i kolostor perjele és teológiatanára lett; 1322-től Kölnben tanított. Itt H. Suso is tanítványai közé tartozott.

Eckhart élete utolsó évei kemény harcban teltek. A kölni érsek 1326-ban eretnekséggel vádolta, és tanaiból 49 gyanús tételt terjesztett a bíróság elé. Eckhart mester azzal védekezett, hogy kifejezéseit nem jól értették. Elutasította az eretnek vádat, mert — hangsúlyozta — eretneknek csak azt lehet nevezni, aki makacsul ragaszkodik tévedéseihez. Ő pedig hajlandó az ésszerű magyarázatra. Vádlóit nem elégítette ki ez a szelíd védekezés. Most már 59 pontból álló tévtanlistát állítottak össze írásaiból és beszédeiből. Főleg prédikációiról volt szó, amelyeket a lelkes hallgatók lejegyeztek, másoltak és terjesztettek. Eckhart látva vádlói elfogultságát, XXII. János pápához fellebbezett. Az ügy azonban már túl nagy port vert fel. Eckhart még a pápai döntés előtt 1327. február 13-án a kölni székesegyházban nyilvánosan elismerte, hogy tanításának egyes pontjait félre lehet érteni, és hitet tett ortodoxiája mellett. Néhány nap múlva megtudta, hogy a Szentszék elutasította pere felülvizsgálásának kérését. A tanait (26 tételét) elítélő bullát azonban csak halála után két évvel tették közzé. 1327-ben vagy 1328 elején halt meg, talán Avignonban vagy Avignonból visszafelé valamelyik német városban.

Latin nyelvű nagy munkája, az *Opus tripartitum* 1314 körül készült. Eckhart mester a Szentírás, « Tamás testvér » és az értelem hármas tekintélyére támaszkodva összefüggő rendszerben fejti ki tanítását. Az első résznek, az *Opus Propositionum*nak csak előszava és terve maradt ránk, a második rész, az *Opus quaestionum* elveszett; a harmadik rész, az *Opus expositionum* főképp Szent Ágoston mintájára azokat a szentírási szövegeket kommentálja, amelyek segítségével megmagyarázhatja a létről, Isten és a lélek kapcsolatáról, valamint a kegyelemről szóló tanítását. Ebben a részben gyűjti össze latin nyelvű prédikációit is, amelyeket tanítványai zárt körének szánt csak. Ezt a beszédgyűjteményt külön címmel is ellátta: *Opus sermonum*.

Német nyelvű beszéd- és elmélkedésgyűjteményei közül a következőket tartják hitelesnek: *Lelki tanítások, Az isteni vigasz-*

talás könyve, A nemes ember, Az elszakadás. A nagy számban fennmaradt kéziratok és variánsok miatt sokszor nehéz eldönteni, mely szövegek származnak valóban Eckhart mester tollából.

Az Isteni vigasztalás könyvét Eckhart III. András magyar király özvegyének, Habsburg Ágnesnek írta (vagy 1308-ban, amikor Ágnes apját, Habsburg Albertet megölte unokaöccse, vagy 1313-ban, amikor Ágnes elvesztette anyját). A magas szintű teológiai bevezető után harminc okot sorol fel, amelyek miatt a szenvedő léleknek meg kell vigasztalódnia. « (...) Van még egy másik vigasztalás is. Szent Pál mondja, hogy Isten megfenyíti azokat, akiket fiaivá fogad. Szenvednünk kell, ha fiai akarunk lenni. Mivel Isten Fia nem volt képes szenvedni istenségében és az örökkévalóságban, a mennyei Atya elküldte őt az időbe, hogy ember legyen és szenvedhessen. Ha tehát te Isten gyermeke akarsz lenni, de nem akarsz szenvedni, egyáltalán nincs igazad. Meg van írva a Bölcsesség könyvében, hogy Isten megpróbálja és megkísérti az igazat, amint az ember kipróbálja és kemencében kiégeti az aranyat. »

Végül Eckhart mester arra buzdítja a magyar király özvegyét: rendelje alá akaratát az isteni akaratnak, és bízza életét feltétel nélkül az őt szerető Istenre.

Eckhart mester tanításának központi témája: a lélekben meg kell születnie az isteni Igének. Az ember a lélek mélyén (*Seelengrund*), a legmélyebb vagy legmagasabb, tehát a legbensőbb szférában egyesülhet Istennel, éspedig a « lélekszikra » (*scintilla animae*) révén. Az újplatonikusok (főleg Pseudo-Areopagita) eszméit követve el akar jutni az Egyhez, — túl a Szentháromság személyein — az isteni lényeghez, az « istenséghez », a Személyek forrásához. Eckhart Istene — bizonyos beszédeiben — inkább az újplatonikus *Egy*et idézi, semmint a keresztény Szentháromságot. A negatív teológiát a végletekig kiaknázva minden emberi valóságból vett fogalmat tagad Istenről, még a számot is — a « háromságot » is. Másrészt, amikor arról beszél, hogy minden az Istenben van, illetve: az ember Istenben Isten; vagy amikor szinte azonosítja a Fiú öröktől való nemzését a Fiúnak a lélekben való nemzésével, nehezen kerüli el a « misztikus panteizmus » veszélyét. XXII. János bullája többek között azt a sokat hangoztatott tételét ítélte el, hogy a Fiú örök születése azonos Krisztusnak a lélekben való (misztikus) születésével.

Persze Eckhart negatív teológiáját és misztikus « panteizmusát » helyesen is lehet értelmezni. De pontosabb megkülönböz-

tetésekre van szükség. Tauler és Suso sokkal árnyaltabbak; bizonyára okultak a Mester körüli vitákból. Világos az, hogy minden fogalmat meg kell tisztítanunk (szükség van a « tagadás » mozzanatára), amikor Istenről beszélünk. Továbbá az ember megistenülését is lehet helyesen értelmezni az egyházatyák és az újszövetség nyomán. A kegyelem — a Lélek ajándéka — által valóban részesedünk az isteni életben, fiak leszünk a Fiúban, vagyis azok a kegyelmi részesedés által, ami a Fiú isteni természete szerint. Fokozottabban meg kellett volna különböztenie az istenit és az emberit, a teremtőt és a teremtményt, amikor Isten és az ember kapcsolatáról, illetve az Igének a lélekben való megszületéséről beszélt. Fogyatékos volt nála a krisztusi közvetítés és a Lélek teológiája. Suso és Tauler már kevésbé « újplatonikus », kevésbé túlzó ebből a szempontból. (Itt rögtön megjegyezzük, hogy Eckhartnál nem találjuk meg a « jegyesi misztikát », amely a « költőibb » Susónál oly szembeötlő.)

Természetesen, Eckhartnál sem hiányzik a krisztusi közvetítés. Amikor Szent Ágostont követve Szent János első levelét kommentálja, ezeket írja: « Mivel Krisztus a kegyelem által bennünk lakik és magához hasonlóvá tesz, Isten fiainak hivatunk és azok is vagyunk (1Jn 3,1). Nemcsak azt mondja: 'hivatunk', hanem: 'hivatunk és az azok is vagyunk', — fiaknak kell lennünk, hogy ő elsőszülött legyen a sok testvér között (Róm 8,29). » Eckhart mester meg van győződve arról, hogy Isten mindenkit meghívott erre az istenfiúságra, a szavakkal ki nem fejezhető, csodálatos belső életre. A szamariai asszonyról szóló beszédében rámutat arra, mily kevéssé volt az asszony felkészülve az Üdvözítővel való találkozásra és szavai befogadására. « Senki sem lehet olyan faragatlan vagy korlátolt, hogy ne juthatna el ide; ha Isten kegyelmével tisztán és teljesen egyesíti Isten akaratával, vágyakozva már csak ezt kell mondania: 'Uram, mutasd meg nekem a te legdrágább akaratodat, és adj nekem erőt, hogy azt teljesíthessem. És Isten megteszi ezt, oly biztosan, mint ahogyan él, és Isten tökéletesen és minden módon megadja neki ezt a hiánytalan teljességet, amennyire csak megadhatta azt annak az asszonynak. » (*Euge, serve bone*)

Ha a lélek valóban egyesülni akar Istennel, csak meg kell nyílnia a kegyelemnek. Eckhart ismeri az ember gyöngeségét, a földi élet megpróbáltatásait, ezért így vigasztalja hallgatóit: « Ha valaki nem érti ezt a beszédet, ne szomorkodjék szíve. Amíg az ember nem érte el ezt az igazságot, nem is érti, mivel olyan igaz-

ság, amely meghaladja a fogalmat, és közvetlenül Isten szívéből származik » (*Beati pauperes spiritu*).

Mi az ember teendője addig, mig Isten megérteti vele ezt a misztériumot? Szolgálja Istent mindenben és mindenütt, tagadja meg magát, hogy így átengedje magában a helyet Istennek. Adja önmagát egészen Istennek és akkor Isten is egészen neki adja magát.

Eckhart mester rejtett, tanulmányokban, imában, megpróbáltatásokban, testvérei áldozatos szolgálatában eltelt élete arra enged következtetni, hogy megértette és megélte a hirdetett misztériumot.

Johannes Tauler életéről sem tudunk sokkal többet, mint Eckhartéról. 1300 körül született, tizenöt és húsz éves kora között belépett a domonkosokhoz. 1325-ben általános tanulmányai elvégzésére Kölnbe küldték. Itt ismerkedett meg Eckhart mester tanaival részben közvetlenül, részben más tanárok által. Egy ideig Strasbourg-ban tartózkodott, onnan Bázelbe került. 1339-ben ismét Kölnben találjuk, majd újból Bázelben. Itt alakult ki körülötte a *Gottesfreunde* csoport, « Isten barátainak » köre. 1347 körül tért vissza a strasbourg-i kolostorba. Élete utolsó évtizedében sokat utazott, prédikált, egy ideig Kölnben élt. Strasbourgban halt meg 1361. június 16-án.

Gondolatköre annyira Eckhart vonalába illik, hogy több fennmaradt írásról nem lehet eldönteni, kettőjük közül melyik írta. Míg azonban Eckhart hajlamos a magasröptű eszmefuttatásra, nem mindig törődve azzal, megértik-e, vagy helyesen értik-e szavait, Tauler arra törekszik, hogy egyszerűen, közérthetően tolmácsolja ugyanazt a tanítást. Beszédeiben bűnbánatot sürget, a szív igazi megtérését és a belső életet követeli. Ki akarja alakítani a « belső embert », aki képességei folytán önmaga és minden dolog fölé emelkedhet, és Istenben élhet. Taulernél is felfedezhetjük a Szent Ágoston által közvetített újplatonikus elemeket, amikor pl. az alacsonyabbrendű és magasabbrendű lelki képességekről beszél, ill. a földi dolgokban szétszóródó « alsóbb » embert és az örökkévalóra összpontosuló lélek törekvését jellemzi. Az embernek a külső dolgoktól befelé kell fordulnia, belülről pedig felfelé, Isten felé. Isten működése előtt « figyelő » passzivitással meg kell nyílnunk: hagynunk kell, hogy Isten cselekedjék bennünk akarata szerint. « Hogy az ember kaphasson, ahhoz készségesnek, szabadnak és kifosztottnak kell lennie. Ezért mondja

Szent Ágoston: 'Üresítsd ki önmagad, hogy elhalmozott lehess; lépj ki, hogy beléphess.' (...) Ha az ember így elkészíti a helyet, (lelke) mélyét, Isten kétségtelenül kötelességének tartja, hogy teljesen elhalmozza. (...) Csak úgy szolgálhatjuk jól az Igét, ha hallgatunk és figyelünk rá. Ha teljesen kilépsz önmagadból, Isten teljesen belép, minden kétséget kizáróan. Amennyire te kilépsz, ő annyira lép be, se többé, se kevésbé. » (*Karácsonyi beszéd*)

Tauler különös fontosságot tulajdonít az alázatosságnak, « mivel Isten keresi az alázatosat és vágyódik utána ». De még az alázatos embernek is meg kell szabadulnia a következő öt « börtönből »: a teremtmények szeretete, az önszeretet, az értelem hatalmába vetett indokolatlan bizalom, ragaszkodás az érezhető áhítathoz, és végül az önszeretetnek « gyökerei », amelyekkel az ember Isten kegyelmét saját magáért szereti, nem pedig magáért Isten szeretetéért.

Mint a középkor legtöbb misztikusa, Tauler is azt tanítja, hogy az Istennel való egyesülés útja Krisztus kínszenvedésén keresztül vezet. « A mi Urunk sebei mind megváltást jelentenek. Bárcsak az öt szent seb nyitott maradna az utolsó napig (...) Ez az öt kapu a mi örökségünk idelent, általuk lépünk be az Atya országának örök örökségébe. »

Amikor ezt az ember megérti, rálép a misztika útjára. Ennek első szakaszán ujjongó örömet érez, megrészegedik Istentől, és elfeledkezik önmagáról. De ez az öröm nem tart sokáig. Az ember úgy érzi, a magasból a mélybe zuhant, tudás és nemtudás, nyugalom és izgatottság, bizalom és félelem között vergődik. Még nem hatolt be eléggé az isteni életbe; kemény tisztuláson kell átesnie. Megpróbáltatást szenved a reményben, a hitben, az alázatban, de soha nem szabad csüggednie, mivel « akiknek szenvedniök kell ebben a sötét nyomorban, azok lesznek a legszeretetreméltóbb és legnemesebb emberek. De a természetnek meg kell halni, és nem is egy halált kell kiállania ».

De mindezek a megpróbáltatások csak a lélek alsó zónáját háborgatják. Amikor az ember tanúságot tett bátor kitartásáról, « szelleme elragadtatik képességei fölé egy vad területre, amelyről senki sem tud beszélni, az alak nélküli Isten rejtett sötétségébe. A szellem itt olyan szoros egységbe kerül az egyszerű, alak nélküli Egységgel, hogy — megfosztva minden tárgytól és érzelemtől — elveszíti minden megkülönböztető vonását, mert az Egységben összeolvad minden sokféle, és az Egység egyesíti az egész sokféleséget. »

Tauler észrevehetően Eckhart mester újplatonikus nyelvezetét használja; inkább egységről beszél, mint egyesülésről, illetve az « alak nélküli Isten rejtett sötétségéről ». Másutt is, pl. a 26. beszédben, Eckhart mester nézeteit tükrözi. De nem esik mestere túlzásaiba. Hangsúlyozza, hogy amikor az elragadtatott személyek magukhoz térnek, jobban megkülönböztetik a dolgokat, mint mások: « Világosan és igazán megkülönböztetik a tiszta hit ágazatait, pl. hogy az Atya és a Fiú és a Szentlélek egyetlen Isten, és így minden más igazságot. » Tauler azt is megmagyarázza, miért írják le gyakran sötétségként az isteni fényt: « Íme így kell értenünk ezt a sötétséget. Ez olyan fény, amelyet természetes módon egyetlen teremtett értelem sem tud elérni vagy megérteni; vad, mert megközelíthetetlen; ott a szellem önmaga fölé emelkedik, különösen is fogalmai és az értelmi ismeret fölé. » Végeredményben extatikus tapasztalatról van szó, amelyet Tauler « ködnek, sötétségnek » nevez: « ebben szellemed körülbelül egy fél *Ave Maria* idejéig elragadtatik oly módon, hogy érzékeiden és természetes értelmeden kívül vagy. És Isten ebben a sötétségben beszél igazában. » Ha az ember egyszer valóban elérte ezt az egységet, « több jót tesz, mint azelőtt, jobban szeret, hálálkodik, dicsér, és mélyebb élete lesz, mint azelőtt. »

Azoknak, akik még nem jutottak el erre a magaslatra, egyszerű, gyakorlati jótanácsokat ad: « Ne kérdezősködj magas spekulációk felől, hanem térj lelked mélyébe, ismerd meg önmagadat, ne vess fel kérdéseket Isten titkairól. (...) Legyen egyszerű, igazi és teljes hitünk a három személyű egy Istenben. » Majd miután utalt az első századok eretnekeire (Ariusra és Sabelliusra), akik oly nagyszerűen « megértették » a Szentháromságot, de eltértek az igaz hittől, az egyszerű hivő magatartást sürgeti. (Sorai, amelyeket itt nem idéztünk, *Krisztus követése* figyelmeztetését juttatják eszünkbe: « Mi hasznod van abból, ha nagy bölcsen vitatkozol a Szentháromságról, de nem tetszel a Szentháromságnak! ») « Gyermekeim, őrködjetek magatok felett, igazodjatok Istenhez és szent akaratához. Válaszoljatok Isten hozzátok intézett hívására, legyetek vele szemben tanulékonyak; és ha nem tudjátok, mi Isten akarata, engedelmeskedjetek azoknak, akiket már nálatoknál jobban megvilágosított a Szentlélek; ha ilyeneket nem találtok, menjetek Isten felé; ő kétségkívül megadja a sugallatot, ha közelében maradtok. »

Tauler életét, lelkiségét, tanításának lényegét így foglalja össze XX. századi rendtársa, Yves Congar: « Egész üzenete ebben

áll: elvezetni az embert a vallási vonatkozás igazságához, ahhoz a döntő ponthoz, ahol Isten valóban Isten. Ez a pont igen mély szinten helyezkedik el, amit Tauler a lélek « nemes mélyének » nevez. Ezen a szinten kívánja, hogy teljesen odaadjuk magunkat Istennek. Kvietizmus? Egyáltalán nem! Taulernél ez az Istennek való önátadás nem ment fel az erények gyakorlása alól; ellenkezőleg: feltételezi azt. Tauler különben is úgy vélte, hogy senki sem lesz misztikus negyven vagy ötven éves kora előtt, vagyis ama kor előtt, amikor a megpróbáltatások és a legyőzött csalódások csapásai alatt egy bizonyos fiatalos és romantikus lelkesedés átadja helyét a dolgok realista felfogásának, a szerény, de szolid eredmények megbecsülésének, a hűség egy bizonyos férfias és erős minőségének. Mégsem az erények gyakorlása a legfontosabb, mert ez még valami belőlünk. Márpedig Istent kell keresnünk. Neki kell cselekednie szuverén módon, és Istenben kell cselekednünk. Őneki kell átalakítania bennünket akarata szerint, az ő mérték nélküli mértékére, és nem nekünk kell őt alakítanunk a mi elképzelésünk és mértékünk szerint. Egyedül ő viheti végbe bennünk azt a teljes és mély megtérést, amely a « nemes mélységig » hatol le. Mi nem tehetünk mást, mint hogy felajánljuk csupasz és üres önmagunkat az ő működésének. » (1)

Heinrich Suso valószínűleg 1296-ban született Konstanzban, vagy a hozzá közel eső Überlingenben. Apja kemény, vallástalan ember volt, anyja gyöngéd és jámbor. Suso még nem volt tizenöt éves, amikor belépett a konstanzi domonkos kolostorba. A korengedélyt állítólag pénzen vásárolták meg, és ez Susónak később nagy lelkiismereti gyötrelmet okozott, mindaddig, míg Eckhart mester tekintélye el nem oszlatta aggályait. Tizennyolc éves korában rendkívüli misztikus kegyelemben volt része. Elragadtatása mintegy másfél óráig tartott. Ettől kezdve élete gyökeresen megváltozott: teljesen az Örök Bölcsességnek szentelte magát; iránta való szeretetből kemény vezeklésbe kezdett és boldogan fogadott minden külső és belső megpróbáltatást. Életrajza elrettentő vezeklésekről számol be, de tudjuk, hogy a szövegen többen javítottak, és talán ezzel a túlzással is ki akarták emelni Suso életszentségét. Annyi biztos, hogy testén durva szőrcsuhát hordott, ostorozta magát, sokat virrasztott és böjtölt. Életrajzírója szerint szíve fölé véste az IHS betűket.

---

(1) Jean Tauler, *Aux « amis de Dieu »*, Paris, 1979, 10-11. lapok: Congar bevezetője Tauler beszédei francia fordításához.

1320-ban Kölnbe küldték, ahol « a szent Eckhart mester édes tanítását » hallgatta, valószínűleg Johannes Taulerral együtt. Amikor megkezdődtek az Eckhart elleni vádaskodások, megírta *Az Igazság könyve* c. munkáját, amelyben bizonyítja Eckhart nézeteinek ortodoxiáját. Susónak ez az egyetlen spekulativ műve, ugyanis inkább költő volt, mint filozófus. Az írásnak az lett az eredménye, hogy ő is vád alá került, és nyilvános bűnvallomást kellett tennie 1330 körül a németalföldi Maastrichtben, vagy Utrechtben. Büntetése az lett, hogy nem taníthatta többé a rendi fiatalságot, és írásait ezután fokozottabb mértékben ellenőriztek.

Ekkor kezdődött igazán Suso apostoli tevékenysége. Abbahagyta a szigorú vezekléseket, minden idejét és energiáját a prédikálásnak szentelte. Bejárta Svájcot, Elszászt és a Rajna-vidéket. Többször került halálveszélybe, súlyos betegségek is kínozták. Majdnem biztosra vehető, hogy kapcsolatban volt a Tauler körül csoportosult « Isten barátai » körrel.

A svájci Winterthur melletti Töss kolostorában hűséges tanítványra, levelezőpartnerre és krónikásra talált Elsbet Stagel nővér személyében. Mivel a konstanzi kolostor — sok más közösséggel együtt — a XII. Benedek és Bajor Lajos között folyó küzdelemben a pápához maradt hűséges, a kolostor lakóinak el kellett menekülniük. Egy Konstanztól nem messze fekvő női kolostorban találtak menedéket. Suso lett a közösség perjele. Itt újabb szenvedések vártak rá: egyik nővére, aki szerzetes volt, elhagyta a kolostort, és rossz útra tért; több lovag az életére tört, mivel Suso szeretőiket vagy leányukat a kolostori élet felé irányította; egy zavaros anyagi ügy leleplezésekor egy nő azzal vádolta, hogy ő gyermeke apja. Ezt az utóbbi történetet sokan elhitték. Elöljárói, hogy véget vessenek a rágalomhadjáratnak, elküldték Ulmba.

Utolsó éveiről igen keveset tudunk, legfeljebb azt, hogy folytatta utazásait és prédikált a domonkos apácák kolostoraiban. Az ulmi száműzetésben halt meg 1366. január 25-én. A domonkosok templomában temették el. A rendben boldogként tisztelik.

Az Igazság könyvét (*Büchlein der Wahrheit*) már megemlítettük. Az örök Bölcsesség könyvét (*Büchlein der ewigen Weisheit*) 1328 körül írta. A mű első és második részében a Bölcsesség és a tanítvány párbeszédét olvashatjuk Istenről, a világról, a kárhozatról, a mennyről, de főképp Krisztus emberségéről és megváltó szenvedéséről. Költői kifejezésekkel magasztalja Mária

közbenjáró szerepét. A könyv harmadik része száz elmélkedést tartalmaz Jézus szenvedéséről és Mária gyötrelmeiről.

A *Horologium Sapientiae* 1334 körül készült el; Hugo von Vaucemain generális elöljárónak ajánlja. A könyv nevelő célzata világosan megmutatkozik az előszóban: « Itt mindenki megtalálhatja azt, ami neki való. (A szerző) beleéli magát mindenki helyzetébe, amint ezt mindenkinek tennie kell, aki tanít: olykor a bűnös nevében beszél, olykor mint olyan ember, aki már előrehaladt a tökéletességben, máskor a szerető lélek képét használja, ismét máskor — amint tárgya megkívánja — az örök Bölcsességgel beszélgető szolga jelképében. »

A latin nyelvű *Horologium sapientiae* a *Büchlein der ewigen Weisheit* jelentősen kibővített átdolgozása, a « német misztika legszebb gyümölcse ». Lelki tanítása egész Európában elterjedt hihetetlen gyorsasággal. A *Krisztus követése* c. könyv megjelenése (XV. század) előtt egyetlen könyvet sem másoltak le annyi példányban, mint Suso Horologiumát. A XIV. században már nyolc népnyelvre lefordították (1). Művészi, dallamos prózában íródott; összefoglalja Suso egész szenvedésmisztikáját.

Suso nemegyszer Eckharttól merít ihletet, de kevésbé spekulatív; inkább költői lélek. Fokozottabban érvényesül nála a « jegyesi misztika ». Hogy az esetleges támadásokat kivédje (okult Eckhart példájából), spekulatív fejtegetéseiben óvatosabb, árnyaltabb, mint Eckhart mester. Igyekszik összeegyeztetni az újplatonikus eszméket Aquinói Szent Tamás filozófiájával. Ez különben nem volt olyan nehéz, hiszen Szent Tamás is kommentálta a Pseudo-Areopagitát. Suso is hangsúlyozza Eckhart nyomán, hogy a léleknek el kell vetnie minden képet, minden fogalmat, hogy közvetlenül egyesüljön Istennel. Ő is beszél az ember semmiségéről, sőt az « isteni Semmiről », a « csupasz Istenségről », de fokozottabban a *megtestesült* Igére — isteni Bölcsességre — összpontosítja figyelmét. Krisztus embersége, főleg pedig Krisztus szenvedése az az út, amelyen a lélek Istenhez juthat, — ez

---

(1) A *Horologium sapientiae* új kritikai kiadását Pius Künzle OP készítette el hihetetlen erudicióval, a számos kézirat variánsainak egybevetésével és a különböző fordítások (köztük a magyar) ismertetésével: *Heirich Seuses Horologium sapientiae* (*Spicilegium Friburgense*, vol. 23). Universitätsverlag Freiburg/Schweiz, 1977. - Susót már a XV. században Magyarország domonkosai is ismerték. Vö. Mezey, *i.m.*, 199 és Vargha D., *Suso Henrik Amand a magyar kódexirodalomban*, Budapest 1910.

visszatérő gondolata. A *Horologium Sap.* 1,2-ben olvassuk a következő « programadó » szakaszt, amely mintegy a Tamás által közvetített ágostoni irány és újplatonizmus, illetve a szenvedésmisztika szintézisének tekinthető: « A teremtmények kiáradásának folyamata a dolgok legmagasabb csúcsától, Istentől a természet rendje szerint történik, a tökéletesebbektől a tökéletlenebbek felé, mivel a lények minden tökéletessége egy bizonyos rend szerint a dolgok legfőbb sarkpontjától, Istentől száll alá (*Summa Theol.*, I, 110,1)). Maga az ember pedig természetszerűleg az alacsonyabb dolgoknál kezdi, és fokozatosan emelkedik fel, halad az isteni dolgok ismeretében. Ezért, ha el akarsz jutni az istenség megismerésére, meg kell tanulnod, hogyan emelkedhetsz fel fokozatosan a magasabb dolgokhoz a felvett emberség (Krisztus embersége) és az emberség szenvedése (Krisztus szenvedése) révén mint királyi úton » (vö. Szt. Ágoston, *In Joannem*, tr. 13,3: « Az ember Krisztuson keresztül az Isten-Krisztushoz »).

Suso leveleit Elsbet Stagel, a tössi kolostor intelligens és írói adottságokkal megáldott domonkos apácája gyűjtötte össze. A *Briefbuch* 11, a *Grosses Briefbuch* pedig 28 levelét tartalmazza. Ezek közül néhányat E. Stagelhez intézett. Elsbet Stagelnek tulajdonítják Suso első életrajzát is, amelyen később többen javítgattak. Az utolsó nyolc fejezet magától Susótól való.

Míg Eckhart és Tauler hallgat misztikus tapasztalatairól, Suso könnyedén ír és beszél az övéiről; részletesen beszámol (főleg E. Stagelnek) megpróbáltatásairól.

Suso a következő tömör mondatban jelöli ki a misztikus út szakaszait: « Annak, aki megtagadta önmagát, el kell szakadnia a teremtett dolgoktól, Krisztushoz kell alakulnia és át kell alakulnia az istenségben ». A bátortalanul haladót így buzdította: « Leányom, most már itt az ideje, hogy magasabbra lépj, hogy felülemelkedj a vigasztalásoknak azon a fészkén, amelyet a képek hoznak meg a kezdőknek. Tégy úgy, mint egy fiatal sas: megnövekedett szárnyaid — vagyis lelked magasabbrendű képességei által — emelkedj fel a szemlélődés nemessége felé a boldog és tökéletes élet magasságába. »

Mint sok megpróbáltatást kiállott ember megérti a szenvedőket: « Ó, szeretetreméltó Istenem, könnyű a szenvedésről beszélni és könnyű hallani, hogy mások beszélnek róla, de a most megtapasztalt szenvedést igen nehéz elviselni. Gyermekem, Isten elfeledkezett volna rólunk? Már nem tudja, hogy létezünk? Jaj! szép, szelíd, szeretetreméltó égi Urunk, mi a szándékod velünk?

Hogy lehet kezed ily nehéz, amikor szíved oly gyöngéd? (...) Gyermekem, el kell neked mondanom valamint, hogy kicsit elfeledkezz szenvedésedről és titokban tartsd. Íme: egyszer sokat kellett szenvednem megvetés miatt, amelynek tárgya voltam, nem az én hibámból, hanem mások miatt. A cellámban ülve láttam egy kutyát a kolostor udvarának közepén. Lábaival egy darab ronggyal játszott; majd a levegőbe hajította, majd ledobta. Ekkor mélyen felsóhajtottam és ezt mondtam: 'Valóban, ég Ura, egészen úgy vagyok testvéreim szájában, mint ez a darab rongy'. Akkor ezt gondoltam: 'Értsd meg tehát: a rongydarab hagyja, hogy a kutya azt tegye vele, amit akar, hogy földobja vagy le, vagy eltiporja. Így kell neked is tenned, mondtam magamnak: dobjanak magasba vagy mélybe, köpjenek rád, olyan jóakarattal kell elfogadnod, mint ez a rongydarab, ha beszélni tudna.' Fogtam a rongydarabot, kis kápolnácskámba tettem a székem mellé, ahol gyakran tekintek rá testi és lelki szememmel, bár gőgös szívem ennek ellenére soha nem tudott úgy viselkedni, mint kellene. El akartam küldeni neked, hogy szenvedésed elviselhetőbb legyen, de annyira kedves nekem, hogy nem tudtam tőle megválni ». (12. levél. Hasonló gondolatok találhatók az Elsbet Stagelnek írt. 3. levélben.)

A költői hajlandóságú Suso Szent Ferenc lelkületével tekint a teremtett világ csodáira. Mint minden misztikus, ő is szenved attól, hogy nem szereti eléggé Istent. Öröm, alázat, ujjongás, szeretetvágy vibrál az alábbi sorokban: « Szeretetreméltó Uram, nem vagyok méltó dicséretedre, lelkem mégis azt óhajtja, hogy az ég dicsőítsen téged, mivel elragadó szépségében azt beragyogja a nap fénye és a fénylő csillagok megszámlálhatatlan sokasága. Dicsérjenek téged a szép mezők, mivel a nyár gyönyörűségeiben természetes nemességükkel csillognak virágaik pompás, sokszínű szépségében. Uram, amikor a bájos élőlényekre, a szeretetreméltó teremtményekre tekintek, ezek így szólnak szívemhez: 'Ó, nézd, mily szeretetreméltó az, akitől mi eredünk, és akitől minden szépség származik!' Bejárom az eget és a földet, a mindenséget és a mélységet, az erdőket és mezőket, a hegyeket és völgyeket, és valamennyien együtt a te végnélküli dicséreted óriási hangversenyét zengik a fülembe.

De amikor arra gondolok, hogy lelkem mindenek között téged, minden dicséretre Legméltóbbat választott egyetlen szerelméül és kedveséül, jaj, ó Uram, oly nagy bennem a te dicséretedre irányuló vágy, hogy szívem majd megszakad. »

A kiragadott példák csak ízelítőt adtak Suso rendkívül gazdag életművéből. Bár rendtársaihoz hasonlóan alapos teológiai kiképzésben részesült, lelki tanítását nem akarta rendszerbe foglelni. Szelíd, költő természetének megfelelően a szívekhez akart szólni, a hallgatóiban rejlő legjobbat akarta felszínre hozni. Tanítása nem tartalmában, hanem előadásában eredeti. Gyakran hivatkozik a Szentírásra, különösen a bölcsességi könyvekre; mestereiként idézi Pseudo-Dionysiost, Clairvaux-i Bernátot, Boneventúrát, Aquinói Tamást.

Azt következetesen hangsúlyozza, hogy aki Istennel egyesülni akar, annak le kell mondania önmagáról, és egészen át kell adnia magát az isteni akaratnak. Krisztus követőjének az első megtérés után türelmes módon ki kell tartania az önmegtagadásban; aztán a második megtérés után Jézus, az egyetlen Üdvözítő misztériumai felé kell fordulnia. Suso nagy átéléssel és gyöngédséggel ír a szenvedő Krisztushoz való hasonulásáról.

A már idézett 12. levélben, miután Árpádházi Szt. Erzsébet, Szent Pál, Jób, Tóbiás, Dávid (= zsoltáros) és Szt. Atanáz nevét említette, így ír azokról, akik testükben vagy szívükben, vagy mindkettőben szenvedtek:

« Uram, ez bensőleg lesújt, és amikor már a türelmetlenség gondolata környékez, elszégyellem magam és ezt gondolom: 'Ó, ki vagyok én, akit Te, szeretett és mindenható Uram, hasonlóvá teszel szeretett barátaidhoz, szentjeidhez? Arra sem vagyok méltó, hogy gondolj rám, szegény, bűnös emberre. Ó, szép Uram, bárcsak elnyerhetném szeretetedet és szerelmedet, a te gyengéd és édes barátságodat! Uram, ölj meg tehát, tégy vértanúvá, ne kegyelmezz nekem a földön! »

« Uram, tudom, hogy szereted a hozzád hasonlót, ez neked természetes. Uram, nem tudom, hogy mi lenne az ég, ha nem a te szereteted! Ezért tégy engem hasonlóvá magadhoz, akár keserű vagy édes, akár öröm vagy szenvedés ez számomra! Uram, gyengéd és szeretett Uram, ha a világ elvet, te azért elfogadsz engem, bármi rossz történik is velem; ha a világ meg is vet, azért te még szeretsz engem? Micsoda változás ez is! Ha szenvedést adsz, ehhez megadod szeretetedet is. Ó, szeretetre méltó szenvedés, amely az én szeretett Uram gyengéd szeretetét hozza nekem! Örvendező lélekkel akarom meghajtani magam a szenvedés alatt. »

* * *

Isten barátainak, a szenteknek itt a földön keresztet küld. Ezt a gondolatot tükrözi Szt. Domonkos, Árpádházi Margit, a tössi nővérek élete és lelkisége. Az a bevezető is, amely Magyarországi Boldog Erzsébet élete elején olvasunk, ezt jelöli meg a száműzetésben élt és sokat szenvedett magyar királyleány élete kulcsául. Az Úrtól küldött szenvedés a kiválasztottság jele; a kereszt királyi útja vezet a dicsőségre, ahogy a XV. századi *Krisztus követése* (a tössi lelkiséghez visszanyúló *devotio moderna* képviselője) tanítja a II. könyvben (1). Olvassunk el két szakaszt e hosszú fejezetből (« A szent kereszt királyi útja »):

Úgy kellett — mondja az Írás —,
hogy Krisztus szenvedjen,
és föltámadjon a halálból,
úgy menjen be dicsőségébe.
Te hogy kereshetnél másik utat,
mint azt a királyit, amely a szent kereszt útja?
Krisztus egész élete kereszt volt és mártíromság,
te meg nyugodalmat és örömet keresnél magadnak?
Megcsalatol, hidd el, megcsalatol, ha mást keresel,
mint hogy békével tűrhesd a zaklattatást,
mert az egész halandó élet telve nyomorúsággal,
mindenfelől hordozza a kereszt jelét.
És minél magasabbra jutott valaki a lelkiekben,
gyakran annál nehezebb keresztekre talál,
mert a szeretet csak növeli számkivetésünk kínját.

Mindazonáltal az a sokféleképpen
gyötretett ember
nem nélkülözi teljesen a könnyebbséget szerző
vigasztalást,
mert érzi, hogy keresztviselése
sokszoros gyümölcsöt hoz.
Ha jó szívvel veti vállát a kereszt alá,

---

(1) A szakemberek vitatják, hogy *Krisztus követése* szerzője Kempis Tamás-e. Mindenesetre a szerző az ő köréhez tartozhatott. Suso leveleiben sok olyan szakaszt olvashatunk — főleg az Úrhoz intézett imákra gondolunk —, amelyek a *Krisztus követésére* emlékeztetnek. Kempis vagy az ismeretlen szerző sokat meríthetett a Rajna-vidéki domonkos misztikusokból. (Az itt idézett szakaszt Jelenits István fordításából vettük.)

a zaklattatásnak mindenféle terhe
az isteni vigasztalásba vetett bizalommá változik.
És minél inkább megtörik testünk a szenvedésben,
lelkünket annál jobban megerősíti
a bennünk munkálkodó kegyelem.
És nem is egyszer annyira megerősödik az ember
a zaklattatás és a megpróbáltatás szeretetében,
amely a Krisztus keresztjével való azonosulásnak
forró vágyából ered,
hogy nem is akarna fájdalom
és zaklattatás nélkül élni,
mert hiszi, hogy annál kedvesebb Isten előtt,
minél többet, keservesebbet szenvedett
s vállalhatott érte.

A XIII. és XIV. századi « rajnai » domonkos misztikusok és a korabeli domonkos apácák, így Töss lakói is a rövidebb utat (*via compendii*), a kereszt királyi útját választották, hogy eljuthassanak az isteni életre. A *meditatio crucis* révén a lélek visszatér őseredeti, teremtetlen Alapjához (*Grund*), Istenhez. A sötétség elvezet az élet világosságára. A keresztrefeszített Jézushoz való hasonulás, a Krisztussal való egyesülés vezet az Isten szemléléséhez és a vele való egyesüléshez.

Suso a 3. levélben (« Az embernek hogyan kell teljesen átadnia magát a szenvedésben Krisztus példájára ») többek között ezeket írja E. Stagelnek:

« Nézd, valamennyi szent szíve vérét ontotta, vagy a szíve és teste vérét! Ezt kell szem előtt tartania a szenvedő embernek, és örülnie kell, hogy Isten a szenvedéssel hasonlóvá teszi legkedvesebb barátaihoz. Ezért hagyd, hogy megöljenek, és megkínozzanak, örülj, hogy hiányzik a szükséges és kiszáradsz, mert a szenvedés ilyen nagy jót hozhat. (...) Amikor a szenvedő embernek elsápad az arca, kiszárad a szája és hiányzik a természetes bája, tekintsen fel (...) a Király emberi külsejére, aki a kereszten mindentől meg volt fosztva, annyira, hogy nem volt emberi ábrázatja. Álljon elő az, aki hasonlíthat e nyomorult féreghez! Ő mondja: 'Ego sum vermis', féreg vagyok (Zsolt 21,7). Ó Te, a nap ragyogásánál is tündöklőbb féreg, akit te megigézel, annak nem kell panaszkodnia, hanem örvendező lélekkel meg kell hajolnia a ránehezedő szenvedések terhe alatt. Leányom, bizonyára azt gondolod, hogy amikor Isten oly erősen megérintett, a te szen-

vedésed a legnagyobb. Nem szabad így gondolkodnod. (...) Most pedig fel a fejjel, szenvedj türelemmel, mert ezután majd jön a szép Paradicsom öröme! »

Árpádházi B. Erzsébet is sokat szenvedett életében; halála előtt teljesen megbénult. A szenvedésben szeretettel azonosult a keresztrefeszített Krisztussal, amikor így imádkozott: « Uram, dicsőítlek téged és hálát adok neked azért, hogy tagjaimban és egész testemben béna vagyok a te szerelmedért; hiszen a kereszten tagjaidban és egész testedben Te is tehetetlen akartál lenni irántam való szeretetedben! »

A szerető a szeretetthez akar hasonulni. « A szeretet nem lenni akar, hanem adni és elveszni akar » (Prohászka). De Jézus ezt mondja követőinek: « Aki elveszíti életét énérettem, megtalálja azt » (Mt 16,25).

A középkori lelkiségnek és aszkézisnek kétségkívül van sok olyan vonása, amelytől — joggal — idegenkedik a mai ember. De a lényeg ma is ugyanaz, az « *amor sanctus* »; a keresztény élet összfoglalata: az Isten- és az emberszeretet.

Babits Mihály, aki oly konzseniálisan beleélte magát a századok különböző irodalmába, jól megértette a középkor lelkiségét is, amikor az *Amor sanctus* költői alkotásait kommentálta: « A teológia maga nem csupán iskolás és száraz tudomány volt: hanem a legmagasabb igazságok megsejtett formája, s néha vakmerő birtokbavétele. S énekek sugallója! Egy-egy lap ezekből az énekekből egyszerre pedáns értekezés, csillogó szó-torna és bensőséges líra. A költő néha szinte kiröppen az emberi világból, az Istenség belső titkait kutatja, a Szentháromság személyeinek egymással való párbeszédét lesi meg, Atya és Fiú balladák hőseivé válnak. (...) Kifejezései, képei, csöngése, hőfoka szerint a középkor vallási lírája: a legszenvedélyesebb szerelmi költészet. S nem is hiába nevezi egy szent költő azt az érzést, ami muzsikáló verseit súgta, szerelemnek, *amor sanctus*nak » (1).

Suso és a tössi domonkos apácák életét is az *amor sanctus*sal jellemezhetjük. Nem hiába írtak a domonkosnővérek « minne »-verseket a Minnesängerek szókincsét követve (Greith, 203 kk). De a jegyesi misztikától — amely az *Énekek éneke* szerelmi költeményétől meríti ihletét, és amely egészen Paul Claudelig foly-

---

(1) Babits Mihály, *Az európai irodalom története,* Bp. 1957. 117-118.

tatódik — a középkorban sajátos színezetet ad a szenvedésmisztika. Ezt példázza Szent Bernát *Amor sanctus*-a is, amelyből befejezésül három szakaszt idézünk Babits fordításában:

Húzzon a fiú apjához!
A menyasszony jobbat választ:
    vőlegényét szereti.
Másnak nincs rá semmi csábja;
föl se néz már a világra;
    csak őt látja, követi.

Szeretet a törvény telje;
a lélek kitárult terje
    s a szív magas kémhelye.
Édes könnyek kút-edénye;
lelkek folttalan törvénye,
    megtérítő mestere.

A szeretet szenvedni vágy.
Teher néki ez a világ;
    unalom maga a fény.
Várakozva még növekszik;
messzeségek nem csüggesztik;
    nem fogy, hanem jobban él.

VÁLOGATOTT IRODALOM

Szinte a Tössre vonatkozó teljes irodalom megtalálható a következő munkában:

Marie-Claire Däniker-Gysin, *Geschichte des Dominikanerinnenklosters Töss 1233-1525* (289. Neujahrsblatt der Stadtbibliothek Winterhur) 1958.

1. *Alapvető művek*

C. J. Greith, *Die deutsche Mystik im Prediger Orden (von 1250-1350) nach ihren Grundlehren,* Liedern und Lebensbildern aus handschriftlichen Quellen, Freiburg i. Breisgau, 1861.

Ferdinand Vetter, *Das Leben der Schwestern zu Töss beschrieben von Elsbet Stagel samt der Vorrede von Johannes Meyer und dem Leben der Prinzessin Elisabet von Ungarn* (Deutsche Texte des Mittelalters, VI.) Berlin, 1906.

Jeanne Ancelet-Hustache, *La vie mystique d'un monastère de Dominicaines au moyen âge d'après la chronique de Töss,* Paris, 1928.

Klaus Grubmüller, Die Viten der Schwestern von Töss und Elsbeth Stagel (Überlieferung und literarische Einheit), *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur,* vol. 98 (1969) 171-204.

Bollandisták, *Acta Sanctorum,* M. Maii, II. (6 Maii, 123-128). - A latin szöveg H. Murer karthauzi *Helvetia Sancta* (Luzern, 1643) német eredetijének fordítása és átdolgozása. A bollandisták szövegét közli: Gombos Albin, *Catalogus fontium Hist. Hung. Arpad,* III. köt., 2401-2410. - Kühár Flóris O.S.B. ezt a latin szöveget, valamint a Vettert követő Ancelet-Hustache fenti munkáját használta.

2. *A tössi kolostorról általában*

Az 1. pontban szereplő műveken kívül:

A. Hafner, *Das ehemalige Kloster des Dominikanerordens an der Tössbrücke* (Neujahrsblatt der Stadtbibliothek Winterthur), 1879.

H. Sulzer, *Das Dominikanerinnenkloster Töss,* I. Teil, Geschichte (Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich, Bd. 26., Heft 2.), Zürich, 1903.

E. Schiller, *Das mystische Leben der Ordensschwestern zu Töss bei Winterthur,* Zürich, 1903.

J. - R. Rahn, *Das Dominikanerinnenkloster Töss,* II. Teil, Seine Bauten und Wandgemälde (Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich, Bd. 26., Heft 3.), Zürich, 1904.

H. Wilms O. P., *Das Beten der Mystikerinnen* dargestellt nach den Chroniken der Dominikanerinnenklöster zu Adelhausen, Diessenhofen, Engeltal, Kirchberg, Ötenbach, Töss und Unterlinden (Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland, 11), Leipzig, 1916.

Margarete Weinhandl, *Deutsches Nonnenleben, Das Leben der Schwestern zu Töss,* München, 1921.

3. *Árpádházi B. Erzsébet és Szent Margit*

Kühár Flóris O.S.B., *A legszentebb családja utolsó virága,* Budapest, 1939.

Gránicz Katalin, Az utolsó Árpád-házi királylány emléke a tössi címerben, *Vigilia* 1979. május, 319-322. - Az eredeti sokszorosított kézirat bővebb, pontos hivatkozásokkal.

Pór Antal, Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegasszony, az Árpádház utolsó sarja, *Katolikus Szemle,* 1888.

Delmár Emil, *Középkori magyar emlékek Svájcban,* Budapest, 1941.

— Das Grab der Prinzessin Elisabeth von Ungarn im Schweizerischen Landesmuseum in Zürich, *Zeitschrift für Schweiz, Archaeologie,* Band 4., Genf, 1942.

Leo Weiss, Die Nachforschungen nach dem Grab der Prinzessin Elisabeth von Ungarn in Töss, *Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde.* Bd. XXXIV. 1932. Heft 4.

Lovas Elemér O.S.B., *Árpádházi Boldog Margit élete,* Budapest, 1939.

Salacz Gábor, *Árpádházi Boldog Margit Tössi Legendája* (Szentgalleni kézirata alapján az überlingeni figyelembevételével) az ónémet szöveg kiadása magyar bevezetővel és jegyzetekkel. Pécs, 1940.

Király Ilona, *Árpádházi Szent Margit és a sziget,* Budapest, 1979.

4. *Középkori misztika*

J. Leclercq - F. Vandenbroucke - L. Bouyer, *La spiritualité du Moyen Age* (Histoire de la spiritualité chrétienne 2), Paris, 1961.

Mezey László, *Deákság és Európa.* Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata, Budapest, 1979.

J. Ancelet - Hustache, *Maitre Eckhart et la mystique rhénane,* « Maîtres Spirituels », Paris, 1956.

O. Nagy Gábor, A misztika kódexirodalmunkban. *A Debreceni Református Kollégium Tanárképző-Intézetének Dolgozatai,* 17. szám, 1-90. Debrecen, 1939.

Hilda Graef, *Histoire de la mystique,* Paris, 1972.

Joseph Bühlmann, *Christuslehre und Christusmystik des Heinrich Seuse,* Luzern, 1942.

Pius Künzle O. P., *Heinrich Seuses Horologium sapientiae* (Spicilegium Friburgense, vol. 23), Universitätsverlag Freiburg, Schweiz, 1977.

Vargha Damján, *Suso Henrik Amand a magyar kódexirodalomban,* Budapest, 1910.

B. Enrico Susone, O. P., *Opere spirituali,* Versione - Introduzione a cura del P. Bernardino de Blasiò O.P., Edizioni Paoline, Roma, 1971.

5. *Kortörténet*

Hóman-Szekfű, *Magyar történet,* I. Budapest, 1935.

Hermann Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig,* München, 1973.

Dümmerth Dezső, *Az Árpádok nyomában,* Budapest, 1977.

Gunst Péter (szerk.), *Magyar történelmi kronológia,* Az őstörténettől 1970-ig, Budapest, 1979.

Sigmund Widmer, *Illustrierte Geschichte der Schweiz,* II. Einsiedeln, 1960.

Gonda Imre - Niederhauser Emil, *A Habsburgok,* Budapest, 1978.

A Kyburg grófok ősi vára.

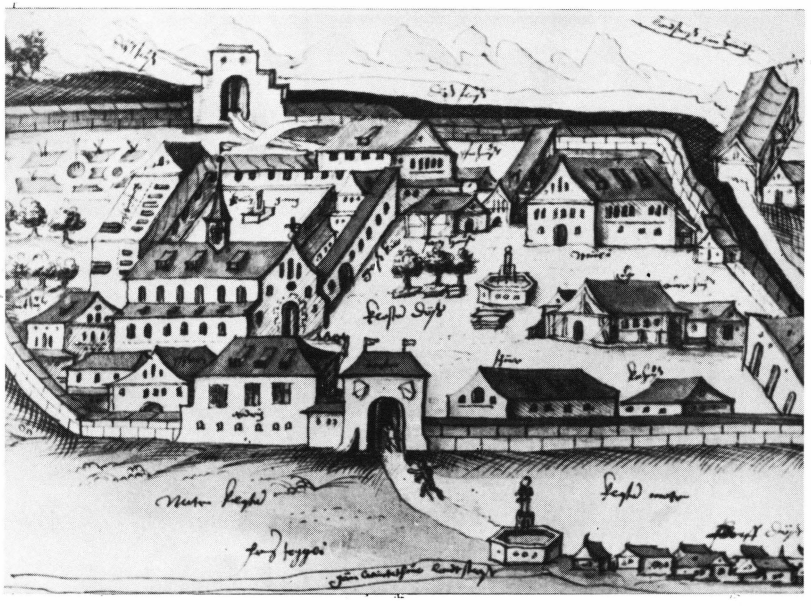

A tössi domonkos apácakolostor, Hans Jäggli rajza Heinrich Murer XVII. századi Krónikájából (Kantonsbibliothek Frauenfeld, Mscr. Y 105).

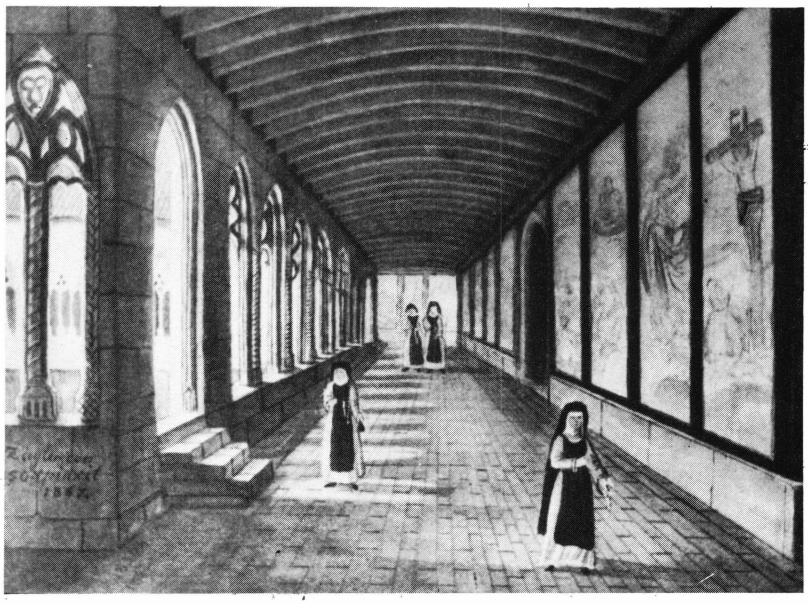

Jakob Ziegler 1850-ben festett akvarellje a tössi apácakolostorról (Stadtbibliothek, Winterthur).

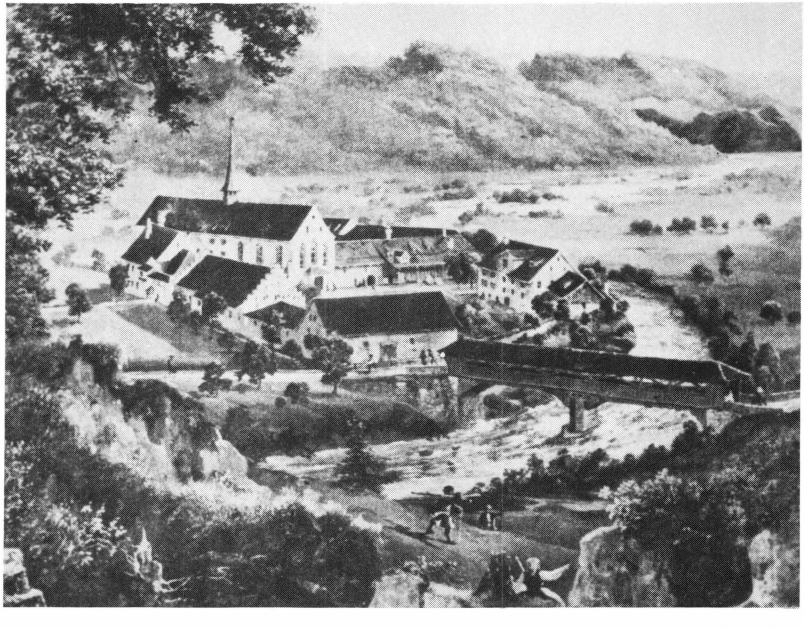

Az egykori tössi domonkos apácakolostor; A. Jenny olajfestménye, készült 1783-ban (magántulajdon).

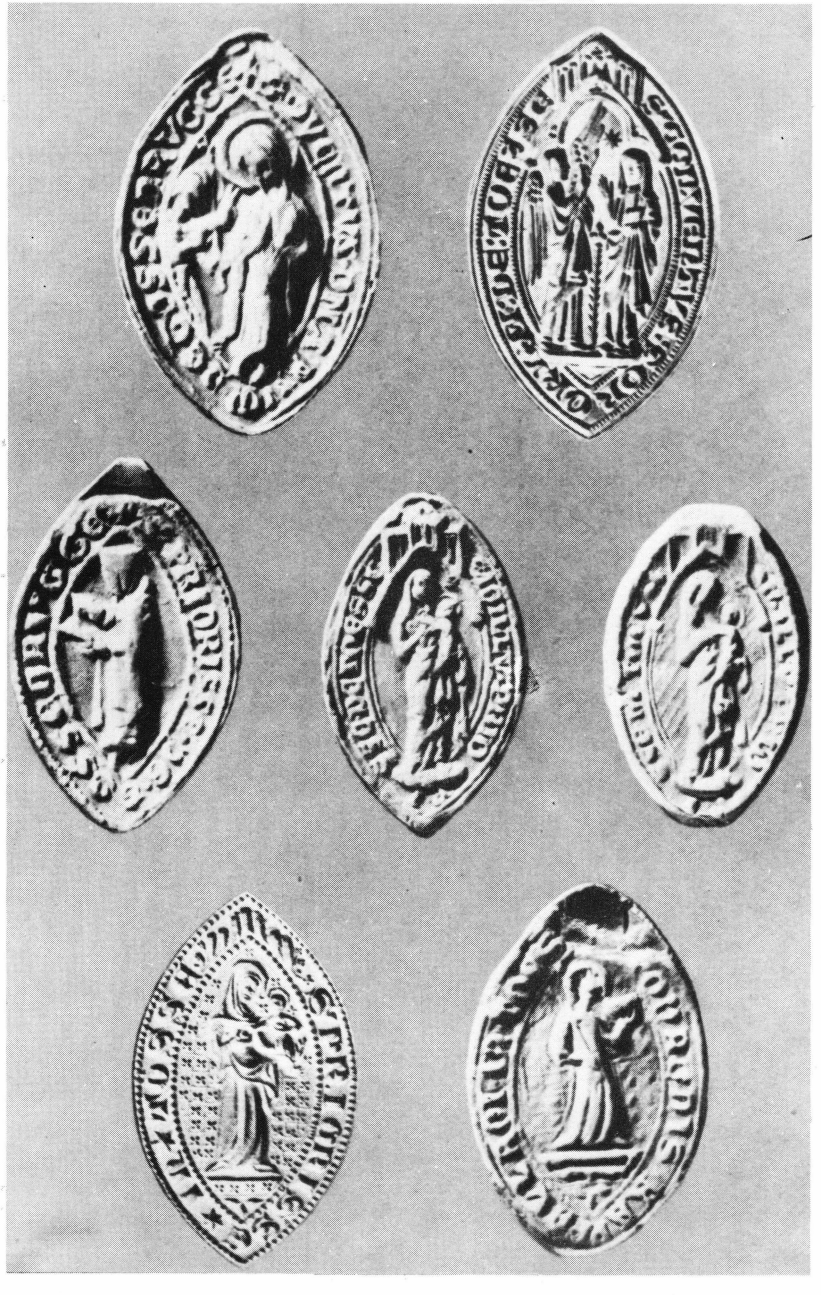

A tössi domonkos apácakolostor pecsétjei.

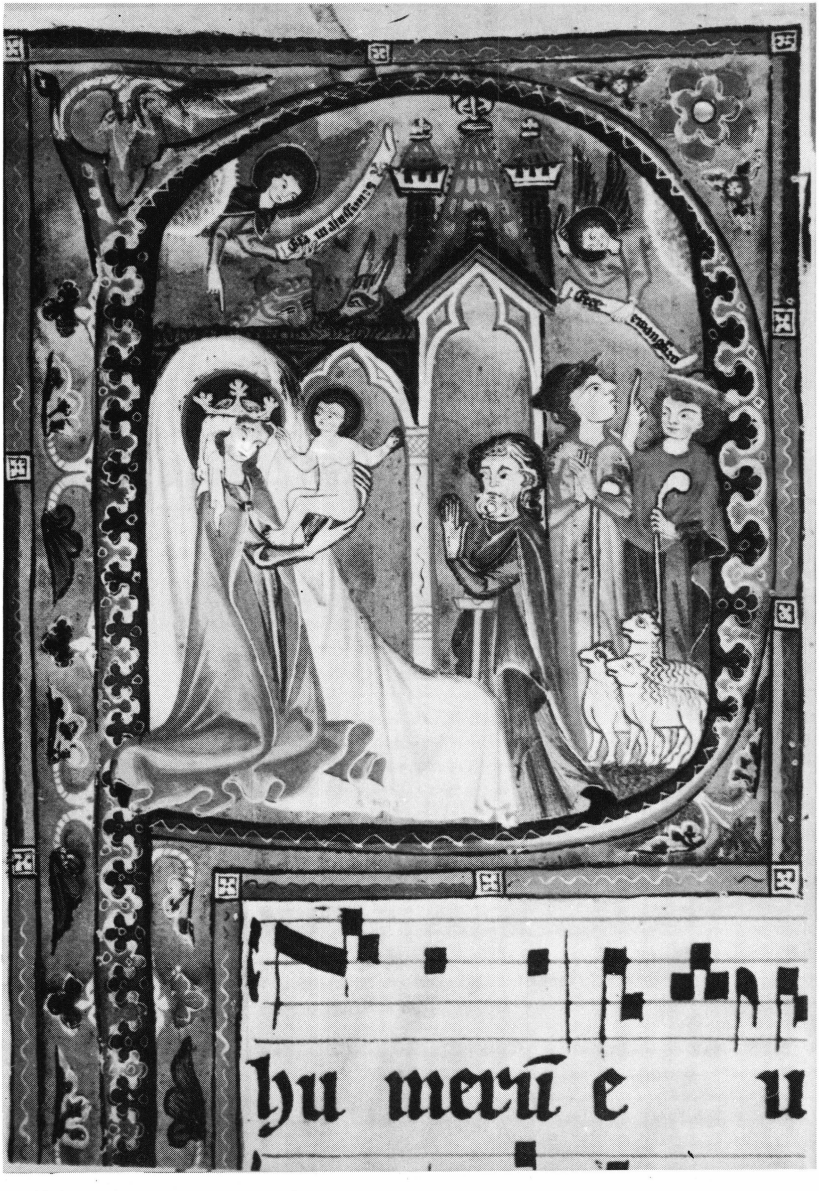

Krisztus születése St. Katharinental egy Gradualájéból; készült 1312 körül.

A tössi Schwesternbuch kezdete; Nürnbergi kézirat, XV. sz.

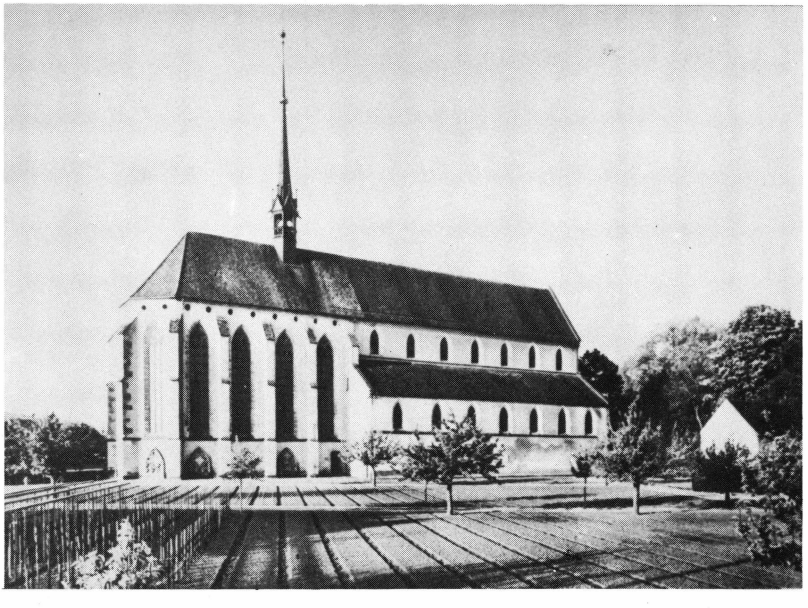

A königsfeldeni kolostortemplom.

Mária képe a königsfeldeni templom egyik üvegablakán.

Árpádházi Szent Erzsébet képe a königsfeldeni templom egyik üvegablakán.

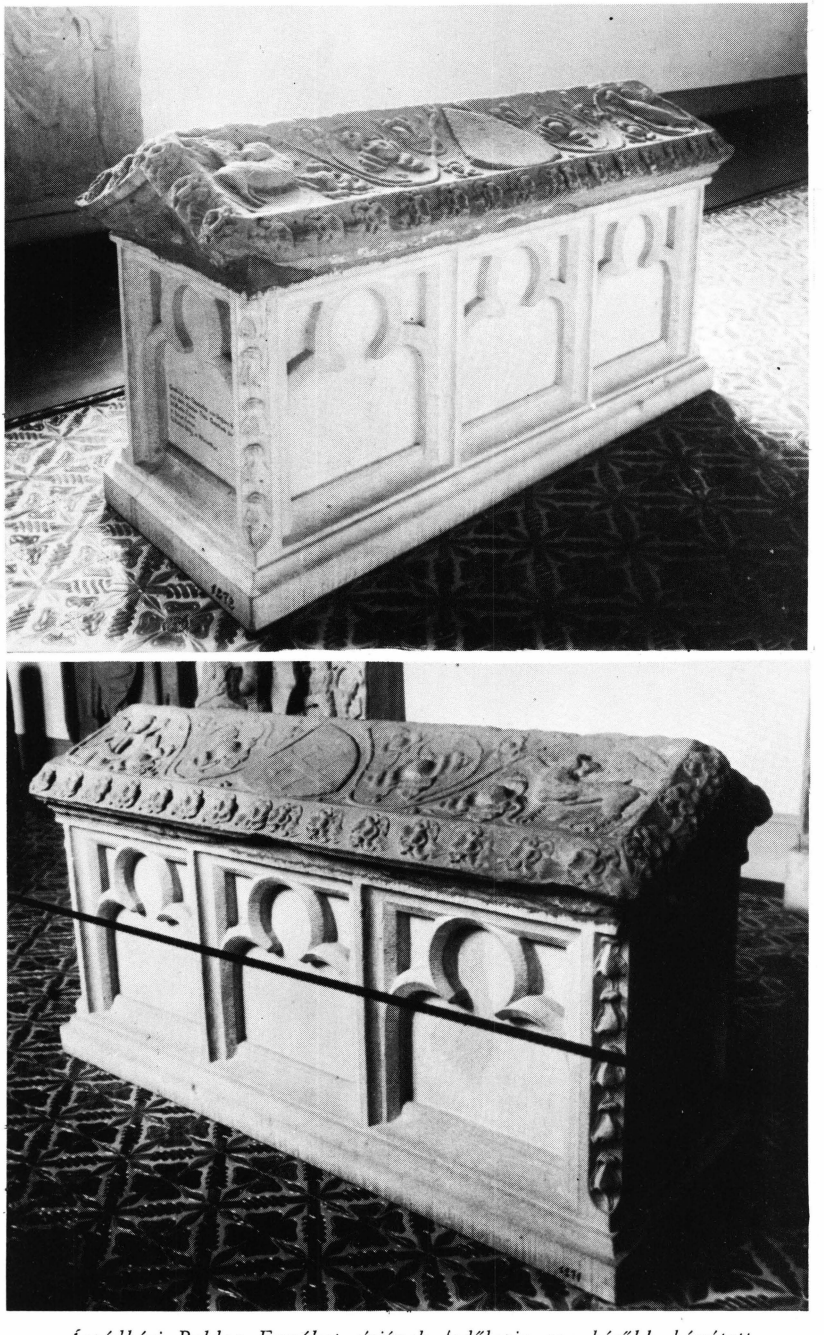

Árpádházi Boldog Erzsébet sírjának fedőlapja egy később készített szarkofágra helyezve (Schweizerisches Landesmuseum, *Zürich).*

TARTALOM

Árpádházi Boldog Erzsébet (Bevezető) . 7

I. *Árpádházi Boldog Erzsébet és kora* . 13

1. Harc a magyar trónért 16

2. III. András Diptichonja 20

II. *A tössi domonkos apácakolostor* 25

1. Története 25

2. A kolostor belső élete . 27

3. A kolostor lakói 37

a. Elsbet Stagel 37

b. A *Schwesternbuch* szereplői 41

III. *Árpádházi Boldog Erzsébet* 49

1. A kéziratok keletkezésének története (Szabó F. közreműködésével) 49

2. « Kungin Elsbet » élete 56

Bevezető gondolatok . . 56

Erzsébet hercegnő gyermekkora 56

Erzsébet belép a tössi kolostorba, első megpróbáltatások . 57

Ausztriai Henrik, a kérő látogatása 58

Utazásai . 60

Alázatossága 61

Bensőséges és áhítatos imája 62

Isteni « jelek » igazolják . 64

Együttérző testvéri szeretete 66

Két különleges kegyelem 66

Szenvedései . . . 68

Utolsó évei 72

Halála 73

Csodás imameghallgatások 74
Más csoda . 75
Sírja 75
Epilógus - buzdítás 76

3. Erzsébet és Margit legendájának összevetése 78

4. Erzsébet szarkofágjának fedőlapja 83

IV. *Töss lelkisége és a Rajna-vidéki misztika* (Szabó F. közreműködésével) 87

Misztika a XIII. és XIV. században 88

A Rajna-vidéki mesterek 92
Eckhart 92
Tauler 96
Suso . . 99

« Jegyesi misztika » és « szenvedésmisztika » 105

Válogatott irodalom 109

